

Tartalomjegyzék

Interjú

- Fekete Károly*: Forráskihelyezés, területi közigazgatás – és a Balaton
 Interjú Polyánszky T. Zoltánnal 3
Saffer Zsuzsanna: „Nekem dolgom van a Balatonnal!” – A Balaton titka 11

Tanulmányok

- Fekete Károly*: Mozgások az (erő)térben – A fejlesztési források kihelyezésének jelenlegi gyakorlata a Balatonnál..... 16
Kabai Gergely: Bizalom, közösség, kötődés
 Társadalmi tőke két balatoni járásban..... 24
Wettstein Domonkos: A „nagy számok” apró építésze 37
 A magánépítkezések problémái a hatvanas évek Balaton-partján 37
Valentin Szilveszter: A balatoni vízgazdálkodás történetének társadalmi következményei..... 47

Esszé

- Dombi Gábor*: Életkor szerkezeti változások és az idősödési tendenciák összefüggései 57

Vita

- Ripszám János*: Gondolatok a balatoni építészetről 64

Tájékoztató

- Sulyok Judit*: Balatoni Turisztikai Kutatóintézet (BATUKI) 69

Vélemény

- Ancsin Gergely*: A pusztuló történelmi szőlőhegyek és szőlőgazdálkodás problematikája a Dunántúlon..... 70

Olvasói levél

- Nagy Péter*: Észrevételek a Comitatus tavalyi számaihoz..... 75

*Címlapunkon Balatoni vitorlás (fotó: Árvai Máttyás)
A szövegközi fotók a Comitatus archívumából származnak*

Megjelenik Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával

A folyóiratban megjelent tudományos közleményeket szerkesztőségünk tudományos fokozattal rendelkező szerkesztői és szerkesztőbizottsági tagjai lektorálják.

E számunk szerzői

Fekete Károly területfejlesztő geográfus, kutató, Balatoni Integrációs Közhasznú NKft. Társadalomtudományi Kutatócsoport, e számunk szerkesztője. Saffer Zsuzsanna kommunikációs munkatárs, Hétfő Kutatóintézet. Kabai Gergely politológia PhD, társadalomkutató, (Pannon.Elemző Iroda Kft., Magyar Máltai Szeretetszolgálat Egyesület). Wettstein Domonkos, építészmérnök, kutató, tanársegéd – Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Urbanisztika Tanszék. Dombi Gábor szociológus, a Balatoni Integrációs Közhasznú NKft. Társadalomtudományi Kutatócsoportjának kutatója. Valentin Szilveszter egyetemi hallgató, Pannon Egyetem Georgikon Kar. Ripszám János Ybl-díjas építészmérnök, Zamárdi Város főépítésze. Ancsin Gergely terület- és településfejlesztő geográfus. Sulyok Judit adjunktus, Pannon Egyetem Gazdaságtudományi Kar, a Balatoni Turisztikai Kutatóintézet szakmai vezetője, Nagy Péter jogász Budapest.

Interjú

Forráskihelyezés, területi közigazgatás – és a Balaton

Interjú Polyánszky T. Zoltánnal

Az elmúlt hónapokban több ágazat- és térségspecifikus értékelés készült el a Századvég Gazdaságkutató Zrt. Európai Unió Üzletága szakmai műhelyében. E tanulmányok főként az európai uniós források hazai tervezési, felhasználási gyakorlatát, valamint ennek hatékonyságát és eredményességét vizsgálták. Tematikus lapszámunk szempontjából kiemelt jelentőségű, hogy készült egy átfogó, a 2007–2013-as programozási időszakot vizsgáló Balaton térségi értékelés is. A jórészt európai uniós források felhasználásán alapuló hazai területfejlesztési politika előző programozási ciklushoz köthető tanulságairól, jelenlegi trendjeiről, várható jövőképéről, önkormányzatiságról, valamint a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet fejlesztéspolitikai potenciáljairól és dilemmáiról beszélgettünk dr. Polyánszky T. Zoltánnal, a Századvég Gazdaságkutató Zrt. Európai Unió Üzletágának igazgatójával.

Az elmúlt időszakban számos elemzés, tanulmány született a nemrég lezárt 2007–2013-as európai uniós programozási időszakról. A Századvég Gazdaságkutató Zrt. által készített átfogó vizsgálatok alapján mik lehetnek az előző ciklusban végrehajtott területi alapú forráskihelyezés fő tanulságai?

Az előző uniós fejlesztéspolitikai ciklus területi alapú forráskihelyezési gyakorlatának talán legfontosabb tanulsága abban állt, hogy bár az uniós direktíváknak megfelelően NUTS-2 régiós szinten került kialakításra a forrásallokációs szisztéma, vizsgálataink szerint a fejlesztésekre vonatkozó kereslet alapvetően nem ezen a te-

ületi szinten differenciálódik. A hétéves ciklus tapasztalatai egyértelműen rámutatnak, hogy a fejlesztési források iránti kereslet különbségei a régiós szintnél alacsonyabb területi egységeken, jellemzően a megyei és járási szinteken rajzolódnak ki karakteresen. Ebből is adódik, hogy a regionális fejlesztési programok (ROP-ok) nem igazán tudtak területi specifikumokra reagálni, kevésbé voltak képesek érdemi területfejlesztési hatást kifejteni, sokkal inkább az ágazati programok komplementereinek voltak tekinthetők. Igaz ez egyrészt a lépték, az egyes projektek mérete, költségvetése szempontjából is (pl. szennyvízhálózat, útfejlesztés), de eleve voltak olyan tematikus hiátusok az ágazati programokban, amelyeket a ROP-oknak kellett felvállalniuk (pl. turizmusfejlesztés, ipari parkok). Ugyanakkor a területfejlesztési fókusz problémái ellenére a regionális programok nem voltak rossz programok, sőt, a pályázók körében igen népszerűnek bizonyultak. Jól mutatja ezt, hogy a meghirdetett kereteket átlagosan 10 százalékponttal nagyobb arányban igényelték túl a ROP-os pályázati lehetőségek kapcsán, mint az ágazati programokban.

Mégis, ha nem volt érdemi területfejlesztési hatása a ROP-oknak, miben állapítható meg eredményességük azon túlmenően, hogy népszerűek voltak, túligényelt pályázati kiírásokkal futottak?

Bár a területi fókusz nagyrészt valóban elvezett, a ROP-ok területi dimenzióban azonosítható hatásokat mégis elértek. Ennek jó példája az üzleti infrastruktúra fejlesztése. A ROP-okból finanszírozott projektek köre területileg jóval egyenletesebben oszlott el az országban, mint a nagyrészt régiófüggetlen Gazdaságfejlesztési Operatív Programból megvalósított üzletiinfrastruktúra-fejlesztések. De ne felejtjük el azt a másodlagos hatást sem, hogy a ROP-ok esetében a beszállítók jóval gyakrabban voltak abból a térségből valók, ahol a fejlesztés végbement, mint az ágazati programok esetében. Persze ez

abból is következhethet, hogy a ROP-ok jelentős részben önkormányzati projekteket fedtek le, és az önkormányzati tendereken a helyi vállalkozók – fogalmazzunk így – jobb helyismerettel rendelkeztek, helyzeti előnnyel indulhattak el. A némiképp diszsonáns felhang ellenére ez a jelenség mindenképp pozitív, kirajzolódik belőle a forrásfelhasználás területi karaktere, hiszen a térségben maradnak, ott hasznosulnak a felhasznált közösségi források.

Mindemellett az előző programozási ciklusban az igazán területi fókuszú program az LHH program volt, amely a forráskihelyezésben és a fejlesztéspolitikai szemléletformálásban is jelentős szerepet töltött be. Olyan térségekbe jutott el uniós pályázatokon elnyerhető forrás, ahova más támogatási rendszerekből érkező közösségi javak korábban nem értek el, ez a körülmény pedig nagyon felértékelte helyben e pályázati lehetőségek szerepét. Sajnos azonban az összesen 47 leghátrányosabb helyzetű kistérségből csak 33 került be a kiemelt programba. A kimaradó 14 területegységre az előttünk álló időszakban kell majd nagyobb figyelmet fordítani.

Milyen fontos tanulságok vonhatók le a fejlesztések koordinációjával kapcsolatban?

Ez mindig nehéz kérdés. Egyfelől üdvös, ha a fejlesztési források felhasználásának módját és tematikus felületeit minél alacsonyabb területi szinteken döntik el, ott ahol a fejlesztési igények, szükségletek valós módon érzékelhetőek. Ugyanakkor mégis fontos, hogy legyen egy, a közösségi források felhasználását felülről koordináló szervezet, amely kompetens például olyan kérdésekben, hogy ne mindenhol ugyanazokat a népszerű, ám az eredményesség és fenntarthatóság szempontjából egymást nyilvánvalóan kioltó fejlesztéseket valósítsák meg. Ezzel kapcsolatban egy személyes emléket is fel tudok idézni: amikor 2007-ben ex ante vizsgáltuk az egyes fürdőfejlesztések indikátorait, az első projektek esetében arra jutottunk, hogy ha az adott projekt nagyon sikeres, akkor teljesülhet a vállalt indikátor. Majd szép lassan kiderült, hogy ez a jelenség lényegében minden projekt esetében fennáll. Amikor országos szinten is összegeztük a számokat, kiderült, hogy az osztály dolgozói sokkal jobban tennék, ha az indikátorok számolása helyett valamelyik fürdőben ülnének, növelve a látogatószámot,

mert országos, aggregált szinten különben soha nem érhető el a vállalt indikátor, akkora kereslet egyszerűen nem létezhethet.

Melyek lehetnek a 2014–2020-as végrehajtás kockázatai, milyen végrehajtási nehézségek adódhatnak, amelyek a hatékonyságot, valamint a programok megvalósulását alapvetően gátolhatják?

Azt látni kell, hogy a jelenleg futó programozási ciklus tervezése során jóval kötöttebbek voltak a peremfeltételek, mint korábban, elsősorban az Unió által meghatározott tematikus célok és tematikus koncentráció rendszere miatt. Ennek ellenére Magyarországnak sikerült működtethető, jó célokat szolgáló operatív programokat kialakítani. A jelenlegi ciklus hazai sajátossága, hogy mint ismeretes, lényegében minden uniós fejlesztési forrást egyszerre kiöntöttünk a piacra, így valószínűleg nem lesznek abszorpciós gondok. Ennek van egy nagyon jó oldala, hogy ez lényegében egy automatikus keresletfelmérés. Két éven belül látni fogjuk, mely programelemek nem működnek, mely forrásokra nincs kereslet, mely indikátorok teljesülése kétséges. Ekkor még éppen időben lehetünk arra, hogyha valami nem működik, akkor a programozási időszak utolsó éveire egy OP módosítási hullámmal finomítsuk a rendszert, és lehetővé tegyük a minél eredményesebb programmegvalósítást, forráskihelyezést. Ami viszont mindezt gátolhatja, az a közelmúltban kialakított állami projektértékelő rendszer nehézkes, a vártnál lassabb működése. Ez abból a szempontból is problémát jelenthet, hogy 2018-ra indikátor-mérföldkövek kerültek meghatározásra. Ezeket a célértékeket egyébként a tervezési logika alapján játszva teljesíthetnénk, de ha az értékelői rendszer fennakadásai miatt nem kerülnek elbírálásra a pályázatok, akkor súlyos csúszások következhetnek be, és egyes indikátorok a félidei értékelésnél irreálisan alacsonyak lehetnek. Ehhez járul még, hogy egy-egy nagyobb volumenű projekt, infrastrukturális fejlesztés megvalósításához hosszabb időre van szükség, ami – ha a támogatási szerződés késik – szintén elcsúsztatja az indikátorok teljesítését.

Speciálisan a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program vonatkozásában vannak ilyen kockázati tényezők?

A TOP fő kockázati tényezője, hogy egy politikai szempontból kifejezetten érzékeny OP-ról beszélünk. Ha bármilyen okból módosítani szükséges a megyei és megyei jogú városi szinten alakított kereteket, a forrásátcsoportosítások helyi, térségi szinten komoly konfliktusfelületet képezhetnek. Ezzel együtt nehezen tudom azt elképzelni, hogy a megyei és megyei jogú városi önkormányzatok a rendelkezésükre álló forráskereteket ne tudnák felhasználni.

A területi forrásallokáció rendszerének változtatása előreláthatólag milyen területi folyamatokat generál? A területi specifikumok jobban érvényre jutnak-e a megyei, megyei jogú városi szintű forráselosztásban?

Azt majd az utólagos értékeléseknek kell megállapítaniuk, hogy milyen területi folyamatokat generál a jelenlegi forrásallokáció, de ha úgy tesszük fel a kérdést, hogy a modell jobban illeszkedik-e a magyar területi és területi közigazgatási berendezkedéshez, akkor a válasz egyértelműen igen. Ebben a modellben a fő dilemmát egyébként az jelentette, hogy hatékony és eredményes lehet-e, nem szül-e súlyos konfliktushelyzetet, ha a megyét és a megyei jogú várost szétválasztjuk egymástól a forrásallokáció során. Nyilván van ebben kockázat, de hogyha a területi szereplők meg tudnak egyezni a városkörnyéki vagy megyei jogú városi agglomerációs fejlesztésekről, akkor az ellentét feloldható. Egyértelmű, hogy egy megyei jogú város vezetője egy komplex rendszert felügyel és irányít, nem sok energiája marad arra, hogy akár csak a város környékén található települések problémáival, fejlesztési igényeivel foglalkozzon. A megye – kiterjedt kapcsolatrendszerének köszönhetően – viszont ideális esetben tisztában van vele, hogy az egyes településeken, városkörnyékeken mire van szükség, a fejlesztési igényeket akár képes is lehet összehangolni – nyilván megfelelő kapacitások rendelkezésre állása esetén. A megyei jogú városoknak a tervezés során volt olyan kötelezettsége, hogy a TOP végrehajtásának alapjául szolgáló Integrált Területi Programja előkészítésébe és egyeztetésébe vonja be a megyét. Ez értelemszerűen jó, a partnerségi tervezést elősegítő gyakorlat volt, ráadásul így az esetleges súrlódások már e fázisban felszínre kerülhettek. Másfelől látható, hogy e konfliktusok megoldása vagy alakulása

alapvetően személyeken, helyi politikusokon és az ő kapcsolatrendszerükön múlik.

Nézzünk egy kicsit még előrébb! Mindannyiunkat foglalkoztató kérdés, hogy mi lesz az EU-s forrásokkal 2020 után? Véleménye szerint előreláthatólag lesz-e folytatása a jelenlegi uniós kohéziós politikának, milyen programok, források várhatók a későbbiekben és milyen szerkezetben?

Sok helyről hallani – szakemberektől is –, hogy 2020 után megszűnik vagy végeletesen átalakul az Európai Unió közösségi forráskihasználásának gyakorlata. Véleményem szerint a kohéziós források nem fognak megszűnni. Egy olyan kohéziós politika, amely az uniós költségvetés közel 40%-át teszi ki, és kvázi szimbóluma az európai „kölcsonös gazdasági segítségnek”, ha úgy tetszik, nem olyan természetű dolog, hogy váratlanul megszűnjön. Másrészt a német-francia tengely erősödésével inkább a kohéziós bázis stabilizálódására érdemes számítani. Az ugyanakkor valószínűsíthető, hogy a Bizottság egyre hangsúlyosabban fogja képviselni azt az egyébként már ismert elvet, miszerint legalább a megtérülő beruházásokat (visszatérítendő) pénzügyi eszközökből finanszírozzuk. Erre pedig fel kell készülni. Ez egyébként jó hatással lehet a hazai pénzpiacra, nemzetgazdasági szempontból hosszú távon nem tekinthető rossz trendnek. Ne felejtjük el azt sem, hogy a válság idején a kedvező feltételekkel elérhető uniós pénzügyi eszközök jelentették az elsődleges pénzügyi forrást, amely helyettesíteni tudta az elapadó banki hitelezést. Mindezek mellett talán arra is érdemes készülni, hogy a nettó befizető államok nyomására a forrásallokációhoz kapcsolódó eredményességmérés és a szankciók szerepe még inkább fel fog értékelődni, illetve a Bizottság egyre erőteljesebben várja majd el – némileg jogosan – hogy 2020 után, tizenhat évnyi tagságot követően az alapinfrastruktúra kiépítését már ne EU forrásból finanszírozzuk. Ezt sem árt tudatosítani.

Melyek azok a témakörök, amelyek Ön szerint hosszú távon a hazai fejlesztéspolitika beavatkozási logikájának az alapjául kell hogy szolgáljanak, valamint melyek lehetnek a fő fejlesztési célkitűzések?

E kérdéskörben szét kell választani az uniós fejlesztéspolitikát a hazai fejlesztéspolitikától. Én inkább az utóbbiról beszélnék. Az igazán nagy, stratégiai jelentőségű kérdés az, hogy a mindenkori magyar kormányzat a magyar társadalmat, valamint a magyar gazdaság szereplőit hosszú távon milyen módszerekkel és hatékonysággal tudja alkalmassá tenni a külső források eredményes felhasználására és a fejlődésre való igényt milyen mértékben képes elültetni az állampolgárokban. Éppen ezért nem lehet eleget hangsúlyozni az oktatás jelentőségét. A hagyományosabb „tudni, hogy mit” típusú tudás kialakításáról át kell helyezni a hangsúlyt a „tudni, hogyan” típusú tudás fejlesztésére. Átfogó készségfejlesztésre van szükség az oktatási rendszerben, sokkal inkább az önértékelés, a konfliktuskezelés, a kooperatív hozzáállás fejlesztését szükséges hangsúlyozni. Ha fejlesztéspolitikáról beszélünk, akkor az oktatás területe az alapvető szükséglet, ugyanis lényegében erre építjük fel a jövőt. Emellett egyébként a gazdaságfejlesztés esetében nyilvánvaló, hogy a magasabb hozzáadott értékű termelés-szolgáltatás felé kell elmozdulnia az országnak, közép- és hosszú távon ez eredményezhet magasabb bérszínvonalat, életszínvonalat, magasabb termelékenységet.

Milyen szerep várhat az önkormányzatokra ebben a felvázolt, változó környezetben?

Az önkormányzat addig tud nyújtózni, amíg a takarója ér – bár nagyon jól tudjuk, hogy tovább szokott. A mindenkori kormányzat decentralizációs hajlandóságának szintjével pedig az önkormányzatok nem igazán tudnak mit kezdeni azon kívül, hogy alkalmazkodnak az adott ciklus állította feltételekhez, körülményekhez. Az, hogy a költségvetési források elosztásában, vagy a fejlesztések végrehajtásában az önkormányzatoknak mekkora a szerepe, az jórészt politikai kérdés. Ami viszont nem függ a nagypolitikától, az az, hogy az önkormányzat mennyire tud helyben közösségvezető szerepet betölteni. Ennek nyomán szerintem ideje abba az irányba terelni az önkormányzatok felvállalt feladatait, hogy minél erősebb közösségvezető funkcióval rendelkezzenek, akár az eddig jellemzően meglévő igazgatási funkciók bizonyos mértékű kárára is. Egy jól működő települési önkormányzat vezetése olyan, mint egy nagyobb család koordinátora, vezetője.

Az önkormányzatoknak elsősorban ebben kellene látniuk saját sikerük kritériumait, ugyanis rengeteg körülmény nem tőlük függ. Nem rajtuk múlik például, ha az adótörvények kedvezőtlenül alakulnak, és csökken a bevételük. Ugyanakkor szoft programokkal igenis sokat lehet tenni egy településen azért, hogy a helyi identitás, a közösség szerepe, a közösségi munka, a társadalmi felelősségvállalás valamint ezek eredőjeként a gazdasági – például a turisztikai – potenciál javuljon. Az igazgatási funkcióit persze részben vagy egészben mindenképpen meg kell tartani, és mindig törekedni kell a nagyobb mozgásterre, a település érdekét szolgáló bevételek maximalizálására, de az önkormányzat közösségi funkciójának erősítése elengedhetetlen. Az „ön – kormányzat” szóösszetételnek azt kell jelentenie, hogy elsődlegesen mi magunk szervezzük a saját közösségünket, helyi társadalmi életünket, és az, hogy milyen igazgatási funkciókat látunk el, mindaddig másodlagos, amíg a saját közösség szervezéséhez szükséges felhatalmazásokkal rendelkezünk.

A fejlesztési források versenyképes és eredményes felhasználása szempontjából mely területpolitikai konstrukciót tartja hatékonynak és célszerűnek? A jelenlegi helyzetben centralizáció vagy decentralizáció párti inkább?

Némiképp dodonai választ tudok erre adni. Az EU korábban népszerűsítette a szubszidiaritás fogalmát és alapelvét, amelyet egyébként sokan félreértettek, és a decentralizációval azonosították. Ezzel szemben a szubszidiaritás azt jelenti, hogy minden döntést azon a szinten kell meghozni, ahol az a leghatékonyabb működést eredményezi, és ha például az központi szinten a leghatékonyabb, akkor ott kell meghozni – ez a szubszidiaritás. Lehet, hogy meglepő példa, de szubszidiaritás elvű volt az a döntés is, amely az Európai Unió központi hatáskörbe utalta, egységesítette a GMU-tagállamok monetáris politikáját, és bevezette az eurót. Nem mondom azt, válaszolva a kérdésre, hogy a decentralizáció vonatkozásában általános elvek nem működhetnének ma Magyarországon, de ha egységesen képzeljük el a decentralizációt, azaz nem egy-egy térségnek adunk diszkrecionális jogokat, akkor fontos, hogy a decentralizált feladatokat mindenhol nagyjából hasonló színvonalon tudják ellátni. Mindig lesznek ugyanis olyan területi szereplők,

akik azt fogják gondolni, hogy képesek egy adott problémát, témakört, feladatot megoldani, igazgatni, menedzselni – és tegyék fel, alkalmasak is rá. Azonban arra is gondolni kell, hogy például az adott középvárosban vagy megyén kívül számos más település, megye is működik ugyanazon területi funkcióval, akiknél ugyanazok a kompetenciák nem feltétlenül állnak rendelkezésre. Ezt mindenképpen szem előtt kell tartani, amikor a decentralizációról beszélgetünk.

Némiképpen átvezetve a beszélgetést a következő témánkra: Mi lehet a szerepe a térségi tanácsoknak a hazai decentralizációs törekvésekben?

A térségi fejlesztési tanácsok léte és működése mindenképpen pozitív és jó alapot teremthet decentralizációs aktusok számára. Ráadásul egy-egy tanács a közigazgatási határokon átnyúló, meghatározott működési területen végzi tevékenységét, a térségben betöltött szerepéből adódóan kompetenciái adottak egy-egy feladat ellátására. Itt jön a kormányzat szerepe, hogy tud-e és hajlandó-e döntési lehetőséget adni, illetve tud-e és szándékozik-e forrást biztosítani a döntések végrehajtásához. Ebben szerepe van annak is, hogy a térségi szereplők túl tudnak-e lépni a provinciális gondolkodáson, és a XXI. századdal lépést tartó megközelítésben tudnak-e részt vállalni a térség fejlesztésében. Ha igen, akkor jó és megbecsülendő partnere lehet a kormányzatnak bármelyik térségi tanács, és főként a BFT, amely e tekintetben jó példával jár elől. Ameddig azonban nem általános az, hogy a kompetenciák, a szakértelem és a partnerség adottak térségi szinten, addig az általános decentralizáció tendenciája vélhetően nem várható.

Ha már szóba került, térjünk át a specializáltabb témakörünkre, a Balaton Kiemelt Üdülőkörzetre. Ön szerint mennyire versenyképes turisztikai desztináció és gazdasági térség a Balaton? Melyek a térségi versenyképesség kulcstényezői?

Első közelítésben kijelenthető, hogy a Balaton-térség azonosítható idegenforgalmi vonzerői képessé teszük arra a régiót, hogy egy európai szintű, a nemzetközi piacon is jelentős turisztikai desztinációvá váljon. Gondolok itt elsősorban a természeti adottságokra, illetve arra, hogy a Balaton földrajzi pozíciójából adódóan nincsenek olyan jellegű (köz)biztonsági vagy élelmiszerbiztonsági kockázatok, amelyek visszatartanák

az ide utazni vágyó turistákat. Emellett a turisztikai versenyképesség oldaláról ki kell emelni a térség nemzetközi árversenyben meglévő előnyét is, ami a nemzetközi piacon nem elhanyagolható. Ugyanakkor sajnos a szolgáltatások minősége és a térségi társadalom jellemzően lassú alkalmazkodóképessége versenyhátrányt eredményez. Tegyük hozzá, hogy ez nem csak a helyi társadalom hibája. Egy alapvetően vidékies jellegű térségben a nemzetközi turizmus fogadására tudatosan fel kellene készíteni a helyi közösségeket érzékenyítő programokkal, illetve bizonyos képzésekkel. Ez még amellől is szükséges lenne, hogy a balatoni népeség magyar viszonylatban nagyobb tapasztalattal rendelkezik a külföldi vendégekkel kapcsolatos többletfeladatok ellátásában.

A jelenkori kihívásoknak megfelelő, strukturálisan jól működő idegenforgalomnak tehát egyik kulcstényezője a XXI. századi turizmus fogadására hajlandó és alkalmas lakosság megléte. Ennek jelentőségét semmiképp nem szabad alulbecsülni. Itt beszélni kell olyan trivialisokról is, mint az idegennyelv-ismeret, vagy a mindennapi élet menedzselése. Van egy olyan bölcsesség, miszerint a turizmus ott működik jól, ahol a vendéglátók életszínvonala, igény szintje, vagy – bár lehet, hogy erős kifejezés, de – társadalmi státusza nem tér el gyökeresen azokétól, akik oda érkeznek vendégeskedni. Ellenkező esetben a megnyilvánuló különbségek a turistákban diszszonancia-érzetet válthatnak ki, amire nyilvánvalóan nem lehet felépíteni egy nemzetközi brand márkamenedzsmentjét. Ha a térség a nemzetközi jelentőségű desztinációvá válás ambiciózus jövőképét kívánja célként megfogalmazni (ahogyan az több stratégiai anyagban is olvasható), akkor nagyon érdekes társadalmi kérdések vetődhetnek föl, és az ezekből eredő kihívásokra és konfliktusokra reagálni szükséges. Először is azt kell eldönteni, hogy egy térség – jelen esetben a Balaton – át akar-e arra állni, hogy minőségi idegenforgalmi szolgáltatásokat nyújtson akár tömegeknek is, ezzel felpörgetve a régió gazdaságát, emelve a térség presztízsét, vagy pedig úgy dönt, hogy marad a mérsékelt vonalon, mert a népeség szeretné úgy élni az életét, ahogy eddig.

A másik dolog, ami elkerülhetetlen szükséglet – és ez a kormányzat figyelmébe ajánlható –, hogy amikor turizmusfejlesztésről beszélünk,

akkor mindig attrakciófejlesztés, szolgáltatás- és szálláshelyfejlesztés, esetleg desztináció menedzsment vetődik fel. Azt viszont nem vesszük elég komolyan, hogy a települési környezet minősége, és a helybéli szolgáltatások minősége legalább akkora szerepet játszik a vendég elégedettségében, mint az, hogy elsődlegesen milyen attrakció miatt is érkezett ide. Ennek kapcsán beszélhetünk a környezet legalapvetőbb rendezettségéről, tisztaságáról, a járda töredezettségéről, a kerékpárutak állapotáról, de kiemelten a települési szolgáltatások és a vendéglátás színvonaláról is. Látnunk kell, hogyha egy nemzetközileg versenyképes turisztikai desztinációt szeretnénk létrehozni a Balaton térségében, akkor egy átfogó, szigorú standardokon alapuló, jól koordinált, helyi igényekre reagáló önkormányzati településfejlesztési programra is szükség van. Annál is inkább, mert az MTÜ világosan megfogalmazta azt az egyébként támogatható gondolatot, hogy elsősorban ne a vendégek, hanem a vendégéjszakák számát növeljük meg. Mármint ha azt szeretnénk, hogy a magas költsési potenciállal rendelkező külföldi vendégek ne csak többen, hanem hosszabban is legyenek nálunk, akkor szükség van arra, hogy egyrészt a vendégnek legyen elegendő programja, másrészt az alapkörnyezet legalább olyan kellemes legyen számára, mint otthon, vagy még jobb.

Van-e már valamilyen kezdeményezés az átfogó településfejlesztési programok kapcsán?

Én egyelőre a Balaton Fejlesztési Tanács rendkívül korlátozott mozgásterű, kisösszegű támogatásain felül csak a pontszerű fejlesztésekre alkalmas TOP-forrásokat látom, de egy átfogó programot az alapoktól kellene felépíteni. A településeknek – főleg a kisebb településeknek – a hetvenes évek óta lényegében az előző uniós ciklus során adódott az első olyan alkalom, hogy lehetőségük volt forrásokat bevonni a környezetük megszépítésére. Tehát e témakörnek nincs komolyabb hagyománya a hazai fejlesztéspolitikában, viszont központi koordináció és források bevonása nélkül nem is lehet elképzelni egy ilyen program megvalósítását. Mindemellett éppen a Balaton esetében elképzelhetetlen az, hogy a térségi szereplők kimaradjanak a forrás- és programkoordinációból. Egy ilyen peremfeltételek mentén működő modellt alaposan ki kell munkálni, pon-

tosan azért, hogy főleges konfliktusfelületek ne képződjenek, hanem a térségi partnerség tudjon erősödni.

A Balaton Fejlesztési Tanács településfejlesztésre fordítható pályázati összegeit mindenképpen meg kell becsülni, hiszen a térség egészének javára válik a léptékétől függetlenül is. Az is igaz, hogy „ki a kicsit nem becsüli, a nagyot nem érdemli”, de azért az ismereteim szerint százmilliós pályázati keretösszegekkel nagyságrendi problémák vannak. Hogyha a térség települései, a BFT valamint a kormány között egyetértés van abban, hogy a térségből nemzetközi szinten is kiemelt turisztikai desztináció legyen, akkor az már nem az önkormányzatok érdekéről szól, hanem a magyar országimázsról. Ha a jelenlegi állapotú települési infrastruktúrába vonzunk embertömegeket óriási marketingkampányokkal megtámogatva, akkor az könnyen kontraproduktív lehet – a már meglévő jó példák, fejlesztett környezet ellenére is.

Mennyire képes egységes brandként, egységesen pozícionált turisztikai desztinációként megjelenni a Balaton a fő küldőpiacokon?

Inkább arra tudok válaszolni, hogy hogyan kellene megjelennie. Az egyébként igaz, hogy aki önállóan hirdeti magát, az a Balatont végeredményben térségként is hirdeti, hiszen az a nemzetközileg ismert fogalom. De ez a szétaprózottság nyilvánvalóan nem lehet hatékony. Egységes, koordinált marketingre van szükség a küldőpiacokon, annak ellenére, hogy rendkívül sokszínű turisztikai régióról beszélünk. Például a Ferihegyre érkező külföldi turista még az egész térséget hirdető katalógust kell hogy kapjon, illetve az se baj, ha a közösségi médiában is az integrált branddel találkozik, de később, ahogy közeledik a régióhoz – akár a valóságban, akár virtuálisan – egyre szegmentáltabb kínálatot célszerű megismertetni. Egyébként érdemes lehet megemlíteni egy partszakaszok szerinti, termék-alapú felosztási lehetőséget, ahol a Balaton-felvidék és az északi part a kulturális-gasztrónómiai vonzerőkre építhet, a Nyugat-Balaton az egészség-turisztikai versenyelőnyét jelenítheti meg kínálatában, a déli és keleti parton pedig a család-nyaralás vagy szórakoztatóipar jelenik meg hívószóként, bár ez utóbbiról a helyi lakosokat is meg kell kérdezni. Egy más aspektusú szegmentálás időben, vagyis évszakok szerint lehetséges.

A közelmúltbeli értékelésünk egy moduljában számos interjút folytattunk térségi szereplőkkel, ahol hangsúlyt kapott az a vélemény, miszerint nem szezonhosszabbításban, hanem új turisztikai szezonokban kell gondolkodni. Ezzel nem biztos, hogy mindenki egyetért, de én egyetértek vele. El kell gondolkodni azon, hogy a szezonális kínálat vonatkozásában mi legyen a fő hívószó. Tavasszal a sportot nevezném meg, a nyár talán magától értődik, az ősz pedig a bor és a gasztronómia időszaka lehet. Igaz, télen nagyrészt a nulláról kellene kialakítani a kínálatot, arra nem lehet építeni, hogy alkalmanként befagy a Balaton, de talán az sem ördögtől való, ha télen a helyiek pihenhetnének, legalább lenne karácsonyuk, készülhetnek a következő szezonra.

Lenne-e értelme a Bakony-Balaton térség integrált fejlesztésének? Van-e ebben valós potenciál?

Részben igen. A Balaton egésze kapcsán az a fő kérdés, hogy mennyire tudjuk egységesen, integráltan kezelni turizmusfejlesztési és igazgatási szempontból egyaránt. A Bakony-Balaton program is egy ebbe az irányba mutató kérdéskör. A Bakony turisztikai kínálata jól köthető a Balaton-felvidékhez, így a természeti értékekben gazdag, kulturális programokban bővelkedő alrégió promóciós csomagjába volna érdemes becsatornázni. Előre szaladhatnánk persze, hogy technikailag és költségvetési vonatkozásban hogyan lehetne egységesíteni a Bakony és a Balaton-felvidék fejlesztését, de én azt mondom: először is legyen egy jól pozícionált, működő, sikeres Balaton brand, azon belül pedig egy meghatározott Balaton-felvidéki kínálati szegmens. Ha ezek adottak, akkor illeszkezhethet ehhez a Bakony turisztikai termék kínálata és promóciója, de nem feltétlenül deklaráltan, jogszabályi szinten meghatározott módon.

Milyen intézményrendszeri, igazgatási és koordinációs reformok segíthetik elő a Balaton fejlődését?

Egyfelől szükséges, hogy legyen egy gazdája a térségnek, aki tényleges döntéshozatali jogokkal és forrásokkal is rendelkezik a fejlesztésekhez. Ez jelenleg az MTÜ keretében adott. A második szempont, hogy a tervezés, a marketing és a fejlesztés szorosan kapcsolódjon össze, ezek koordinációja legyen hatékony. A harmadik pedig az, hogy a helyi és térségi szereplőket minden

esetben be kell vonni a döntéshozatali mechanizmusokba, mert ha egy fejlesztést a balatoniak nem érznek a magukénak, akkor az a térség arculatán hosszú távon biztosan meg fog látszódni, sőt, a helyi identitáson is csorbát fog ejteni.

Milyen térségi igazgatási környezet oldhatná fel a Balaton térség hatékony működtetését gátló tényezőket, úgy, mint a vagyontárgyak, közjavak, szolgáltatások felaprózottságát, koordinálatlanságát? Gondolok itt arra, hogy a térségen három megye osztozik, a közösségi közlekedésben hat intézmény munkáját kellene összehangolni, és például a Balaton vízgyűjtője.

Arra én egyáltalán nem látok rá, hogy például a vízügyi igazgatóságok működése milyen koordinációs problémákat okoz. Úgy tudom, hogy a közlekedési rendszer egységesítése irányában van némi előrelépés, annak pedig vannak jó példái a térségben, hogy a különböző megyékhez tartozó balatoni települések önszerveződő alapon is meg tudják teremteni maguk között azt a koordinációt, amit a megye esetleg szétválaszt. Emellett a 1861/2016. Kormányhatározat biztosít egy elvi lehetőséget a Balaton-térség egységes, integrált fejlesztésére, megkísérli átvágni azt a gordiuszi csomót, hogy végeredményben három megye fejlesztési programjait kelljen összehangolni a térség koordinált fejlesztéséhez. Ennek a koordinációnak a módja viszont fontos kérdés. Nem szabad lebecsülni, hogy a Balatonnál megvan a potenciál és az igény is arra, hogy a kiemelt térségi folyamatokat alakítsák, adott esetben menedzseljék. Én nagyon bízom benne, hogy a BFT és a többi, térséget integráló szervezet megtalálja a közös utat a kormányzat törekvéseivel, és talán ez a térségi partnerséget is megerősíti a Balatonnál.

Milyen szerepe lehet a jövőben a balatoni regionális identitásnak a fejlesztési forrásokért folytatott versenyben? Milyen tényezők veszélyeztetik a regionális identitást?

Arra utalnék vissza, amiről az önkormányzatosság kapcsán beszélünk, vagyis az önkormányzatok közösségformáló erejére. A térségi identitás lényegi eleme és eredője a népességmegtartó erő. Tegyük egy gondolatkísérletet, és képzeljünk el egy olyan Magyarországot vagy Kárpát-medencét, ahol az embereknek éppenséggel teljesen mindegy, hogy itt élnek-e vagy nem. Jön egy

rosszabb történelmi vagy csak gazdasági időszak, és az emberek azt mondják, hogy elmennek 600 km-rel odébb, egy másik országba, ahol jobb élet-körülményeik lesznek. Rettenő kiszolgáltatottá válik az a területe a világnak, ahol ez megtörténik. Ha viszont az emberek kötődnek ahhoz a helyhez, van települési, térségi identitásuk, akkor lehet, hogy elmennek egy pár évre, de alapvetően arra rendezkednek be, hogy azt a helyet tegyék jobbá, ahova identitásuk köti őket. Azt gondolom, hogy a Balatonnak, az országnak sok más részével ellentétben, az ereje éppen abban rejlik, hogy létezik balatoni identitás, balatoniság. A régióban élő emberek nem elsősorban somogyinak vagy veszpréminek tartják magukat, hanem elsősorban balatoninak. Ebben van a térség igazi ereje és társadalmi potenciálja. Ami hiányzik, az pontosan az, hogy ezt az energiát az ottani népesség le tudja fordítani konkrét gazdasági cselekvésre, eredményességre. Látni kell, hogy ez a folyamat már leginkább a fiatalabb generáció képességein, eszközein és identitásán múlik, a borászati szektorban például nagyon előremutató folyamatok indultak el, ami bizakodásra ad okot a jövőt illetően.

Végezetül tekintsük át, hogy konkrétan milyen főbb fejlesztési szükségletek azonosíthatók a Balatonnál! Mely térségspecifikus fejlesztések végrehajtása a legsürgetőbb, illetve milyen beavatkozások segítenék elő a Balaton-régió hosszútávon biztosítható versenyképességét?

Az elmúlt időszakban sokat foglalkoztunk ezzel a kérdéssel. Hat pontot emelnék ki, ami a kutatásainkból kikristályosodott mint kardinális fejlesztési szükséglet. Az első a régió nyugat-európai megközelíthetősége, ugyanis a Balaton térsége ebből az irányból relatíve zárt. Ez egyrészt vonatkozik a közúti megközelíthetőségre, másrészt a légi közlekedésre, és az ahhoz kapcsolódó megfelelő transzferhálózatra. A második pont, ami talán evidencia, a vízminőség és vízbiztonság. Ez a lelke az egész Balatonnak, ezt a térség sikeressége szempontjából nem lehet eléggé hangsúlyozni. A harmadik közlekedésszervezési kérdés. Jelenleg teljesen autó alapú a tó körüli közlekedés, ez pedig egy növekvő terhelésű üdülőkörzetben hosszú távon működésképtelen. Fontos megjegyezni itt is, hogy a közlekedésszervezésben talán van elmozdulás, a Balatoni

Közlekedési Szövetség stratégiája már korábban elkészült, valamint úgy tűnik, hogy jelentős fejlesztési forrás áll rendelkezésre a vízi közlekedés feltételeinek javítására is. Ismereteim szerint elindult az e-kerékpáros fejlesztési elképzelés megvalósítása, amelyet egyébként össze kívánnak kapcsolni egy olyan biciklikölcsönző rendszerrel, mint a budapesti BuBi. A hálózat neve javaslatunk szerint a Balatoni Bringakörút miatt BaBri lehetne. A negyedik pont az a településfejlesztési program, amelyről beszéltünk már, e nélkül a térség eredményes fejlesztése középtávon sem igen képzelhető el. Ötödik a szálláshelykínálat minőségi és mennyiségi fejlesztése. Magas kategóriás szálláshelyekből meglehetősen csekély a kínálat, ezt erősíteni szükséges, ezzel párhuzamosan hatalmas fejlesztési kereslet mutatkozik az alacsony kategóriás szálláshelyek minőségi fejlesztésére. A szálláshely-szolgáltatások általános minőségi fejlesztése, valamint a kínálat bővítése ugyancsak záloga annak, hogy a régió minél szélesebb potenciális látogatóspektrumot tudjon megszólítani. Végül, de messze nem utolsósorban a munkaerő-problémákról kell beszélünk, a képzetesebb, mobilis munkaerő elvándorlásáról. Ezért gyakran Ausztriát szokás okolni, de az a helyzet, hogy ők is a maguk dolgát végzik, nekünk pedig erre a kihívásra kell reagálnunk. Nagyon súlyos problémákat okoz, hogy az elvándoroltak helyére a Balatonhoz csábított munkaerő kvalitásai – értve ez alatt például az idegenforgalmi, vendéglátói szakmai ismereteket, vagy az idegennyelv-ismeretet – egyelőre elmarad attól, ami egy nemzetközi térképen is megjelenő idegenforgalmi régiótól elvárható. Ez egyébként végeredményben általános oktatási kérdés, amiről már korábban is ejtettünk szót, de itt is meg kell említenem, hogy a Balaton jövőbeni sikereinek kulcsa a jövő generációk képzésében, oktatásában, szemléletformálásában rejlik, és ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni még egy ilyen speciális térségi dimenzióban sem!

FEKETE KÁROLY

„Nekem dolgom van a Balatonnal!”

A Balaton titka

az Összkép magazin interjúja Oláh Miklóssal, aki 15 éve vezeti a Balaton társadalmának és gazdaságának kutatását

Egy lépéssel közelebb a Balaton titkához. Oláh Miklóssal, a Balatoni Integrációs Közhasznú NKft. Társadalomtudományi Kutatócsoportjának vezetőjével beszélgetett Saffer Zsuzsanna a balatoni identitás gyökereiről, a versenyképessé válás feltételeiről és a Balaton-régió szembeszélben is törtélen erejéről.

Milyen az Ön Balatonja?

Nekem dolgom van a Balatonnal, ezért nem tudom egyértelműen azt felelni, hogy mosolygós. Tolna megyéből származom, az ország különböző részein végeztem az iskoláimat, de már több mint 20 éve a Balatonnál élek. Nem véletlen, hogy itt telepedtem le, ez az ország és talán elfoglaltság nélkül mondhatom, a világ egyik kivételzett helye.

A Balaton térsége sok szempontból különleges helyzetben van – a sokrétű helyi társadalom, a gazdag kultúrtörténeti háttér, s nem utolsósorban az a tény, hogy a turizmus miatt a nyári főszezonban 4-500 000 emberrel is megnőhet az itt lévők száma, ami egyébként sem kevés. Az egész évben itt élők nagyjából 274 000-en vannak, az üdülőtulajdonosok pedig családjaikkal együtt mintegy negyedmilliós népességet tesznek ki, és akkor még nem beszéltünk a külföldi ingatlanulajdonosokról. Mindez nagyon izgalmassá teszi a régió vizsgálatát egy társadalomkutató számára.

Miben rejlik a Balaton egyedisége?

A kiforrott balatoni identitás és a mélyen gyökerező civil hagyományok jelentik a Balaton igazi erejét. A civil szervezetek története egészen a 19. századig nyúlik vissza: jelentős reformkori előzmények után 1882-ben jött létre a Balaton Egylet, s innentől folyamatosan jelen volt a civil aktivitás a térségben, és az adatok szerint nem csak a parton. A legszebb az egészben, hogy ezek

a szervezetek nem csak helyi polgárokat tömörítettek, hanem budapesti, megyeszékhelybeli köztisztviselők fogtak össze helyi politikusokkal, vezetőkkel, iparosokkal. 1904-ben a helyi fürdőegyesületeknek már regionális szövetségbe tömörültek és szintén ebben az évben alakult Dr. Óvári Ferenc kezdeményezésére a Balatoni Szövetség, mely szervezetnek elvülhetetlen érdemei vannak a régió turisztikai infrastruktúrájának megteremtésében és a vendégfogadás kultúrájának kialakításában.

Ezek a hagyományok is nagy szerepet játszanak abban, hogy a balatoni identitás rendkívül erős. A témát vizsgáló kutatásainkból egyértelműen látszik, hogy nemcsak az állandó lakosok, hanem az üdülőtulajdonosok is balatoni embernek vallják magukat. Okkal állítható, hogy a Kárpát-medencében Székelyföld mellett a Balaton a legjelentősebb identitáshordozó térség.

Az embereket összekovácsolja az a tudat, hogy olyan térségben élnek, ami nagyon jól meglenne magában, ha a saját sorsáról dönthetne. A Balatonnál az önkormányzatoknak szövetsége van, a Balatoni Szövetség. Itt van a Balaton Fejlesztési Tanács. Van balatoni nyilvánosság, balatoni újságok és rádióadók. Nem is beszélve a civil aktivitásról, ami versenyképes térséget hozhatna létre. De közigazgatásilag erősen megosztott, így aztán gyenge a Balaton. Három megyéhez és három régióhoz tartozik, ráadásul mindegyiknek a perifériájához, nem rendelkezik a helyi összefogás kihasználásához és a speciális feladatok megoldásához szükséges autonómiával. A Balaton 1985-től kezdve alulfinanszírozott, a területfejlesztés látóköréből kiesett. Volt néhány sikeres pontszerű fejlesztés, voltak beruházások, de nem volt elég forrás, döntési kompetencia és szakmai figyelem, hogy érdemben segített volna a térségben, még az uniós pénzek révén sem. Vannak jelei annak, hogy talán most változik ez a helyzet.

Milyen fejlesztésekre van leginkább szükség a Balatonnál?

Mindenekelőtt sokkal vonzóbbá kellene tenni a Balatont. Ezalatt azt értem, hogy több olyan helyi hagyományokra épülő program, látványosság kellene, melyektől a tó a nyári fűrdőszezonban és azon kívül is érdekessé, megkülönböztethetővé válik a konkurens turisztikai desztinációktól. Jó lehetőség például a lovasturizmus. Európában a legtöbb helyen kerítéssel határolt területekkel találkozhatnak a lovasok, a Balatonnál viszont túralovaglásra alkalmas terepek vannak. Persze szükség lenne megfelelő infrastruktúrára és olyan szakemberekre, akik a lovakhoz és a turistákhoz egyaránt jól értenek.

Fontos lenne a közlekedés fejlesztése is. A Balaton megközelíthetősége nehézkes, ami pedig a belső közlekedési viszonyokat illeti, mégiscsak egy tó, ami akadályt képez a parton és a háttér településeken elhelyezkedő látnivalók között. Még mindig nincs meg a balatoni körvasút, kb. 2,5 km-es szakaszt kellene megépíteni. Szakértők felkérésével a közelmúltban készítettünk egy Balatoni Közlekedésfejlesztési Koncepciót, amiben szorgalmazzuk az intenzívebb hajóközlekedést, illetve a légi, a vízi és a vasúti menetrendek, tarifák és jegyvásárlás összehangolását. Ha ez sikerülne, akkor megszünhetne a Balaton körüli autóforgalom nagy része. Ezzel kímélnénk a környezetet, nem lenne szükség annyi parkolóra, ráadásul az ember egy fröccsöt sem tud meginni, ha mindenhová autóval kell menni.

A harmadik nagy feladat a marketing felpörgetése. A Balaton arculata elavult. Az épített környezet már sok helyen megújult, de még gyakran látni a '60-as, '70-es években felhúzott betonépületeket, a tipikus szocreális feliratokat. Régiek is, csúnyák is, de a működtetőknek sosem volt elég pénzük a felújításra. Egy új, egységes és izgalmas arculat kellene.

A nagy feladatok mellett rengeteg olyan terület van, ahol apró változtatásokkal lehetne komoly eredményeket elérni. Ilyen például a balatoni halászat. Három éve neveltségessé tettük a Balatont a rendelettel, ami betiltotta a tavon a halászatot. A dolog odáig rendben van, hogy 7-8-szor akkora bevételt eredményez, ha a halász helyett a horgászturista emeli ki a halat, viszont azóta sem az éttermekben, sem a parti büfékben nem ehetünk balatoni halat. Halkivételi joga csak a horgászoknak van, közülük sokan arra szakosodtak, hogy a megfogott halat eladják, persze illegálisan. Éttermek is vesznek át tőlük, ha tudnak valahonnan számlát szerezni, de akkor sem írhatják ki az étlapra, hogy balatoni halat árulnak. Orgazda a halász, az étterem és az is, aki megeszi.

A jogszabályon lehet változtatni – nincs kőbe vésvé. Ha mégis, össze kell törni és faragni egy másik követ. A horgász számára lehetővé kellene tenni, hogy az őstermelői igazolvány kiváltásával eladhassa a normál napi fogást. Ehhez annyi kell, hogy a halat is fel kell venni az őstermelőként eladható termékek listájára. S emellett van még vagy 30 ilyen apróság, amikkel szintén kellene foglalkozni. Rengeteg energia és lehetőség szabódna fel, ha nem gúzsba kötve kellene táncolni.

Lehetőségből nincs hiány. Különleges látnivaló lehetne az egykori balatonfűzfői lőszergyár mélyén rejtőző csarnokrendszer. Trianon után leszerelték a mosonmagyaróvári lőszergyárat és Balatonfűzfőre telepítették át. Az áramellátást a föld alá rejtették, hogy megvédjék egy esetleges bombázástól. Három hatalmas, több ezer négyzetméteres boltíves terem van, ami ma teljesen üresen áll, kifogástalan statikai állapotban. Pár évvel ezelőtt képzőművészeti kiállítást tartottak lent, melyre a 8 napos nyitva tartás alatt több mint 8000 látogató volt kíváncsi.

Oláh Miklós szerint ezek a csarnokok kihasználatlan kincsek. Az egyik teremben egész évben működő korcsolyapálya kaphatna helyet, középen képzőművészeti alkotóműhely és kiállítótér, a harmadikban pedig koncerttermet lehetne berendezni, mert csodálatos az akusztika.

A jövőben is a belföldi turizmusra kell építeni a Balatonnál?

A balatoni turisztikai forgalom összetétele 1990 után megváltozott. Ennek sok oka volt, a legfontosabb talán az, hogy sokáig itt volt a Brandenburgi kapu: a tónál találkoztak azok a német családok és barátok, akiket a vasfüggöny elválasztott egymástól. Pár éve éppen Füreden volt egy kiállítás erről az időszakról, egy Trabant és egy Mercedes volt szalaggal összekötve a Vaszary Villa kertjében, ez a kép csalogatta a látogatókat az izgalmas kiállításra.

A nyugati útlevel megjelenésével kinyílt a világ: azok a magyar polgárok, akiknek volt ideje és pénze, körülnéztek a világban. Én is így tettem: az első utam Bécsbe vezetett, ahol vettem egy diktafont interjúzáshoz és a nem sokkal korábban született lányunknak egy babakocsit. Jó darabig ezek a belföldi vendégek hiányoztak a balatoni térségből. A '90-es évek közepén nehezebb idők jártak, lecsengett az utazási láz. A magyar turisták ismét a belföldi nyaralások felé fordultak, ezt engedhették meg maguknak. Ár-érték arányban a Balaton jól teljesített, így szép lassan ismét felfedezték a tavat.

A külföldi turisták azonban ezzel párhuzamosan elmaradoztak. A kilencvenes évek közepén itthon gyakorlatilag nem volt turisztikai fejlesztés, mert nem volt rá pénz. Nemzetközi összehasonlításban a Balaton nem tudta magát tartani, a külföldiek egyre kevésbé választottak minket. A 2002-es szezon volt az utolsó, amikor éppen kiegyenlített volt a magyar és külföldi vendégek aránya a Balatonnál. Onnantól átfordult és a magyarok vannak túlsúlyban.

Hozzá kell tenni azt is, hogy az idegenforgalmi statisztikákban sok külföldi nyaraló azért nem szerepel, mert saját üdülője volt, és van ma is. 2003-ban publikáltunk egy tanulmányt, melyben 9000 külföldi ingatlanvásárlás okmányait elemeztük, és kérdőíves vizsgálatot is végeztünk. Az derült ki, hogy nagyjából ugyanannyian vásároltak befektetési szándékkal, mint akik pihenésre vagy kiadásra szánták a nyaralókat.

Az első külföldi vásárlási hullám a '90-es évek elején zajlott le (ehhez a vevőnek még vállalkozást kellett alapítania Magyarországon), s a régió egészét érintette. Sokan közülük 20-30 éve itt nyaraltak, ismerték a térséget és ott vásároltak,

ahol szimpatikus volt. Jellemzően németekről és osztrákokról van szó, de összesen 34 országból regisztráltunk tulajdonosokat – volt például egy finn-kínai kettős állampolgárságú illető is, és egy hontalan is. Nemcsak ingatlanokat vásároltak fel, hanem amit csak lehetett, telkeket, utakat, sőt dűlőket is. Mindezzel persze komoly építkezési hullámot indítottak el – a kőműveseknek és ácsoknak akkoriban nem volt okuk panaszra. Becsléseink szerint a vételár százmilliárd forint körüli volt, és hasonló összegű felújítási, építkezési kiadásokat generált.

Később már célzottabban zajlottak a vásárlások. Felismerték, hogy mekkora lehetőség van a balatoni turizmusban, különösen a nyugati medencékben, ahol a gyógyfürdők miatt egész évben van forgalom. A '90-es évek közepén-végén volt egy második nagy hullám: Keszthely, Hévíz és Zalakaros környékére mentek át sokan. Azon a részen akár az ötödik szomszédos faluban is megemelkedtek az ingatlanárak, hatalmas volt a kereslet.

A külföldi ingatlantulajdonosok nagy része a nyári szezonon túl is sok időt tölt itt. Közülük van, aki például távmunkában dolgozik, de többségében nyugdíjasokról beszélünk. Ez azért jelent feladatokat, mert a Balatonnál amúgy is elég magas az átlagéletkor, előregedik a lakosság. A körülményből erényt kovácsolandó, speciális infrastruktúra- és vonzerő-fejlesztésekkel járhatunk e státuszcsoport kedvébe, amit az ide látogató időskorú turisták is méltányolhatnak.

Kik a Balaton versenytársai?

Fontos versenytársak az európai nagy tavak, például a Garda tó vagy a Genfi tó, emellett az európai nagyvárosok is. A vallási turizmus is egészen nagy méreteket öltött az elmúlt években, itt is van elszívó hatás. Egyre érdekesebb a bolgár tengerpart és Erdély is.

S természetesen állandó versenytárs az Adria és Ausztria. Érdekes, hogy a hatvanas, hetvenes években, amikor a Balatonnál már javában zajlott az élet, Ausztriában még sehol sem volt a síturizmus. A hetvenes évek vége felé vezették be az iskolákban a síoktatást, egy kormányprogram keretében, onnan nőtte ki magát az egész. Az ausztriai síparadicsomok és a Balaton sokáig egyfajta szimbiózisban éltek együtt. Számos szakács, felszolgáló, szobalány csinálta például azt, hogy

amikor a nyári szezon véget ért a tónál, pihent egy hónapot és kiment Ausztriában, ahol végig dolgozta a telet. Majd egy kis pihenő után ismét visszatért. Ez nagyjából 2-3 éve szakadt meg, addigra az osztrákok már nemcsak a téli szezonra, hanem egész évre tudtak mit kínálni a vendégeknek. A munkaerő kint maradt, nálunk pedig komoly munkaerőhiány van.

A balatoni versenyképesség oka sokáig az olcsóság volt, amit egyébként a vállalkozók a foglalkoztatott munkabéréből spóroltak meg. Emiatt tudták elszívni mások a munkaerőt. Aki azt akarja, hogy versenyképes legyen, kénytelen lesz megemelni a fizetéseket. Idén például egy szakács vagy felszolgáló közel kétszer annyit kereshet a Balatonnál, mint két vagy három éve.

Oláh Miklós a Balatoni Integrációs Közhasznú NKft. Társadalomtudományi Kutatócsoportjának vezetője. A 2001 júliusában alakult szervezet a Balatoni Fejlesztési Tanács mellett működik, döntéshozóként működik, döntéshozóként működik, döntéshozóként működik. Elemző és kutató munkájukon kívül fejlesztési programokat készítenek elő és követnek nyomon. Céljuk, hogy minél teljesebb képet adjanak a Balaton-régióról. Komoly hiánypótló szerepet töltenek be, ugyanis azelőtt szinte csak a KSH negyedévente közölt idegenforgalmi adataira lehetett támaszkodni.

A kutatócsoport nemcsak tanulmányokkal és elemzésekkel segíti a Balaton fejlődését. Számos olyan ötletet, javaslatot is kidolgoztak, melyeket egyszerűen meg lehet valósítani, mégis sokat adnának a térségnek

Milyen a Balaton vállalkozói ökoszisztémája?

2000-től meredeken csökken a turisztikai vállalkozások száma a Balaton körül. Az elején úgy gondoltuk, hogy nem gond, úgymint sok volt az ideiglenes vállalkozó, aki gyorsan akart meggazdagodni a főszezon alatt, általában nem túl tisztességesen. Egy idő után azonban aggasztóan kevés vállalkozás maradt talpon, különösen a helyiek közül.

Akik itt élnek a Balatonnál, többnyire olyan egzisztenciát akarnak maguknak teremteni, ami egész évben képes megélhetést biztosítani. Azonban ez elég nehéz, amíg csak a nyári főszezonban gondolkozunk. Szerencsésebb helyzet, ha valaki több lábat tud kiépíteni, melyek a téli és a nyári időszakban is biztosítják a megélhetést. Ennek alapja lehet a tavaszi, az őszi, vagy akár a téli balatoni szezon megteremtése.

Azt tapasztalom, hogy az tud érvényesülni és sikeres lenni, aki nem rablogazdálkodó szemlélettel közelít a térséghez, hanem tartós működésre akar berendezkedni, s a főszezonon túl is gondol-

kozik. Ma már sok jó példát láthatunk a turisztika minden területén, különösen a gasztronómiában. Meggyőződésem, hogy azért nincs Michelin csillagos étterem a Balatonnál, mert ez a minősítő rendszer Kelet-Európában csak fővárosokban vizsgál éttermeket.

Vagy vegyük a Balatoni Kört, ami sikeres balatoni turisztikai vállalkozók összefogása. Eredetileg Badacsonyi Körként kezdték, de szerencsére felismerték, hogy ezt a projektet érdemes regionális léptékben képviselni. Ma már komoly eredményeket tudnak felmutatni – ezek közül van, ami kézzelfogható, például a Balaton Bor, s van, ami kevésbé látványos, mint az, hogy egyre többen gondolkodnak négy évszakban a tó körül. Kevés ilyen szervezet képes arra, hogy létrehozzon egy ilyen menedzsmentet, ami tartósan képes képviselni az érdekeiket. Jó ez a *segítség magadon* felfogás!

SAFFER ZSUZSANNA

Jegyzet

A Saffer Zsuzsanna által készített interjú eredeti verziója 2016. szeptemberében jelent meg az Összkép magazin honlapján, az alábbi webhelyen:

<http://osszkep.hu/2016/09/a-balaton-titka-interju-olah-miklossal-aki-15-eve-vezeti-a-balaton-tarsadalmanak-es-gazdasaganak-kutatasat/>

ÖSSZKÉP

AZ INSPIRÁLÓ TUDÁSÉRT

Tanulmányok

Mozgások az (erő)térben

A fejlesztési források kihelyezésének jelenlegi gyakorlata a Balatonnál

Aki nem követte figyelemmel naprakészen a Balatoni Kiemelt Üdülőkörzetben zajló forrásallokációs aktusokat, az egymást követő jogszabályok tartalmát és az azok háttérében megbúvó fejlesztéspolitikai indítékokat, az utóbbi egy-két évben bizony kapkodhatta a fejét. A híradások kezdetben arról szóltak, hogy soha nem látott pénztömeg fog a Balaton térségében ömleni, s végre megtörténik egy régóta várt Balaton-konzolidációs program. Később a médiának arról kellett beszámolnia, hogy a dedikált támogatási kereteket visszavonta a Kormány. A sokak megrökönyödését kiváltó hírek kapcsán a területfejlesztő szakma jelentős része is csupán tapogatózni tudott, kutatva az okokat. A döntéshozók igyekeztek lehűteni a kedélyeket és megnyugtítani az aggodalmaskodókat – mindez csupán egy finomhangolási folyamat, amit a Balaton érdekében feltétlenül szükséges elvégezni. Ezután pedig, 2016 végén ismét meghirdetésre került egy tematikusan és összecszerűen is kiterjesztett balatoni fejlesztési csomag.

E tanulmány célja azon a dokumentarista jelleggel leírható, néha talán kissé nehezen megérthető folyamaton végigvezetni az olvasót, mely az elmúlt három-négy esztendőben jellemezte a Balaton Kiemelt Üdülőkörzettel kapcsolatos forrásallokációs tervezést, annak fejlesztéspolitikai és intézményrendsze-

ri vonatkozásait, a jogszabályi háttér változásait, átalakulásait. S talán némileg sikerül megvilágítani azt is, hogy e mozgásokat milyen, a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet területén lecsapódó hatások generálják.

A Balaton Kiemelt Üdülőkörzet az OFTK-ban

A jelenleg is zajló, 2014-2020-as Európai Unió programozási időszakra való szakpolitikai felkészülést, forrásallokációs tervezést – legalábbis az alkalmazott tervezési logika szerint – döntően határozta meg a 1/2014. (I.3.) Országgyűlési határozattal elfogadott Nemzeti Fejlesztés 2030 - Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció, közismertebb nevén az OFTK. Az ország hosszú távú fejlesztési irányait, szakpolitikai és területi stratégiáit kijelölő alapidokumentum helyzetelemző fejezete megállapítja azt a sokak által jól ismert tény, hogy a Balaton a fővárost követően az ország második legjelentősebb, nemzetközi vonzerővel is rendelkező turisztikai térsége. A turizmus erős területi koncentrációjára, valamint a Balaton, mint régió gazdaságstratégiai szerepére utal, hogy 2012-ben az összes hazai kereskedelmi szálláshely közel fele a Budapest-Balatoni desztinációkban található. Emellett nemzeti szintű stratégiai tervezési szempontból jelentős tényezőnek számítanak a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet országos összehasonlításban is kiemelkedő, magas életminőségi mutatói, a lakossági, közösségi szolgáltatások magas színvonala. A fenti körülmények és adottságok összessége miatt az OFTK a Balaton Kiemelt Üdülőkörzetet explicit módon az ország térszerkezeti erőforrásai közé emeli, fejlesztését nemzetgazdasági érdekként határozza meg. Az ebből következő tervezési logika nyomán követhető le az, hogy az egyedi tájkarakterrel bíró térségek integrált kezeléséről szóló, „Kiemelkedő táji értékű területek fejlesztése” c. fejezetben egyedi beavatkozási területként

került meghatározásra a Balaton és térsége, ami előre vetítette a térség programalapú fejlesztésének lehetőségét és szükségességét. A logika így már ekkor azt diktálta, hogy a Balaton kiemelt térség önálló, kormány által elfogadott fejlesztési program elfogadásában reménykedhet, habár az OFTK elfogadása a programtervezés kellős közepén történt, amikor az operatív programok tematikus és területi felosztása már ismert volt – és ezekben a Balaton külön nem szerepelt.

Szakmai berkekben jól ismert tény, hogy az önkormányzati, területi közigazgatási és területfejlesztési rendszer legutóbbi átalakításával hivatalosan a megyék váltak a területfejlesztési feladatok felelőseivé a területi középszinten (egyéb feladataikban, hatásköreikben bekövetkezett változások terjedelmi és tematikus keretek miatt nem képezhetik e dolgozat témakörét). Ez együtt járt azzal is, hogy a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program (TOP) keretében megvalósuló forráskihelyezés a 2014-2020-as periódusban nem a NUTS-2 régiók dimenziójában, hanem megyei illetve megyei jogú városi szinten került meghatározásra. Ugyanakkor az OFTK megállapítja, a területi középszinten a megyék mellett a Balaton térség képez területfejlesztési kompetenciákkal rendelkező területegységet. A középszintű térségi integrációs szerepet erősíti a Balaton körül koncentrálódó, agglomerálódó városhálózat, melynek tagjai, társadalmi-gazdasági jellemzőik és identitásuk mentén szervezettebben kapcsolódnak egymáshoz és a Balatonhoz, mint saját megyeszékhelyükhöz, megyéjükhez. A fentiek értelmében fekteti le azt az alapelvet az OFTK, hogy bár a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet nem tervezési-statisztikai területegység, az egységes tervezés és támogatáspolitikai igénye és szükségessége itt a legerősebb az országban. A fejlesztések alapvető célja pedig a környezet, a táj értékeinek megőrzésével, a turisztikai kínálat diverzifikálásával, térség adottságainak széleskörű hasznosításával, valamint az „érintett szereplők partnerségét biztosító stabil intézményrendszer megteremtésével egy fenntartható módon versenyképes Balaton térség jöjjön létre” (Magyar Közlöny 2014/1. p. 159.). E ponton érdemes hangsúlyozni, hogy nem csupán egy integrált térségi fejlesztési programról volt szó a Balaton esetében, hanem egy annak végrehajtását segítő,

és a térség versenyképességét javító balatoni intézményrendszer kialakításáról is!

ITI és CLLD – innovatív eszközök a 2014-2020-as időszakban

A 2013-2014-es években két újszerű, jobbra decentralizációs attribútumokat magában hordozó az Európai Unió szakmai műhelyeiben kialakított forráskihelyezési módszertan tartotta lázban a területfejlesztő szakmát. A tervezési időszak jelentős részében úgy tűnt, hogy az új területfejlesztési módszerek alkalmazását magában hordozó innovatív szakpolitikai eszközök, vagyis az Integrált Területi Beruházások (Integrated Territorial Investments - ITI) és a Közösségvezérelt Helyi Fejlesztések (Community Led Local Development - CLLD) a hazai operatív programokat, különösen a TOP-ot determinálni fogják a place-based területfejlesztési megközelítések alkalmazására valamint az alulról jövő fejlesztési kezdeményezések támogatására. Mindkét eszköz közös jellemzője hogy szigorúan lehatárolt területi alapon működtethető, funkcionális, nem feltétlenül adminisztratív területi egységek integrált fejlesztésére alkalmas, az EU által meghatározott tematikus koncentráció okozta forrásallokációs anomáliákat enyhíti, valamint a fejlesztések csak – egy vagy több – önálló menedzsmentszervezetten keresztül valósulhatnak meg. A CLLD esetében lényegi kitétel, hogy a célközössége 10 – 150 ezer fő közötti lakosságszámot ölelhet fel. E népességszám kritérium alapján egyértelművé vált, hogy a 273 ezres lakosságzámmal bíró Balaton Kiemelt Üdülőkörzet integrált fejlesztésére az ITI eszköz lehet csak alkalmas.

Különösen annak fényében lehet mindez figyelemreméltó, ha mélyebben megvizsgáljuk az ITI eszköz alkalmazhatóságának további feltételeit és az eszköz funkcióját. Az eszköz lényege, hogy egy lokális vagy térségi szükségletek alapján meghatározott széles tematikus spektrumon mozgó integrált fejlesztési csomag, melyről a végrehajtója több évre előre előzetesen hoz döntést, s a kialakított területi beruházási keretrendszer hajtja végre a finanszírozási ciklusban. Az Integrált Területi Beruházások vonatkozásában alapvetés, hogy bármely régió belüli vagy régióon átnyúló funkcionális területi egység integrált fejlesztésére alkalmazható. A finanszírozás több operatív program prioritástengelyein keresztül

történhet, vagyis a célterületen jelentkező fejlesztési igényekre rugalmasan képes reagálni. Az Európai Bizottság részéről jelentkezett az a szakpolitikai elvárás, mely szerint az eszköz keretében kihelyezésre kerülő ERFA források legalább 5%-át integrált városfejlesztésre szükséges fordítani, a városi hatóságok bevonásával, a feladatok decentralizációjával.

Az eszköz alkalmazásában vélhetően és nyomon követhetően a hazai szakpolitika is látott rációt. Hosszú ideig tartotta magát az a lehetőség, hogy a TOP teljes egészében megyei és megyei jogú városi ITI-ken keresztül kerül megvalósításra. Ez végül – feltehetőleg a kialakuló intézményi és operatív struktúrához való illeszthetősége miatt – nem valósult meg. Hozzá kell tenni, hogy a fent vázolt ITI módszertanhoz már önmagában igen nehézkesen illeszthető a 19 megyei és 23 megyei jogú városi, tehát egy egész országot lefedő ITI rendszer létrehozása. Azonban éppen a fent vázoltak alapján jelenthető ki, hogy az eszköz alkalmazására a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet – akár csak pilot jelleggel, részprogram szintjén – kifejezetten alkalmas lehetett volna. Az ezzel kapcsolatos javaslat az Unió és Magyarország között megkötött Partnerségi Megállapodás tervezésének idején került megfogalmazásra. Az ajánlás megalapozottságát és az ITI eszköz alkalmazási feltételeihez való illeszkedést biztosította, hogy az üdülőkörzet működtetésében és fejlesztésében hagyományosan nehézségeket okozó a közigazgatási határokból adódó intézményi illetékességi megosztottság, a vagyontárgyak szétaprózottsága és a koordináció összehangolhatatlansága. Ugyanakkor a Balaton térségében a funkcionális térségekre jellemző módon jól azonosítható, konszenzusos, tematikusan specifikált fejlesztési szükségletek vannak jelen (turizmusfejlesztés, környezet- és vízügy, közlekedésfejlesztés), megfelelő felhalmozások megléte esetén rendelkezésre áll egy területfejlesztési kompetenciákkal is bíró térségi integrációs szerv is (Balaton Fejlesztési Tanács). Ekkoriban már zajlott a térségi fejlesztési koncepció és stratégia kidolgozása és Tanács általi elfogadása (lásd alább), valamint értelemszerűen az integrált városfejlesztési elvárások sem lehettek volna teljesíthetetlenek. Azonban végül, mivel a TOP megyei-megyei jogú városi logikájával már

lényegében áthidalhatatlan, területi demarkációs ellentmondások kerültek felszínre és a kialakuló ágazati OP struktúra jellemzően kedvezményezett-alapú lehatárolási logikája további gátat szabott a térségi integrációs logika alkalmazásának, így végül a Balatonnal is elvetésre került az ITI eszköz alkalmazásának lehetősége.

A 1821/2015. Kormányhatározat

A Kormány a 1334/2014. (VI. 6.) Korm. határozat 3. pontja keretében döntött arról, hogy a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet területén nem valószínű meg Európai Uniói jogszabály által meghatározott Integrált Területi Beruházást. Ezzel szemben egy sajátos, az ITI módszertanhoz egyébként részben illeszthető, alapvetően hazai kormányzati kompetenciákat előtérbe helyező rendszer került megalapozásra, mely szerint a Balaton térségre vonatkozóan több operatív program keretében nyílik támogatási lehetőség oly módon, hogy a Kormány egyedi határozattal dönt a kiemelt térségi beruházásokról.

A fentiekben már utaltunk rá, hogy a programozási ciklus balatoni fejlesztéseinek végrehajtását az Államreform Operatív Program támogatásával kialakított Balaton Kiemelt Térség Fejlesztési Koncepciója valamint az e dokumentumból levezethető módon megtervezett Stratégiai és Operatív Program volt hivatott meghatározni. A dokumentumokat a társadalmi egyeztetéseket követő módosításokkal 2014. decemberi ülésén, 31/2014. (12.19.) számú határozatával a Balaton Fejlesztési Tanács elfogadta és döntött a dokumentumok Kormányzati jóváhagyásra történő felterjesztéséről. A tervezés és a megvalósításhoz szükséges összehangolt finanszírozás biztosításának kérdéskörét összevonva, a Miniszterelnökség és a Nemzetgazdasági Minisztérium közös előterjesztésében a Kormány elfogadta „a Balaton Területfejlesztési Koncepció és a Balaton Területfejlesztési Stratégiai Program elfogadásáról, valamint a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet területén a 2014-2020-as uniós és hazai forrásokból megvalósuló beruházásokról” szóló előterjesztést. A Tanács valamint a Kormányzat által elfogadott dokumentumokból az alábbi célok és végrehajtandó intézkedések olvashatók ki.

A fenti célkitűzésekhez és intézkedésekhez a fejlesztési dokumentumok mintegy 314 milliárd forintnyi fejlesztési forrásigényt jelöltek

1. táblázat: A Balaton Területfejlesztési Konceptió és a Balaton Területfejlesztési Stratégiai Program 1821/2015. Korm. határozat által jóváhagyott célrendszere

Stratégiai fejlesztési irányok	Témaspécifikus célkitűzések	Tervezett intézkedések
Gazdaság-fejlesztés, kutatás-fejlesztés, innováció	A Balatoni gazdaság jövedelemtermelő és foglalkoztatási képességének javítása a helyi és kapcsolódó tudásbázisokkal való együttműködés eredményeként az új termékek, szolgáltatások fejlesztése révén.	Helyi, térségi tudásbázisokhoz kapcsolódó, innováció orientált, térségi alapon szervezett vállalkozás-fejlesztés Balatoni kézművesipar fejlesztése Turisztikai vállalkozások tevékenységének diverzifikálása Térségi marketing – befektetés-ösztönzés Egészségipari K+F+I
Turisztikai fejlesztések	A turizusból származó bevételek növelése, illetve a kapacitások egész éves kiegyensúlyozottabb kihasználása a turisztikai termékek és szolgáltatások összehangolt fejlesztésének eredményeként.	Kerékpáros turizmus Természetjárás Vitorlázás Strandok fejlesztése Horgászturizmus Kulturális turisztikai vonzerő és programok fejlesztése Turisztikai menedzsment-rendszer és marketing fejlesztése Szálláshelyfejlesztés – a színvonal minőségi javítása
Egészségipar	A régióban élők és ide látogatók egészségi állapotának és életminőségének javítása a térség természeti forrásaira épített egészségipari szolgáltatások igénybe vétele és közvetítése által.	Lakosság közeli egészségügyi szolgáltatások fejlesztése Az időskori ellátások és szolgáltatások fejlesztése Rehabilitációs szakellátások és szolgáltatások fejlesztése Az egészségturizmus fejlesztése
Mezőgazdaság, helyi termékek	Helyben előállított és feldolgozott egészséges élelmiszerek termelésének, feldolgozásának és fogyasztásának az ösztönzése	Mezőgazdasági termelés és értékesítés ösztönzése Mezőgazdasági termék helyi feldolgozás, minőségi élelmiszerfogyasztás, vendéglátás és helyi termék értékesítés ösztönzése Szőlészet és borászat fejlesztése Halgazdálkodás fejlesztése
Környezetfejlesztés	A táj fenntartható módon való használata az eltérő területi adottságok figyelembe vételével, a biodiverzitás megőrzése, a környezetszennyezés mérséklése és a környezet terhelésének a térség fenntartható fejlődését biztosító keretek közé szervezése a települések építészeti színvonalának növelése	Vízpart-rehabilitáció Balaton és térsége vízgazdálkodásához kapcsolódó fejlesztések Egységes környezeti és vízügyi megfigyelő-, tájékoztatói és döntéstámogató rendszer kialakítása, Balaton-kutatók ösztönzése Települési környezet minőségének javítása Biodiverzitás és természeti rendszerek fenntartása Energiahatékonyság javítása és kapcsolódóan megújuló energia használat terjesztése Elektromos közlekedés balatoni pilot-projektjei
Közlekedés	Környezetbarát és a változó igényekre rugalmasan reagálni képes, erőforrás hatékony közlekedési rendszer működtetése a Balaton térségében	Vasút fejlesztések Közúti fejlesztések Balatoni közlekedési rendszer működtetése
Társadalmi megújulás	A társadalom harmonikus fejlődésének záloga a dinamikus működő gazdaság mellett a térségben élő közösségek folyamatos megújulása	Egészséges életmód iránti elköteleződés A helyi társadalom kulturális és területi identitásának növelése Közösségfejlesztés és foglalkoztatás az elhanyagolt ingatlanok hasznosítására Személy és vagyon biztonsági programok
Intézményfejlesztés	Közös érdek vezérelte összehangolt intézményi együttműködés a különféle intézményi szereplők között	Balatoni térségi együttműködések állandó szervezése Fenntarthatóan működő pénzügyi támogatási alap létrehozása

meg. Nagy várakozás kísérte a térségi fejlesztési koncepció és a stratégia Kormány általi elfogadását, hiszen számos reményt keltő információ látott azzal kapcsolatban napvilágot, hogy a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet részére egy érdemi fejlesztések végrehajtását lehetővé tevő dedikált forráskeret kerülhet meghatározásra. Közel egy évvel a térségfejlesztési programdokumentumok Tanács általi elfogadás után, 2015. november 12.-én került meghirdetésre a 1821/2015. Kormányhatározat „a Balaton Területfejlesztési Koncepció (2014–2030) és a Balaton Területfejlesztési Stratégiai Program elfogadásáról, valamint a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet területén a 2014–2020-as uniós és hazai forrásokból megvalósuló beruházásokról” c. rendelkezés.

E jogszabály legfontosabb tartalmi eleme, hogy elfogadja a Balaton Fejlesztési Tanács által elkészített tervdokumentumokat, valamint nevesíti azokat a Balaton specifikus kiemelt térségi fejlesztési irányokat, amelyek támogatását az érintett operatív programok prioritásaihoz illeszkedő Balaton specifikus támogatási konstrukciók tervezésével és az azokhoz szükséges források hozzárendelésével biztosítani szükséges. A forráskeretekkel ellátott stratégiai fejlesztési irányok tekintetében az alábbi, a fent bemutatott térségi programokból levezetett témakörök kerültek rögzítésre.

- Turisztikai fejlesztések
- Gazdaság és innováció
- Egészséges Balaton termékek;
- Vízminőség és biztonság
- Közlekedés
- Területfejlesztés
- Humán erőforrás-fejlesztések

E témakörök mindegyike Uniós forrásból volt finanszírozható a különböző operatív programokon keresztül, összesen mintegy 288 Mrd Ft értékben. Ehhez adódhatott hozzá további 24,5 Mrd Ft-os hazai fejlesztési forrás olyan fejlesztési célterületekre vonatkozóan, amelyeket nem, vagy csak részben támogat az Európai Unió (pl. közútfejlesztés, reptérfejlesztés, alkonygazdaság, szálláshelyfejlesztés, kikötő- és hajópark fejlesztések). Ezek alapján tehát elmondható, hogy egy korábban példátlan, történelmi jelentőségűnek nevezhető, összesen 312 Mrd Ft értékű fejlesztési

csomag állhatott a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet rendelkezésére 2015. év végétől.

Külön kiemelendő a jogszabályban rögzített fejlesztési célok közül a területfejlesztés témaköre. A TOP-ból megvalósítható fejlesztések kapcsán a megyei Integrált Területi Programok forráskeretéből került leválasztásra az összesen 31,5 Mrd Ft-os balatoni támogatási keretösszeg oly módon, hogy a BKÜ-ben érintett megye megyei jogú város nélküli lakosságszámához és – módszertanában nem részletezett – fejlettségi szintjéhez arányosított mértékben, dedikált keret került rögzítésre a Balaton számára – az előírás szerint tematikus megkötés nélkül. Így a területfejlesztési források vonatkozásában Somogy megyében 8,2, Veszprém megyében 13,76, míg Zala megyében 7,8 Mrd Ft került elkülönítésre a balatoni célokra. Hozzá kell tenni, hogy a kormányhatározat által meghatározott teljes forráskeret a kormányzati tájékoztatás szerint felülről nyitott volt, tehát magas pályázati aktivitás és sikeres pályázatok esetén a dedikált keretek további támogatásokkal egészülhettek ki. Meg kell jegyeznünk, hogy a határozat az operatív programok végrehajtásáért felelős miniszterek számára előírta, hogy a támogatási konstrukciók előkészítésébe be kell vonniuk a Balaton Fejlesztési Tanácsot, annak véleményét csatornázzák be a döntéselőkészítés folyamatába. Emellett a jogszabályban érintett operatív programok Monitoring Bizottságaiba is meghívást kapott a BFT, sőt a határozat elrendelte, hogy a Tanács beszámolósi kötelezettség mellett kövesse nyomon a jogszabályban valamint a térségi programokban rögzített célok és feladatok teljesülését. E felhatalmazások arra engedtek következtetni, hogy bár a végrehajtás koordinációját a rendelkezés 15. pontja szerint a Miniszterelnökség végzi, mégis, a térségi integrációs és érdekérvényesítő szereppel bíró Tanácsra jelentős véleményezési, nyomonkövetési feladatok hárulnak, így a végrehajtásban érdemi szakmai felelősséget kell magára vállalnia.

További indokot adott erre, hogy a határozat végrehajtására, vagyis e tekintélyes dedikált keret kötelezettségvállalására igen rövid időkeretet határozott meg a jogalkotó: ha 2017. június 30.-ig objektív okokból nem történt volna kötelezettségvállalás, akkor az érintett operatív programok céljainak megvalósítása érdekében válhatott

volna szabadon felhasználhatóvá a forráskeret, függetlenül a 1821/2015. Kormányhatározattól. Ebből az következett, hogy a térség szereplőinek azonnal cselekedni kellett: előkészített, támogatható projektöleletekre, hatékony pályázati kommunikációra, folyamatos, lehetőleg azonnali fejlesztési monitoringra volt szükség annak érdekében, hogy a program végrehajtása a lehető leghatékonyabban, eredményesen, és a térségi érdekek maximális figyelembevételével meghessen végre.

Átredőződés és új (?) forrásallokáció

A Magyar Turisztikai Ügynökség 2016 márciusi megalapítása alapjaiban rajzolta át a hazai fejlesztéspolitika és a kormányzati erőviszonyok Balaton térségben hatványozottan érzékelhető speciális erőtereit. Már a 2016. március 31-én megjelent, lényegében a Magyar Turisztikai Ügynökség létrehozását rögzítő 1156/2016. Kormányhatározat 8. pontja felhívta az érintett minisztereket, hogy „a turisztikai intézmény- és támogatási rendszer átalakításával összefüggésben vizsgálják felül a Balaton Területfejlesztési Konceptió (2014-2030) és a Balaton Területfejlesztési Stratégiai Program elfogadásáról, valamint a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet területén a 2014-2020-as uniós és hazai forrásokból megvalósuló beruházásokról szóló 1821/2015. (XI. 12.) Korm. határozatban meghatározott ágazati feladataik előrehaladását, valamint b) tegyenek javaslatot az 1821/2015. (XI. 12.) Korm. határozat egységes turizmusszakmai szempontok érvényesítése érdekében történő módosítására oly módon, hogy az a) pontban meghatározott konceptió és program turisztikai elemeinek kialakításában a kormánybiztosnak egyetértési jogot biztosítanak.” A jogszabály e pontja jelentős kérdéseket vetett fel abban a tekintetben, hogy vajon a 2017. június 30-ig rendelkezésre álló balatoni fejlesztési csomag valóban fennmarad-e addig, vagy a turisztikai intézményrendszer átalakításának, valamint a kormányzati erőter mozgásainak áldozatává válik.

A negatív előjelek ellenére tovább zajlott a 1821/2015. Kormányhatározat végrehajtása, amikor 2016. július 7-én megjelent a 1355/2016. Kormányhatározat a turizmusfejlesztési célra felhasználható európai uniós források összehangolásáról c. jogszabály. A rendelkezés 6. pontja az állami feladat- és intézményrendszer átalakításá-

hoz szükséges intézkedésekről szóló 1156/2016. Korm. határozat végrehajtása érdekében visszavonja a Balaton Területfejlesztési Konceptió (2014-2030) és a Balaton Területfejlesztési Stratégiai Program elfogadásáról, valamint a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet területén a 2014-2020-as uniós és hazai forrásokból megvalósuló beruházásokról szóló 1821/2015. (XI. 12.) Korm. határozatot. Tehát hiába indult el nagy erővel a balatoni program végrehajtása, a BFT által elfogadott térségi konceptió és stratégiai program deklarációját a Kormány semmissé tette. A közvélemény és a sajtó megdöbbenéssel vette tudomásul a fejlesztési keret visszavonását. A kormányzati szereplők azonban már a döntést követő napon igyekeztek megnyugtatni a kedélyeket: a balatoni fejlesztési források nem vesznek el, csupán az eredményes forráskoordináció és a koncentrált, turizmusfejlesztési aspektusú forrásfelhasználás érdekében a korábban elfogadott határozat finomhangolására kerül sor¹.

A turisztikai intézményrendszerben bekövetkezett változások mértékét és kormányzati fejlesztéspolitikára gyakorolt hatását egyébként jól érzékelteti, hogy a 1355-ös határozat minden operatív program végrehajtó szerve számára jelentéstételi kötelezettséget írt elő az Ügynökség irányába, illetve a 4. pont értelmében az MTÜ vezérigazgatója, valamint a turisztikai kormánybiztos számára erőteljes véleményezési, egyeztetési jogköröket írt elő minden érintett operatív program vonatkozásában.

Fontos megjegyezni ugyanakkor, hogy az 1821-es Kormányhatározat visszavonása bár jellemzően negatív reakciókat váltott ki a közvéleményben, 2016 októberében már arról szóltak a híradások, hogy egy egyeztetés alatt álló jogszabály-tervezet elfogadása után jelentősen nőhet a Balatonra szánt fejlesztési forráskeret. A határozattervezet egyeztetése idején a BFT elnöke is kifejtette, hogy az új konceptió nagymértékben illeszkedik a korábbi jogszabályba foglalt fejlesztési szükségletekhez, illetve véleménye szerint nem lesz vesztese a Balaton-program áthangolásának².

A sajtóban megjelent hírek bizakodásra adtak okot, valamint szakmai berkekben is tartotta magát az a vélemény, hogy nem kell sokat várni a következő, az addig nem túl megnyugtató helyzetet tiszt-

tázó kormányzati rendelkezésre. Végül a térségben is meg-megnyilvánuló konfliktushelyzetet a 2016. december 27-én, közvetlenül karácsony után megjelenő 1861/2016. Kormányhatározat „a Balaton Kiemelt Turisztikai Fejlesztési Térség meghatározásáról és a térségben megvalósítandó egyes fejlesztések megvalósításához szükséges források biztosításáról” oldotta fel. A jogszabály bár nem helyezi újfent hatályba a BFT, majd a Kormány által is elfogadott, s végül az utóbbi által visszavont Balaton Kiemelt Térség Fejlesztési Konceptiója és Stratégiai Programja c. dokumentumokat, már az 1. pontban rögzíti, hogy azokkal összhangban, azokat alapul véve készült el. Nagymértékben illeszkedik a 1821/2015. határozathoz a stratégiai fejlesztési irányok köre is. A 1821-es jogszabályban rögzített hét témakör (ld. fent) kiegészült a javarészt hazai forrásból finanszírozható közúti, vízi, légi közlekedési infrastruktúra és járműpark, valamint a turisztikai szolgáltatások fejlesztésével is. Igaznak bizonyult az a korábbi felvetés is, mely szerint növekedni fog a térség számára dedikált források mértéke. A 1821-es határozat 312 Mrd Ft-os keretösszegével szemben a 1861/2016. határozat mintegy 263 milliárdos uniós forrás mellett 101 milliárdnyi hazai forrást rendel a balatoni fejlesztések végrehajtására. Így – mivel a 1861/2016. Kormányhatározat ma is érvényben van – összesen közel 365 milliárd forint fejlesztési forrás áll a Balaton rendelkezésére. Azt is fontos megjegyezni, hogy az újonnan kialakított jogszabályban a Balaton Fejlesztési Tanács jogosultságai, feladatai és felhatalmazásai alapvetően nem változtak, bár a Magyar Turisztikai Ügynökség a programvégrehajtásban kulcsszerepet kapott.

Azonban mindenképpen érdemes megvizsgálni, hogy milyen programterületen kerülhet felhasználásra e forrásösszeg. E határozat már nem a 2000. évi CXII. törvény által meghatározott, 180 települést lefedő Balaton Kiemelt Üdülőkörzet programterületen kívánja a forrásallokációt végrehajtani, hanem az ún. turizmusfejlesztési törvénnyel (2016. évi CLVI. törvény) közel egy időben megjelent 429/2016. (XII.15.) Korm. rendelet a turisztikai térségek és a kiemelt turisztikai fejlesztési térségek meghatározásáról c. rendelkezésben rögzített Balaton Kiemelt Turisztikai Fejlesztési Térségben. A Balaton törvényben rögzített területtől ez annyiban tér el, hogy öt, a Bala-

tonhoz, mint turisztikai desztinációhoz marketing és vonzerők szempontjából kapcsolható település bekerült a rendeletbe foglalt településlistába (Veszprém, Sümeg, Nemesvámos, Kehidakustány, Eplény), míg több, turisztikai marketing, vendégforgalom és vonzerők szempontjából nem értelmezhető település (pl. Csömend, Somogyeggyes, Gamás, Zalaszentmárton, stb.) kikerült a kiemelt turisztikai fejlesztési térség lehatárolásából. Hozzá kell tenni azonban, hogy e települések továbbra is a Balaton törvény által meghatározott, továbbra is fennálló Balaton Kiemelt Üdülőkörzet részét képezik. A két párhuzamos, egymással nem egyező területlehatárolás vonatkozásában az elmúlt hónapokban számos szakmai vita kibontakozott. Bár ennek részletes tárgyalása és megítélése nem tiszte jelen dolgozatnak, azt mégsem árt rögzíteni, hogy a Magyar Turisztikai Ügynökség elődje a Magyar Turizmus Zrt. is a Balaton törvénytől eltérő térséglehatárolást alkalmazott az ágazati területi demarkációban.

A fentiek alapján látható, hogy bár a Balaton térség jelenleg egy alapvetően kedvezményezett pozíciót tölt be a számára dedikált fejlesztési források alapján, azonban a térség fejlesztése erőteljesen kitett a kormányzati intézményrendszer változásainak, valamint az ilyen jellegű folyamatokat generáló belső erőviszonyok változásainak. A jobbra szakmai konszenzus által övezett OFTK által meghatározott integrált Balaton térségi célkitűzések a dedikált forráskeretek meghatározásával, egyes térségspecifikus fejlesztések megindításával a megvalósulás útjára léptek. A Kormányzati tájékoztatók, valamint a Fejlesztéspolitikai Adatbázis és Információs Rendszer adatai (2017. október) alapján a forráskihelyezés ütemezetten halad³. Látva azonban a forrásallokációs alapelvek, az intézményrendszeri környezet elmúlt években bekövetkezett változásait, ennek gyakran erőteljes kihatásait a Balaton térségre, valamint azt, hogy ezekkel szemben a térségi érdekképviselet meglehetősen korlátos védőeszközökkel rendelkezik, bizakodásunk alkalmanként aggodalomba vált. Persze, a térség történelme ritkán engedte elkényelmesedni a balatoniakat – s talán ez összességében így van jól...

FEKETE KÁROLY

Felhasznált irodalom

FINTA István: Az integrált terület- és vidékfejlesztés eszközei és korlátai Magyarországon In: Tér és Társadalom 2015/1. pp.: 132 – 148.

Jogszabályok

1/2014. (I.3.) Országgyűlési Határozat a Nemzeti Fejlesztés 2030 - Országos Fejlesztési Területfejlesztési Koncepcióról; Magyar Közlöny 2014/1. szám, pp. 7-297.

1334/2014. (VI.6.) Kormányhatározat a Strukturális Alapok és a Kohéziós Alap forrásaira épülő, 2014 és 2020 közötti egyes ágazati és területi operatív programok elfogadásáról és az Európai Bizottság számára történő benyújtásáról; Magyar Közlöny 2014/79. szám, p. 10370.

1821/2015. (XI.12.) Kormányhatározat a Balaton Területfejlesztési Koncepció (2014–2030) és a Balaton Területfejlesztési Stratégiai Program elfogadásáról, valamint a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet területén a 2014–2020-as uniós és hazai forrásokból megvalósuló beruházásokról; Magyar Közlöny 2015/171. szám, p. 21597.

1156/2016. (III.31.) Kormányhatározat a turizmussal kapcsolatos állami feladat- és intézményrendszer átalakításához szükséges intézkedésekről; Magyar Közlöny 2016/44. szám p. 4144.

1861/2016. (XII.27.) Kormányhatározat a Balaton kiemelt turisztikai fejlesztési térség meghatározásáról és a térségben megvalósítandó egyes fejlesztések megvalósításához szükséges források biztosításáról; Magyar Közlöny 2016/217. szám pp. 84186-84191.

Internetes hivatkozások

A Balaton Kiemelt Térség Fejlesztési Programja – Helyzetértékelés (Oláh Miklós szerk.) http://www.balatonregion.hu/images/doc/public/helyzetertekeles_2013_2014_02_27-96.pdf

A Balaton Kiemelt Térség Fejlesztési Programja – Koncepció 2014-2030 http://www.balatonregion.hu/images/doc/public/balaton_koncepcio_2014_10_30-1132.pdf

A Balaton Kiemelt Térség Fejlesztési Programja – Stratégia 2014 - 2020 http://www.balatonregion.hu/images/doc/public/balaton_strategia_2014_10_30-1133.pdf

A Balaton Kiemelt Térség Fejlesztési Programja – Operatív Program 2014-2020 http://www.balatonregion.hu/images/doc/public/balaton_operativprogram_2014_10_30-1135.pdf

Integrált Területi Befektetés – Kohéziós politika 2014 és 2020 között; http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/iti_hu.pdf

Magyarország Partnerségi Megállapodása a 2014-2020-as fejlesztési időszakra <https://www.palyazat.gov.hu/download.php?objectId=52032>

PÉTI Márton: Térségi integrációs eszközök a 2014-2020-as időszakban - előadásvázlat <https://www.nth.gov.hu/hu/media/download/291>

SZOKOLAI Zsolt: Integrált területi beruházás és Közösségvezérelt helyi fejlesztés a 2014-20-as programozási időszakban – előadásvázlat http://egtc.kormany.hu/download/c/dc/40000/7%20-ITI_CLLD_24Sept_BP_HU.ppt

Terület- és Településfejlesztési Operatív Program (TOP) – Európai Bizottság által elfogadott verzió; 2014-2020.

<https://www.palyazat.gov.hu/download.php?objectId=53469>

Jegyzetek

1. <http://www.sonline.hu/somogy/kozelet/moring-a-300-milliard-nem-valik-koddenem-esett-el-a-balaton-regio-6-73541>; <http://zaol.hu/hirek/nem-uszik-el-a-forras-felulvizsgaljak-a-balatonifejlesztesi-terveket-1777693>; <http://nol.hu/gazdasag/ujraosztjak-a-balatoniszazmilliardokat-1622907>

<http://nol.hu/belfold/hollik-megerti-kocsis-lelkiallapot-1622999>

<http://wlovebalaton.hu/balaton/ezert.vonta.vissza.a.kormany.a.hatalmas.fejlesztesekrol.szolo.hatarozatot>

2., <http://www.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/hirek/nohet-a-balatonra-szant-fejlesztesi-penz> http://index.hu/gazdasag/2016/10/07/megis_ad_fejlesztési_penz_a_kormanytol_a_balaton/

3. Az operatív programok keretében kifizetett támogatások összege, a FAIR 2017 októberi adatai alapján meghaladja a 183 milliárd forintot, tehát a teljes Balaton térségre dedikált EU-s forráskeret 70%-a kifizetésre került – bár nem abban a tematikus felosztásban, ahogy azt a Kormányhatározat előírja.

Bizalom, közösség, kötődés

Társadalmi tőke két balatoni járásban

2015-16 során egy kutatás keretében vizsgálatot végeztünk Magyarország fejlettségi állapotáról, hazánkban ma még kevésbé elterjedt elemzési paradigmát, a területi tőke szempontrendszerét felhasználva. E vizsgálat során elsősorban statisztikai adatokra alapozva, széles indikátorrendszer alkalmazásával sikerült gazdagítanunk a magyar térszerkezetre vonatkozó ismereteinket. A kutatás eredményei 2017-ben kötetben is megjelentek A területi tőke és magyarországi dimenzió címmel (Oláh M – Szabó P – Tóth B szerk., 2016.). A területi tőke kutatása során önálló modulban egy hazánkban újszerűnek tekinthető vizsgálatot is folytattunk. Arra kerestük a választ, hogy a területi tőke szempontrendszerén belül a társadalmi tőke milyen kapcsolatban áll a területi fejlettségbeli különbségekkel, vagy más megközelítésben: a helyi társadalom jellemzői és a gazdaság állapota között milyen viszonyrendszer térképezhető fel. Az alábbiakban e kutatás főbb eredményeit kívánjuk összefoglalóan ismertetni.

A területiség elemzési szempontját figyelembe véve olyan vizsgálatot folytattunk, amely alkalmas lehet a területi különbségek, valamint ezek mélyebb okainak feltárására is. Két olyan járást választottunk az összehasonlítás alapjául, amelyek földrajzi helyzetében nincs nagy különbség, ugyanakkor a helyi gazdasági tevékenységben, fejlettségben igen. A területi tőke kutatásunk balatoni fókuszával összhangban így esett

a választásunk a Fonyódi és a Keszthelyi járásra. Részben nemzetközi szten-derdekhez és hazai kutatásokhoz, mint előzményekhez kapcsolódva, részben saját tematika összeállításával a kutatásunk alapvetően négy témakörre fókuszált: kapcsolatrendszer, általános és intézményi bizalom, közösségi aktivitás, valamint a helyi kötődés (identitás). (A társadalmi tőke fogalmi rendszerének és témánk irodalmi kötődéseinek taglalásától jelen tanulmányban terjedelmi korlátok miatt eltekintünk.)

Kérdőíves vizsgálatunkat két státusz-csoportban végeztük el, mégpedig az adott járások polgármesterei valamint a helyben működő vállalkozások körében. E társadalmi csoportokra azért esett a választásunk, mivel a területi tőke paradigmájával összefüggésben azzal a feltételezéssel éltünk, hogy az adott terület gazdasági versenyképességének endogén tényezői között e csoportoknak van jelentős szerepük. A vizsgálatba vont két elitcsoport társadalmi tőkéje természetesen nem azonosítható automatikusan a teljes társadalom adottságaival, de a közösségekben betöltött szerepükből kifolyólag azzal feltehetőleg erős összefüggést mutat. A polgármesterek esetében (kisebb településeken fokozottan) az általuk képviselt társadalmi értékrend nagymértékben kell, hogy tükrözze a helyi lakosság elvárásait és világmépét, hiszen e közbizalom vezetett megválasztásukhoz, amely elválaszthatatlan a helyi hálózatokhoz való kötődésüktől.

A polgármesterek szerepéhez hasonlóan a vidékszociológiai vizsgálatok arra is rámutattak, hogy a kisvállalkozások mélyen a helyi társadalmi rendszerbe ágyazottak, amelyeknek már megszervezésében is nagy szerepet kapnak a szoros társadalmi kapcsolatok. Ennek következtében a helyi vállalkozások sok tekintetben tükrözik a társadalom értékrendjét is, valamint később megerősödve a helyi értékek alakítóivá, véleményformálónak is válnak (Kovács 2012). A 2016 nyarán zajló kérdőíves kutatásunkban mindkét járásban a településvezetők 50%-át értük el, míg a vállalkozók esetében 50-50 fős mintával dolgoztunk, az adott területre jellemző ágazati reprezentativitást követve.

A vizsgált területek általános összehasonlítása

A Keszthelyi (csaknem teljes területével) és Fonyódi járás egyaránt a Balaton Kiemelt Üdülőkörzeten belül található. Közöttük erős hasonlóságot jelentenek a térszerkezeti adottságok: mindkét járás egy urbanizált vízparti-partközeli részre, valamint egy aprófalvas területre oszlik. Szintén közös pontot jelent, hogy a fenti adottságok révén mindkét járásban meghatározó gazdasági ágazat az idegenforgalom, valamint az erre épülő kereskedelmi-szolgáltató szektor, illetve a mezőgazdaság.

Az elemzésünk szempontjából a legfontosabb különbséget a két vizsgált terület között a Fonyódi járás statisztikai adatokban megjelenő alacsonyabb gazdasági teljesítménye, valamint számos negatív társadalmi folyamat jelenti.

A 2011-es népszámlálási adatok szerint a Keszthelyi járás 30 településének 49470 fős állandó népessége volt, míg a Fonyódi járás 21 településének pedig 35 134 fős népessége. Míg az elmúlt években a Keszthelyi járást átlagosan 38,5%-os gazdasági inaktivitás¹ jellemezte és a legfeljebb általános iskolai végzettséggel bírók aránya viszont 19,5% volt, addig a Fonyódi járásban ebben az időszakban 46,6% volt az inaktív

és 28,4% az alacsony iskolai végzettségűek aránya. A társadalmi adottságokkal összefüggésben a foglalkoztatási helyzet eltéréseit is jól mutatja, hogy a Fonyódi járásban az elmúlt időszakban a munkanélküliségi ráta jelentősen magasabb volt, mint a Keszthelyi járásban. Az alacsony iskolai végzettség, magas gazdasági inaktivitás és munkanélküliséggel párhuzamosan a Fonyódi járás társadalmi szegényebb: egy átlagos lakos éves szinten csaknem 100 ezer Ft-tal kevesebb jövedelemből gazdálkodhat Keszthelyi térségi társainál. (Korábbi elemzések kimutatták, hogy a területi fejlettségbeli különbségek esetében meghatározó magyarázó erővel bír a munkanélküliség, az iskolázottság, amely a jövedelmek szintjére is hatással van. Lásd pl.: Nemes-Nagy – Németh 2003; Gábos – Szívós 2010; Tóth 2005.)

A jövedelmi eltéréseket jól illusztrálja, hogy a Keszthelyi járásban száz adózóra vetítve jóval nagyobb a magas jövedelemmel (5 millió Ft felett) bírók aránya (8,3), mint a Fonyódi járásban, ahol ez az érték csak 5,4. (KSH 2014, ill. 2011). A két vizsgált járás közötti társadalmi különbségeket tehát a végzettség, inaktivitás, munkanélküliség és ebből eredően a jövedelmi helyzet eltérésein keresztül mutattuk be, amely a Fonyódi járás negatívabb adottságait jelzi.

A területi töke szempontjából lényeges, hogy 2014-ben a Fonyódi járásban 8300, míg a Keszthelyi járásban 10700 volt a regisztrált vállalkozások száma, így a két terület között a gazdaság szerkezetében hasonlóságot jelent a vállalkozás-sűrűség. 2014-es adatok szerint a Fonyódi járásban 100 lakosra 23 regisztrált vállalkozás jutott, Keszthely térségében 21. A fonyódi terület vállalkozásainak ágazati szerkezetét a mezőgazdaság és vendéglátás – szálláshely-szolgáltatás dominálja, így mindkét ágazat 30%-os arány felett van. A két térség eltérő idegenforgalmi adottságait jól mutatja, hogy míg 2014-ben a Fonyódi járásban 290 ezer vendégéjszakát regisztráltak a kereskedelmi szálláshelyeken, addig, elsősorban Hévíz fürdőhelynek köszönhetően, a Keszthelyi járásban ennek több mint négyszeresét, 1,4 milliót. (KSH 2014)

A gazdasági adottságokból eredően a két térség közötti különbségek termelékenységi viszonyokban is tetten érhetők. A vállalkozói teljesítmény tekintetében 2014 folyamán egy átlagos

Fonyód járási egyéni vállalkozásra 2,055 millió Ft jövedelem jutott, a Keszthelyi járásban 2,67 millió Ft. A társas vállalkozások tekintetében nem volt ilyen éles a különbség: a nyugat-balaton-i járás egy társas vállalkozásra jutó éves jövedelme (1,8 millió Ft) csak 300 ezer Ft-tal haladta meg a Fonyód térségében mértet (1,5 millió Ft). A Keszthelyi járás gazdasága jelentősen termelékenyebb a másik vizsgált területnél: 2014-ben a 29 milliárd Ft-ot meghaladta a vállalkozások bruttó hozzáadott értéke, szemben a Fonyódi járás 14 milliárd Ft-os értékével. A Fonyódi járás gazdasága viszont exportképeesebb, köszönhetően a mezőgazdasági nagyüzemek teljesítményének: számszerűleg kevesebb vállalkozás 11,6 Mrd Ft kivitelből eredő árbevételért el a Keszthelyi járás 10,9 Mrd Ft-os összegével szemben (NAV 2014).

A vizsgálatba bevont két járás kapcsán összefoglalóan elmondható, hogy területi adottságaikban, gazdaságuk működésében számos hasonlóságot mutatnak, ugyanakkor a társadalmi, gazdasági viszonyok némileg eltérnek, ami a gazdasági teljesítmény és a fejlettség tekintetében a Keszthelyi járást hozza ki „nyertesnek”, első, klasszikus közelítésünkben.

Társadalmi kapcsolatok

A társadalmi tőke dimenzióinak tárgyalása során elsőként a polgármesterek és vállalkozók társadalmi kapcsolatainak jellemzőit, közeleti és közösségi aktivitásukat, hálózataikat vesszük sorra a kérdőíves kutatásunk eredményeink feldolgozásával, amelynek során az egyes járások jellemzőit összehasonlítva mutatjuk be.

Polgármesterek

A két járás kérdőívvel elért polgármesterei sok tekintetben hasonló társadalmi státusszal rendelkeznek, nemüket, iskolai végzettségüket, életkorukat, helyi beágyazottságukat valamint településvezetői tapasztalataikat tekintve.

Az országosan jellemző trendekhez hasonlóan a megkérdezett településvezetők többsége teljesen független jelöltként indult a legutóbbi önkormányzati választásokon: Fonyódi járásban ez az érték 50%, míg a Keszthelyi járásban 75% volt. A két járásban a megkérdezettek körében összesen 9 olyan polgármester volt, aki politikai párt hivatalos, vagy informális támogatásával vált helyi előljáróvá, ez minden esetben a 2010 óta

kormányzó FIDESZ-KDNP pártszövetség volt. A helyi civil szervezetek politikai szerepe ennél sokkal gyengébb volt, csak 1-1 esetben említettek a településvezetők hivatalos vagy informális támogatottságot a választások során.

A járások összes településének esetében 2014-es önkormányzati választások során a Nemzeti Választási Iroda adatai részben árnyalják-e képet. A Keszthelyi járás településeinek összesen 70 polgármester jelölt indult, mindösszesen 13% (9 fő) volt hivatalos pártjelölt. A megválasztott polgármesterek 10%-a (3 fő) került ki a pártátogatással rendelkezők közül. A Fonyódi járás 42 jelöltjének 21%-a volt pártok jelöltje; a 21 településből 7 helyen (33%) nyertek a nem függetlenként indulók (NVI 2014).

A társadalmi tőkével kapcsolatban kiemelt jelentősége van, hogy a civil szféra mennyire része a lokális közéletnek. Ezt a polgármester–civil szervezet kapcsolat sűrűségén keresztül próbáltuk értelmezni, amely a Keszthelyi járás előnyét mutatja, annak ellenére, hogy a két járásban az 1000 fő állandó népességre eső nonprofit szervezetek száma hasonló. Ugyanakkor a kapcsolatban minőségi eltérés nem mutatkozik: az együttműködések minőségét mindkét területen összességében jónak tartották.

Hasonló kép bontakozik ki a vállalkozókkal történő együttműködés során is. Mennyiségi tekintetben a Keszthelyi járás szereplői intenzívebb kapcsolatot ápolnak a helyi gazdaság szereplőivel; ugyanakkor az előzőkhez hasonlóan az együttműködés minősége mindkét téregységben jó.

Mindez arra utal, hogy a Keszthelyi járásban a szervezetek és vállalkozások érdekérvényesítő képessége erősebb, intenzívebb kapcsolatot ápolnak a helyi döntéshozókkal. A másik oldal tekintetében nyitottabb közéletet feltételezhetünk: a településvezetők az adatok szerint fogékonyabban a társadalom igényeire, amely jó esetben szerves együttműködést is eredményez. Összességében ez az adat már jelezheti a társadalmi tőke járási különbségeit is.

Az adott járáson belüli közeleti együttműködések képe sokszínű, ugyanakkor sok tekintetben hasonló. Egy településvezetéssel kapcsolatosan felmerülő probléma kapcsán a megkérdezett Fonyód járási polgármesterek 90%-a járáson belüli

településvezető kollégáikkal konzultál, ezen túl 60%-uk a megyén belüli más polgármestereket is felkeresnek, valamint 50%-uk említette, hogy a járási vagy megyei igazgatási szervezethez is gyakran fordul. A Keszthelyi járásban a más településvezetőkkel történő konzultáció kapcsán hasonló helyzet mutatkozott meg (járáson belül: 100%, megyén belül: 81%), ugyanakkor nagyobb nyitottságra utal, hogy jóval magasabb arányban fordulnak külső intézményekhez és szakértőkhöz is. Az intenzívebb külső kapcsolatokra mutat, hogy a megkérdezett Fonyódi járási településvezetőknek csak 40%-a nyilatkozott úgy, hogy 10-nél több járáson kívüli polgármesterrel van együttműködése (pl. ha egy pályázatban együtt kellene működni), míg a Keszthelyi járásban ez az érték 56% volt.

Megyesi (2015) a fejlesztéspolitikán keresztül vizsgálta egy összehasonlító elemzés során a ma a Fonyódi járás részét alkotó egykori Lengyeltóti kistérség társadalmi tőke jellemzőit. Kutatásai nyomán arra a következtetésre jutott, hogy a kistérség települései között gyenge a kapcsolat, az együttműködések sokkal inkább a pénzügyi, jogi kényszerek, semmint a szerves együttműködés jellemeznék, így a kapcsolatokban lévő megbízhatóság foka is alacsony. A megállapításai szerint mindez a külső kapcsolatokra is igaz. Mindennek következtében a Megyesi (2015) által a társadalmi tőke leírására szolgáló érhathatóság szintjén is megjelenik, az egykori kistérségben a helyi közélet szereplői sokkal inkább külső erőforrásból várják a segítséget. A Fonyódi járás kapcsolati rendszerében, így sok tekintetben visszatükröződnek Megyesi megállapításai, a külső együttműködésekre utaló Keszthelyi járásnál gyengébb adatok éppen a külső kapcsolatok hiányát, a horizontális partnerségek esetlegességét támasztják alá.

Felmérésünk kimutatta, hogy a hazai önkormányzati együttműködések aktív részesei a megszólított települések (vö. Tóth és tsi. 2005, 4. fejezet). A Keszthelyi járás egy településének kivételével mindegyik megkérdezett tag valamilyen országos érdekképviselőben, és Fonyód térségében átlagosan 1,8; a Keszthelyi járásnál átlagosan 1,6 tagság jut egy településre. A legnépszerűbb a TÖOSZ és Balatoni Szövetség. Az önkormányzati együttműködéseknek a hasznos-

ságát azonban eltérően ítélik meg a két járásban: Fonyód térségében elégedettebbek az érdekképviselők munkájával.

A statisztikai adatok nem igazolják vissza a kérdőíves adatgyűjtésből született eredményeket. A hazai önkormányzati szövetségektől beszerzett és összesített információk szerint 2014-ben egy Fonyódi járási település átlagosan 1,14 érdekképviselői szervezetnek volt a tagja, ezzel a járáások sorában a 6. helyet foglalta el. A Keszthelyi járás települései ezzel szemben átlagosan csak 0,77 szervezetnek voltak tagjai, amellyel 76.-ak az országos rangsorban. Egy átlagos hazai település 0,73 szervezeti tagság értékkel bír. A kérdőívünkben tehát felülreprezentált volt azon megkérdezettek települések aránya, akik ilyen szervezeti tagsággal bírnak. A részletesebb adatok jobban árnyalják az együttműködések szerepét, és egyben ismételtén igazolni látszanak azt is, hogy a Fonyód járási települések jelentősen jobban kívánának támaszkodni a külső segítségekre, esetünkben egy érdekképviselői szervezet munkájára. Mindezek mögött azt is feltételezhetjük, hogy társadalmi és gazdasági állapotuk okán, kevésbé bíznak saját, önálló érdekképviselői lehetőségeikben, érhathatóságukban (lásd Megyesi 2015).

A társadalmi tőke vizsgálatán belül, a kapcsolati rendszerre vonatkozóan az egyik legfontosabb felmérési eszközünk a pozíciógenerátor volt, amelynek sok más általánosan bevett formáján túl (lásd Angelusz – Tardos 2011), mi egy egyszerűsített változatát alkalmaztuk. Nevesítés nélkül arra kértük interjúalanyainkat, hogy számszerűsítsék a felsorolt közéleti, politikai munkakörök képviselői közül mennyivel van élő kapcsolatuk. Ugyanakkor e kapcsolat minőségét és rendszerességét külön nem vizsgálatuk, így bármilyen meglévő kontaktus említhettek.

Számszerűen a Keszthelyi járás megkérdezett polgármesterei több ilyen kapcsolatot tudtak említeni (399 db), szemben a Fonyódi járás (351 db) értékével, de arányosítva előbbi előnye eltűnik. (Átlagot tekintve, Keszthelyi járás: 24,9 db kapcsolat/település; Fonyódi járás: 35,1 db kapcsolat/település) Ez alapján arra következtetésre juthatunk, hogy Fonyód térségében a településvezetők sokkal nagyobb, szerte ágazóbb hálózattal rendelkeznek. (Ráadásul meg kell jegyezni azt is, hogy Hévíz város nemzetközi idegenforgal-

mi szerepéből adódó kapcsolatrendszere nélkül a Keszthelyi járás értékei jelentősen alacsonyabbak lennének.)

A két járás polgármestereinek átlagos kapcsolataiban különösen nagyok a különbségek a Fonyódi járás javára a politikai tartalommal bíró pozíciók irányában, mint államigazgatás felsővezetői (pl. minisztériumi főosztályvezetők), parlamenti képviselők, országos intézmények és hivatalok vezetői, pártvezetők. Mindez ismételtlen alátámasztja a Fonyódi járás vertikális kapcsolataiban megjelenő érdekérvényesítő szándékot, a helyi erőforrások korlátozott voltát. Ugyanakkor az figyelemreméltó, hogy a tényleges politikai döntéshozatal szintjén (állami vezetők, miniszterek, államtitkárok) a két járás átlagos értékei kiegyenlítettek.

Ez abból a szempontból elgondolkodtató, hogy hazai viszonylatban gyakori feltételezés az, hogy a vezető politikusokkal, országosan ismert személyekkel való kapcsolat konkrét előnyökben ölthet testet, de ez úgy tűnik, csak akkor vezethet eredményekhez (hatékonyabb lobbizáshoz), ha az a tényleges döntéshozatal szintjéig elér. A politikai rendszer középszintjével rendelkezésre álló kiterjedt kapcsolati háló (legalábbis a Fonyódi járás példája azt mutatja), önmagában nem elégséges a fejlettségbeli hátrányok csökkentéséhez.

A társadalmi kapcsolatokkal összefüggésben végezve arra voltunk kíváncsiak, hogy a településvezetők személyesen mennyire aktív részesei a helyi közösségeknek, milyen aktivitást mutatnak. E kérdésben nem tapasztalható jelentős különbség a két járás értékei között: hasonló arányban tagjai a megkérdezettek egy-egy civil szervezetnek vagy egyházi testületnek, és nem volt olyan polgármester, aki ne lenne tagja valamilyen közösségnek. A politikai hovatartozás kapcsán viszont látványosabb különbség van, Fonyód javára, aminek tükrében némileg magyarázható az előző ismertségi relációkülönbség, és megerősíti, hogy esetünkben ezek nem párosulnak a gazdasági teljesítmény különbségeihez.

Különbség mutatkozik a megkérdezettek közösségi részvételének gyakoriságában a Keszthelyi járás javára, amely természetesen függ a helyi program-, és eseménykínálat lokális sajátosságaitól is. A Keszthelyi járás polgármesterei gyakrabban vesznek részt közösségi vagy kulturális

eseményeken (69%-uk hetente) és ezt elsősorban (100%) az általuk vezetett településen teszik. A Fonyódi járás polgármesterei közül csak 40% vesz részt hetente ilyen eseményeken és csak 70%-uk teszi ezt az általuk vezetett településen, míg 30%-ban a járás más településeinek eseményeit látogatják.

A megkérdezett Fonyód térségi polgármesterek 90%-a szokott rendszeresen vagy gyakran jótékonykodni (beleértve ebbe az önkéntes munkát, adományozást, szponzorálást, stb.) és ezt első helyen említve 80%-ban az általuk vezetett településhez, 10%-ban országos célhoz kötődően teszik. A Keszthely környéki településvezetőknek viszont csak 75%-a végez rendszeresen vagy gyakran valamilyen jótékony tevékenységet, amely elmondásuk szerint kizárólagosan, csaknem 100%-ban a községük vagy városuk életéhez kötődik.

Az információk azt tükrözik, hogy a Keszthelyi járásban erősebb a településvezetők kötődése saját településük társadalmához, amely mellett érdemes újból megemlíteni, hogy a helyi civil és vállalkozói kapcsolataik sűrűsége is ezt támasztotta alá. Érdekes, hogy ez a helyzet a politikai felhatalmazásuk szintjében nem tükröződik vissza: 2014-ben a Keszthelyi járásban átlagosan 70,67%-os arányban választottak meg egy-egy településvezetőt, míg ez az érték 73,3% volt a Fonyódi járásban (NVI 2014).

Vállalkozók

A kérdőíves vizsgálatba bevont 50-50 vállalkozó részben hasonló státuszadatokkal, demográfiai és végzettségi mutatókkal rendelkezik, amely körülmény megalapozott összehasonlításokat tesz lehetővé. Jelentős eltérés a legfeljebb szakmai végzettséggel rendelkezők arányában mutatkozik Fonyód javára, amelyet az eredmények értékelésekor mindenképpen szem előtt kell tartani, ugyanakkor a többváltozós elemzés körükben nem mutatott ki az átlagtól eltérő jellemzőket az egyes kérdések kapcsán. Az életkori tekintetében kimutatható, hogy a Fonyódi járásban megkérdezett vállalkozók szignifikánsan idősebbek Keszthely térségi társaiknál, ugyanakkor ez a válaszokat szintén nem befolyásolta statisztikailag kimutatható formában. Ugyanakkor a megkérdezettek életkora, logikus összefüggésben, a

vállalkozások eddigi működésének hosszára is hatással van.

A működés jogi formáját tekintve az egyéni vállalkozások dominálnak mindkét mintában, ugyanakkor a társas vállalkozások a valóságnál felülreprezentáltak a megkérdezettek körében. A Fonyódi járásban kiemelkedik a választadók körében az östermelők száma, amely összefüggésben áll azzal, hogy az ágazati mintában ott a mezőgazdaság kiemelkedően nagy arányt képvisel.

A társadalmi tőke szempontjából elsőként arra voltunk kíváncsiak, hogy a vállalkozások üzleti kapcsolatai milyen képet mutatnak. Ebben nem mutatható ki jelentős különbség a két járás között. Az értékesítés tekintetében a vállalkozások túlnyomó többsége elsősorban a székhely/telephely településen vagy a járáson belül adja el termékeit vagy szolgáltatásait. A beszállítói kör kapcsán sem mutatható ki érdemi különbség a két terület között. A Fonyódi járáson belül kiemelhető a nemzetközi export jelentősége, amely vizsgaigazolni látszik a korábban említett statisztikai adatokból leszűrhető kiviteli különbséget.

A társadalmi tőke, együttműködés, kapcsolatrendszer szempontjából figyelemreméltó, hogy Fonyód térségében a vállalkozásoknak mindösszesen 20%-a, Keszthely térségében 12%-a tagja valamilyen kötelező kamarai részvételen kívüli üzleti, érdekképviseleti együttműködésnek. Akik viszont felismerték a kooperációban rejtőző lehetőségeket nem egy esetben több szervezetnek is a tagjai. Ugyanakkor a nagyarányú nemleges választ némiképp igazolja, hogy a tagsággal rendelkezők sem igazán elégedettek a különféle szerveződések munkájával. (Ötös skálán átlagosan 3,5 ill. 3,8-as osztályzatokat adtak a kérdésre válaszolók. Akik konkrétan meg is neveztek, hogy milyen együttműködésekben vesznek részt, azok a KISOSZ-t, TDM-szervezeteket, agrár-ágazati kooperációkat említették legtöbbször.)

A vállalkozói önállóság jelenik meg azokra a kérdésekre adott válaszokban is, hogy egy felmerülő probléma, feladat kapcsán kihez fordul, kitől kér segítséget a leggyakrabban. Ebben a két járás vállalkozói eltérő szokásokról számoltak be. Keszthely vidékén az összes megkérdezett vállalkozó 90%-a nyilatkozott úgy, hogy saját erőből oldja meg, illetve 46%-uk valamilyen közeli is-

merőstől, 34%-uk egy üzleti partnertől kér még tanácsot. Ugyanakkor a személyesebb jellegű kapcsolatok, sokkal inkább az intézményesebb segítségkérések meghatározók Fonyód környezetében, ahol csak 74% jelölte meg azt, hogy saját erőből oldaná meg a problémáit, és 56% külső szakértőt kérne fel, és az ágazati kamarához is szívesen fordul 14%-uk.

Az előzőekben tárgyalt adatokból mintegy a Keszthelyi járási vállalkozók nagyobb magabiztossága tükröződik vissza: szervezetek munkájában alig vesznek részt, problémáikat leginkább saját maguk oldják meg, vagy erős bizalommal alapuló kapcsolatokat (barát, partner vállalkozás) vesznek igénybe. A Fonyódi járásból érkezett válaszokból egy másfajta kép bontakozik ki: kétszer nagyobb arányban tagjai érdekképviseleti szervezeteknek (amelyek természetesen sok tekintetben hasznosak lehetnek a helyi gazdaság számára), de hatékonyságukkal csak erős közepes mértékben elégedettek; problémáikat sokan saját maguk oldják meg, de jóval gyengébbek a személyes bizalmi kapcsolataik, így külső szakértőhöz kell fordulniuk. Mindez sok tekintetben emlékeztet a polgármesterek viszonylatában tárgyalt önértékelési képesség lehetőségeire, a társadalmi tőke szintjére.

A településvezetőkhez hasonlóan a társadalmi tőke mértékének megállapítására a vállalkozók számára is feltettük a kapcsolatrendszerre vonatkozó kérdésünket, ahol a közéleti pozíciók képviselőivel való kapcsolat számszerűsítését kértük. Az összes megkérdezett vállalkozó 60%-ának van valamilyen élő kapcsolata egy „fontos ember” felé, átlagosan valamivel több mint 4 személyt jelöltek meg. Ez a kérdés volt az, ahol a két járás vállalkozóinak válaszai már jóval nagyobb eltéréseket mutatnak: egy átlagos Fonyód járási vállalkozó 3,44, míg egy Keszthely környéki társa 4,9 db. közéleti kapcsolattal bírt. Abszolút értékben a Keszthelyi járás vállalkozói mintegy 30%-kal több felsőbb társadalmi kapcsolatot tudtak megemlíteni, különösen szembevetve a különbség az államigazgatás felsővezetői, országos intézmények vezetői, tudósok és művészek, valamint az egyházi élet képviselői körében. A Fonyódi járás vállalkozói azonban valamivel jobban ismerik az országgyűlési képviselőiket, a megyei és járási igazgatás vezetőit. A fontos po-

ziciók képviselővel való kapcsolatot a személyes vagy vállalkozói státusszal kapcsolatos tényezők a mintánkban szignifikánsan nem befolyásolták.

A társadalmi tőke vonatkozásában a helyi közéleti aktivitás is fontos tényezőként jelenik meg. A két járás között azonban ebben a dimenzióban nem mutatható ki érdemi különbség. A helyi szervezetekben, intézményekben a megkérdezett vállalkozók nagyon hasonló arányban vállalnak szerepet, de összességében mindkét járásban viszonylag alacsony azok aránya, akik ilyen irányú közéleti aktivitást mutatnak. A legnagyobb arányban, a vállalkozók mintegy ötöde tagja valamilyen civil szervezetnek és hasonló mértékben jelenik meg a sportolói társaságok (nem hivatalos formában) szerepe is. A különböző szervezeti tagságot státuszkategóriák szerinti különbségek kimutathatóan nem befolyásolják.

Bár az egzakt összehasonlítást az eltérő módszertan nem teszi lehetővé, de meg kell említeni, hogy korábbi kutatások a magyar társadalom egészében 8%; illetve más korábbi vizsgálatok 19%-os civil szervezeti tagságot, aktivitást mértek. Vallási-egyházi szervezet munkájában a válaszadók 4%-a, míg politikai pártban 1% volt aktív tag. (Szabó - Gerő 2015) Ezek tükrében a saját kutatásunkban megkérdezett vállalkozások közéleti aktivitása átlagosnak tekinthető. Ezzel szemben a megkérdezett polgármesterek 70%-ot meghaladó civil, 30%-nál nagyobb egyházi szerepvállalása, valamint átlagosan 21%-os párttagsága magasán átlag feletti, amely természetes folyamánya státuszuknak.

A közösségi, kulturális eseményeken való részvétel gyakorisága a polgármesterekhez hasonlóan a Keszthelyi járás vállalkozóinak jelentős előnyt mutatja, amelyből következhet, hogy sokkal aktívabb tagjai a helyi közösségnek. A közösségi események látogatása mindkét járásban elsősorban és szinte kizárólag a lakhelyhez vagy a vállalkozás telephelyéhez kötődik, míg másodikként említi 50-60%-ban a járáson belüli más településekhez.

A jótékonykodás gyakoriságát tekintve jelentős különbség a két járás megkérdezett vállalkozói körében, a Fonyódi járás vállalkozói sokkal szívesebben és valamivel gyakrabban vállalnak fel valamilyen közösségi célt, amely így némileg ellentmond a fentebb említettnek, hogy a Keszthelyi járás vállalkozói közösségileg aktívabban lennének. A vállalkozók mindkét járásban leginkább lakhelyükhöz, vagy telephelyükhöz kötődően végeznek önkéntes munkát, adnak adományokat, vagy szponzorálnak egy-egy eseményt. Kismértékű különbség, hogy a Keszthelyi járásban az országos célok segítése csaknem kétszeres arányban jelent meg a másik járáshoz képest, tükrözve esetleg nagyobb nyitottságot.

A két járás vállalkozóinak társadalmi kapcsolatait tekintetében több különbséget is kimutattunk. A Keszthelyi térségi vállalkozók sokkal inkább bizalmon alapuló kapcsolati rendszerrel bírnak, mint Fonyód térségi társai, akik nagyobb arányban fordulnak külső szereplők segítségéhez. Szélesebb társadalmi kapcsolatokra épülő gazdaság képe tükröződik vissza abból, hogy a Keszthelyi járás vállalkozói számszerűleg kiterjedtebb ismerősi körrel bírnak. Mindkét járás vállalkozói a helyi társadalmak aktív tagjai, azonban ezt egészen más módon folytatják. A Keszthelyi járás esetében jóval nagyobb a közösségi események látogatása, amely nyilván együtt jár a kapcsolatok építésével is; míg a Fonyódi járásban a jótékonykodás jóval nagyobb szereppel bír, erősebb szociális érzékenységről (vagy nagyobb helyi igényekről) tanúskodva.

Bizalom

A társadalmi tőke egyik legfontosabb értelmezési kerete a bizalom. Ennek keretében e témakör vizsgálatára saját kérdőíves kutatásunk során is nagy hangsúlyt fektettünk a településvezetők és vállalkozók kapcsán egyaránt.

A bizalom témakörét két kérdéssoron keresztül vizsgáltuk, mindkettő nemzetközi és hazai kutatások kérdéseit vette át, amely így lehetővé tette számunkra, hogy saját eredményeinket tágabb keretben értelmezzük. Az első kérdéssor kapcsán a személyek közötti általános bizalom, valamint a politikai intézményekbe vetett bizalom 11 fokozatú skálás mérésének kérdéseit alkalmaztuk, amelyeknek részeit legutóbb az European SocialSurvey (2014/2015), az European Quality of Life Survey (2012); valamint ezek nyomán az MTA TK (Szabó– Gerő 2015) is alkalmazott teljes népességre vonatkozó hazai nagymintás reprezentatív vizsgálatai során.

Szabó – Róbert – Závecz (2013) tekintette át az ESS magyarországi méréseinek 2002-2012 közötti intézményi bizalommal kapcsolat tendenciáit. Az eredmények összegzése rámutatott, hogy az intézményi bizalom szintje a magyar társadalomban mindvégig alacsony volt, folyamatosan az ötös átlag alatt mozgott, amely 2006-2008 között érte el mélypontját. 2010-után lassú emelkedés indult el a politikai intézményekbe vetett bizalomban, ugyanakkor a kutatók megállapításai szerint továbbra is a bizalmatlanság a domináns.

Az MTA TK és a TÁRKI közös kutatása (Szabó - Gerő 2015) a korábban használt kérdések átvételével a fenti vizsgálatokra épültek. A legújabb eredmények rámutattak, hogy a magyar társadalomban a politikai intézményekbe vetett bizalom 2010-hez és 2012-höz képest jelentősen esett. Legfőképpen az országgyűlésbe vetett bizalom csökkent, de a népesség a politikusokról és a jogrendszerrel is rosszabb véleményrel van, mint néhány évvel korábban. A rendőrség megítélése hosszútávon is stabil maradt. A kutatás fontos megállapítása, hogy az eredmények nagyban függenek a pártpreferenciáktól: a kormánypárti válaszadók jelentősen jobban bíznak az intézményekben, mint az ellenzéki elkötelezettségűek. Hasonló magyarázó tényező a lakhely is, a fővárosiak és nagyobb településen élők jelentősen magasabb bizalmi indexszel bírnak a kistéleplelésen élőknel. Az iskolai végzettség legalább ilyen fontos az eredmények szempontjából: a magasán képzett, diplomások sokkal jobban bíznak a politikai intézményi környezetben. A saját kutatásunk tekintetében megemlítendő, hogy az országos kutatásban az önmagukat vállalkozóknak vallók az átlagosnál minden esetben erősebb bizalomról nyilatkoztak. (Szabó - Gerő 2015)

A saját eredményeinkre rátérve, megállapítható, hogy az emberekbe vetett általános bizalom mértéke mind a négy általunk vizsgált társadalmi csoportban jelentősen meghaladja a magyar társadalom átlagos értékeit. Ennek hátterében sok tényező állhat, de talán a legkézenfekvőbbnek az tűnik, hogy mindkét foglalkozási csoport alapvetően társadalmi kapcsolatokra épülően működik, ahol eleve feltételezhető egyfajta magasabb bizalmi szint.

A politikai intézményekbe vetett bizalom kapcsán élesen elválnak a vizsgált társadalmi csoportok. A polgármesterek a vállalkozóknál és magyar társadalom átlagánál is jelentősen nagyobb bizalmi szinttel bírnak. Ennek oka egyértelműnek tűnik: a településvezetők a politikai rendszer részei, jogalkalmazók, kapcsolati rendszerük ezekhez az intézményekhez kötődik, így várható volt a magasabb bizalmi indexük. Ha csak a hazai politikai intézményekbe vetett bizalom átlagát nézzük a Keszthely járási polgármesterek 7,9 értékéről nyilatkoztak, míg a Fonyód járási társaik, rendkívül közeli, 7,45-ös értéket értek el. Kiemelendő, de nem jelentős különbség az országgyűlés, a politikusok, valamint a rendőrség megítélésében volt. A két polgármesteri csoport értékei közötti különbség olyan kismértékű, hogy ebből a társadalmi tőke területi jellegzetességeire vonatkozóan nem kívánunk következtetést levonni. Csak jelezni kívánjuk, hogy a fejlettségbeli különbségek és a korábban elemzett politikai kapcsolatrendszer befolyással lehet az intézmények megítélésére, (amely magasan kiemelkedik a magyar társadalom átlagától).

A megkérdezett vállalkozók véleménye ennél jelentősen rosszabb, a politikai intézmények megítélése során közelebb állnak a magyar társadalom egészéhez, attól valamivel pozitívabb eltéréseket mutatnak. Körükben legkedvezőbb megítélése a rendőrségnek van, míg a legkedvezőtlenebb véleménnyel a politikusokról és a politikai pártokról vannak, szinte azonos értékekkel a hazai átlaghoz. Ilyen tekintetben (a bizalom dimenziójában) e két téregység társadalmi tőkéje nem különül el jelentősen Magyarország egészétől, de a vállalkozói lét, hasonlóan a fentebb idézett hazai vizsgálatához csekély mértékben magasabb általános bizalmi szintet eredményez. A többváltozós elemzés révén csekély magyarázó erővel, de kimutatható, hogy a vállalkozás mérete és a jogrendszerbe vetett bizalom között összefüggés van. Minél nagyobb (amely esetünkben még így is kisvállalkozásokat jelent) egy vállalkozás, annál jobban bízik a jogrendszerben. Más elemzési szempontok szerint (életkor, iskolai végzettség, nem, vállalkozás története, stb.) mintánkban nem mutatható ki szignifikáns összefüggés az intézményekbe vetett bizalommal. (Ugyanakkor számszerűleg kimutatható, hogy a magasabb is-

kolai végzettségük átlagosan nagyobb bizalmi szintről nyilatkoztak, hasonlóan más kutatások eredményeihez.)

A témánk kapcsán legfontosabb jelenség, hogy kismértékben, de a Fonyódi járás vállalkozóinak bizalmi indexe (4,89) elmarad a Keszthely térségében mérttől (5,16), amely feltételezésünk szerint (bár közvetlenül nem kimutathatóan) utalhat a gazdasági és társadalmi helyzetbeli eltérésekre. A megoldatlan társadalmi problémák (szegénység, munkanélküliség), a versenyképességi hátrányok, jövedelmi eltérések összességében a politikai intézményrendszerbe vetett bizalomban tükröződhetnek vissza. (Kivételt képez a rendőrség megítélése, amely a Fonyódi vállalkozások körében kiemelkedően magas, valamilyen általunk nem feltárt helyi jellegzetesség miatt.)

A társadalmi, politikai intézményekbe vetett bizalom mértékének társadalmi tőkére (és így a területi tőkére) gyakorolt fontossága okán a témakörrel kapcsolatban még egy kérdéssort használtunk, amely szintén lehetővé tette a hazai kitekintést. Szabó I. (2014) kutatásai során 25 intézmény és szervezet példáján keresztül mérte az ezekbe vetett bizalmat, az általa felállított jó szándék és hitelesség, valamint kompetencia fogalmak köré épített két hasonló kérdéssoron. Az 1000 fős magyar társadalmat reprezentáló körben lekérdezett kérdésből mi a jószándékra-hitelességre vonatkozózt vettük és alkalmaztuk a két társadalmi státuszcsoportunkban. Az ötfokozatú skálán adott válaszokat az eredeti kérdéssorhoz hasonlóan, az összehasonlíthatóság érdekében, mi is 100-as skálára transzformáltuk.

1. táblázat: Az emberekbe és a politikai intézményekbe vetett bizalom

	Fonyód járás polgármester	Keszthely járás polgármester	Fonyód járás vállalkozó	Keszthely járás vállalkozó	ESS2014/2015 ²	EQLS 2012 ³	MTA TK 2015 ⁴
Általános bizalom	5,3	5,93	5,24	5,84	4,17	4,4	x
Országgyűlés	6,1	6,79	3,96	4,17	3,85	3,5	3,7
Jogrendszer	6,4	6,53	4,52	4,77	4,62	4,2	4,5
Rendőrség	7,7	8,27	6,13	5,66	5,33	5,1	5,3
Politikusok	4,8	5,19	2,47	3,09	2,93	x	3,0
Politikai pártok	4,8	4,75	2,48	2,96	2,95	x	x

Szabó I. (2014) kutatása során arra az eredményre jutott, hogy a bizalom általa használt két dimenziója (jószándék-hitelesség és kompetencia) a gyakorlatban nem elválasztható. A 25 intézményt csoportokba osztotta, amelyek közül az állami intézmények, szervezetek valamint a média érte el a legmagasabb bizalmi értékeket. A leggyengébb bizalom az állam hatalmi és politikai szervei iránt volt kimutatható, összhangban az általunk előzőekben tárgyalt eredményekkel. Szintén hasonló tendenciákat mutat az is, hogy a kormánypártok szavazói átlagosan magasabb bizalmi értékkel bírnak minden intézménytípussal kapcsolatban.

Ez a kérdéssor is többé-kevésbé megerősítette az előző kérdések kapcsán saját kutatásunkban tapasztalható tendenciákat, bár sokkal összetettebb kép bontakozott ki. Általánosságban

elmondható, hogy a hazai átlaghoz képest mindkét általunk vizsgált társadalmi csoport magasabb bizalmi értékkel rendelkezik, de a polgármesterek és a vállalkozók bizalmi szintje ismételten szétválik, valamint a két terület értékei között is jelen vannak különbségek.

A Szabó I. (2014) által használt öt intézményi-szervezeti kategóriát vizsgálva saját eredményeinkben az államhatalmi, politikai szervek esetében a fenti bizalmi kérdéssorhoz hasonló eredményt kaptunk, amely az állami intézmények, szervek kategóriában is megismétlődik.

A média kategória esetében mind a négy csoportunk az országos átlagnál jelentősen rosszabb, egymáshoz képest hasonló indexszel rendelkezik. Az értékek hátterében több okot is feltételezhetünk. Legvalószínűbb magyarázat, hogy a két adatfelvétel között közel két év telt, amely

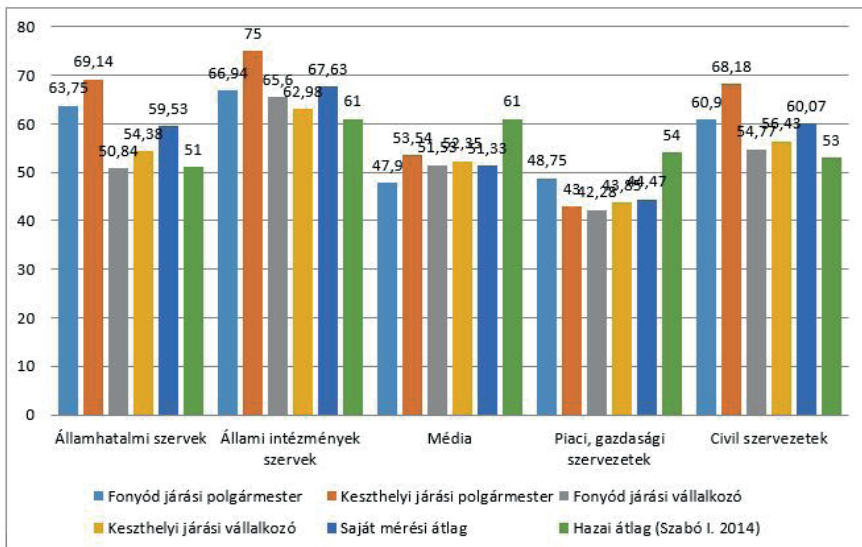
időszak alatt jelentősen megváltoztak az érintett médiák. A közszolgálati csatornák profilváltása, valamint a kérdésben szereplő kereskedelmi televízió politikai állásfoglalása alapvetően másfajta megítélése alá esik a társadalom körében, mint korábban.

A piaci, gazdasági szervezetek (bankok, biztosítók és kereskedelmi üzletek) csoport esetében mind a két járás megkérdezettjei az országos átlagnál jelentősen negatívabb bizalmi értékről nyilatkoztak, és szintén nem válnak el egymástól a csoportok. E negatív ítélet mögöttes okait kétséges feltárni. Mindegyik csoportban a kereskedelmi nagyáruházak, bankok és biztosítók kapták a legrosszabb pontszámot. A bankok megítélése a vállalkozók körében rosszabb mint a társadalom átlaga, amely mögött azt feltételezhetjük, hogy működésük során jobban rászorulnának a hitelpiacra és a szektorális válság értelemszerűen érzékenyebben érintette körüket. A biztosítók munkájának megítélésében nem ilyen széles a különbség, de feltehetőleg ezek a vélemények is személyes tapasztalatokon alapulnak. A kereskedelmi nagyáruházak megítélése a csoportban szintén negatív, amely mögött elsősorban gazdasági okokat feltételezhetünk. Ahol az elmúlt év-

tizedben lezajlott a betelepedésük, ott jelentősen átalakult a helyi kereskedelmi-szolgáltatói szektor. Ez a vállalkozókat értelemszerűen negatíván érintette.

Az ötödik kategória (vitathatóan) a civil szervezetek elnevezést kapta, amelynek értelmezéséhez ismételten érdemes megnézni elemeit. A szakszervezetek megítélése gyakorlatilag minden csoportban hasonló volt az országos átlaggal, amely érthető, hiszen a legtöbben esetleg csak a híradások révén látják a szakszervezetek munkáját. A gazdasági kamarák megítélése a Keszthelyi járási polgármesterek kivételével szintén hasonul az össztársadalom véleményéhez. A Nyugat-Balatonnál valamilyen oknál fogva kiemelten elégedettek a polgármesterek a kamarák munkájával, mindez a csoport összevont értékeit jelentősen elmozdítja a pozitív irányba. A kategórián belül az egyházak megítélése bizonyul döntő tényezőnek. Minden csoport jelentősen jobb véleménnyel van a szervezetekről mint a magyar társadalom átlaga, de a településvezetők által adott értékek kiemelkedően pozitívak. E mögött feltehetőleg az áll, hogy munkájuk révén intenzívebb kapcsolatot ápolnak az egyházak helyi képviselőivel.

1. ábra: Összevont intézményi kategóriák bizalom eredményei a vizsgált csoportokban (Szabó I. 2014 nyomán)

A bizalomra vonatkozó második kérdéssor részben megerősítette korábbi állításainkat. A politikai tartalommal bíró intézményi kategóriákban elválnak a két járás értékei a Keszthelyi járás javára, amelyek háttérben ismételten a helyi sajátosságok jelennek meg. A kevésbé politikai töltettel bíró intézményi csoportok bizalmi indexének sokszínűsége, pedig utal arra, hogy az értékeket az adott társadalom kontextusában szükséges értelmezni.

Területi kötődés

A társadalmi tőkén belül a vizsgálatunk harmadik témaköre a területi identitásra, kötődésre vonatkozott, amely kapcsán azzal a feltételezéssel éltünk, hogy a társadalom tagjai körében kimutatható területi kötődés kapcsolatban van a téregység gazdasági versenyképességével is, így a két járás értékei között kimutatható lesz valamilyen különbség. Ez a várakozásunk nem teljesen igazolódot be.

Bár az említett kutatások hagyományosan erős területi identitást igazoltak, minden társadalmi csoportban a Balatonnál, arra mindenképpen utalni kell, hogy az eliteszoportok (így polgármesterek és vállalkozók is) területi identitásában nem automatikusan tükröződik a népesség társadalmi tőkéjének ezen attitűdje. A helyi elitek (valós vagy kommunikált) identitása társadalmi szerepüknél fogva erősebb, hiszen céljaik eléréséhez, kapcsolataik kiépítéséhez mindez nélkülözhetetlen (Bugovics 2010).

Kutatásunk során a megkérdezett településvezetők mindkét járásban kivétel nélkül úgy nyilatkoztak, hogy szeretnek jelenlegi lakhelyükön élni. Ilyen értékeket mutatnak a két járás vállalkozói is, 100 főből mindösszesen egy Keszthely környéki megkérdezett nyilatkozott negatívan e kérdésben.

Ugyanakkor e kérdésben mélyebbre ásva a vállalkozók vonatkozásában kicsit módosult a kép. A megkérdezett Fonyód térségi vállalkozók 8%-a egyelőre nem tervezte, de a távoli jövőben szeretne elköltözni jelenlegi lakhelyéről. E szándék mögött személyes jellegű és a terület gazdasági helyzetével összefüggő okok is megjelentek.

A Keszthely környéki vállalkozások közül is 8%-uk nyilatkozott elköltözési szándékáról, 6% már konkrét tervekkel is rendelkezik. Az előzőekhez hasonlóan a tervek mögött személyes, családi

jellegű okok, illetőleg gazdasági szempontok is említésre kerültek.

Arra is kíváncsiak voltunk, hogy mi a helyi területi kötődés legfontosabb tárgya a megkérdezettek körében, amely során több szempontot is megjelölhettek. A településvezetők vonatkozásában két összevont szempont egyenlő súllyal van jelen, tehát a helyi identitás tekintetében a személyes kapcsolatok és a táji, természeti környezet ugyanolyan mértékben jelent meg. A Fonyódi járás megkérdezett polgármesterei összesen 20 esetben, a Keszthelyi polgármesterek 36 esetben jelöltek meg személyes kapcsolatokat (barát, család, szomszédok, szokások) e kérdés kapcsán, és mindkét járásban a barátok jelentek meg legfontosabbként. A környezethez kapcsolódó jelenségek (lakókörnyezet, szűkebb és tágabb táj) Fonyód kapcsán 22, Keszthely kapcsán 36 alkalommal jelentek meg. (Arányosítva a két járás adatai viszont szinte teljesen azonosak.)

A vállalkozók kapcsán is hasonló kép bontakozott ki. A Fonyód térségi vállalkozók összesen 76 alkalommal jelöltek meg személyes kapcsolatokhoz kötődő jelenségeket, a természeti és épített környezet kategóriájában összesen 58 válasz érkezett, míg a munkavégzés dimenziójában (munkahely, vevők, üzleti partnerek) 21 megjelölés történt. A „barátok” és a „család” kategóriák a többenél jelentősen magasabb számú jelölést kaptak, amely így Fonyód térségében fontos identitásképző értékként jelenik meg.

A Keszthelyi járási vállalkozók esetében a személyközi kapcsolatokra összesen 100 megjelölés történt, a környezeti kategóriákra 94, míg az üzleti tevékenységhez kötődően 35. A legtöbb megjelölést ebben az esetben is „barátok” és „család” kapta, de a táj és környezet kategóriái sem kevésbé maradtak el.

Ebben az esetben úgy tűnik, hogy a Keszthelyi járás valamivel összetettebb és erősebb identitás-képző erővel bír, amelyben a táji értékek is sokkal nagyobb hangsúllyal jelennek meg a Fonyódi járáshoz képest, és a személyes kapcsolatok is valamivel fontosabbak.

A Keszthelyi járás vállalkozói számára a helyi kötődés tekintetében úgy tűnik fontosabbak a személyes kapcsolatok, amely jelentős identitás-képző erővel bír, tehát közvetve a társadalmi tőke erősségére utal. A Fonyódi járás esetében is ez a

legfontosabb dimenzió a gazdaság szereplői számára, de ennek mértéke gyengébb.

Rendkívül szubjektíven ítéltethető meg, de nem gondoljuk azt, hogy a két vizsgált járás táji – természeti - kulturális értékeihez csatolt képzetek jelentősen különböznenek, hiszen mindkét területi rendkívül gazdag. Abban, hogy az identitásképző elemek vonatkozásában a környezet (lakó-, természeti-, táji-) dimenziójában mégis jelentős különbség volt kimutatható a Keszthelyi járás javára, másfajta okokat vélhetünk felfedezni. Ezeknek a környezeti elemeknek az említése (vagy éppen hiánya) jelzője lehet annak, hogy mennyire érzi jól magát a válaszadó az adott területen, településen. Közvetve utal arra a fejlettséggel rokonítható álláspontra, hogy területi tőke tulajdonképpen a genius loci, a hely szelleme, amely meghatározza az ott élők és dolgozók mindennapjait (lásd. pl: Harcsa 2015, Jankó 2002, Tóth 2014). Az, hogy a Fonyódi térségi vállalkozók sokkal kisebb arányban jelölték meg ezeket a dimenziókat, jelezheti azt, hogy kisebb mértékben párosítanak pozitív értékképzeteket az őket körülvevő környezethez, annak ellenére, hogy szeretnek itt élni. Ez a hipotetikus gondolatmenet az identitásképző elemek körében társadalmi kapcsolatok és üzleti környezet eltérő jellegzetességeire is kiterjeszthető. Mindez pedig szerves összefüggésben állhat a társadalmi-gazdasági különbségeivel, így utalhat a területi tőke szintjére is.

Következtetések és összegzés

Kérdőíves vizsgálatunk során sok tekintetben hasonló, de gazdasági-társadalmi helyzetének egyes adottságait tekintve mégis két különböző járás társadalmi tőkéjének jellemzőit kívántuk feltárni a kapcsolati rendszer és közéleti részvétel, a bizalom és a területi identitás témakörökön keresztül. A területi tőke paradigmájából kiindulva azzal a feltételezéssel éltünk, hogy eltérő társadalmi tőke jellemzők szerves kapcsolatban vannak a gazdasági teljesítményével és fejlettségbeli különbségekkel.

A társadalmi kapcsolatok vonatkozásában kimutattuk, hogy a Keszthelyi járás polgármesterei valamivel aktívabb kapcsolatokat ápolnak, érdekérvényesítő képességeikben jobban bíznak. Ezzel szemben a Fonyódi járás településvezetőinek helyi kapcsolataik gyengébbek, sokkal jobban kötődnek külső szereplőkhöz és intézményekhez. A

vállalkozók esetében is hasonló eredmények születtek: Keszthely térségében határozottan megjelentek a bizalmon alapuló társadalmi kapcsolatok és az erősebb helyi beágyazottság, míg Fonyódi térségben a külső intézményekhez való erősebb kötődés kisebb önbizalomról és a helyi hálózatok gyengeségéről árulkodik.

A társadalmi tőke bizalom dimenziójában szintén kimutatható volt a két járás közötti különbség. A politikai intézményekbe, szervezetekbe vetett bizalom esetében a két terület eltérő bizalmi értékei mögött szintén feltételezhettük azt, hogy a különböző fejlettségbeli adottságok eredményezték a negatívabb tapasztalatokat a Fonyódi járás esetében. Szembetűnőek voltak a két vizsgált társadalmi csoport közötti különbségek is, amelyek azonban sokkal inkább a státuszukból erednek, mint egyéb területi tényezők befolyásától.

A vizsgálatunk harmadik témakörében, az identitás esetében az adatok önmagukban nem árulkodtak a területek közötti különbségekről, hiszen mind a két járásban, mindegyik vizsgálati csoportban azonos mértékű területi kötődést sikerült kimutatni. Ebben az esetben csak közvetett feltételezésekkel élhettünk azzal kapcsolatban, hogy a tapasztalati szintek mégis eltérőek. Az identitásképző elemek vizsgálata utalt arra, hogy a Fonyódi járásban valamivel gyengébb ez a kötődés, amely eredhet a Keszthelyi járásnál gyengébb társadalmi és gazdasági adottságokból.

Következtetéseink sorában semmiképpen sem kívánunk közvetlen ok-okozati kapcsolatot feltételezni a társadalmi tőkén belül mért eltérések valamint a fejlettségbeli különbözőségek között. A társadalmi tőke adottságait számos más tényező is befolyásolja, közülük a fejlettségbeli eltérések csak egy dimenziót jelentenek. A két vizsgált járás közötti különbség megítélésünk szerint nem olyan széles, hogy kizárólagosan magyarázza a társadalmi tőke közötti különbségeket is. Ugyanakkor a társadalmi tőke különbségei utalhatnak a két térség fejlettségbeli eltéréseire, még ha ez a dimenzió önmagában is nem okozza a gazdaság teljesítményének eltéréseit.

A társadalmi tőke és a fejlettség közvetlen összekapcsolódásának alátámasztását az is nehezíti, hogy Magyarországon hasonló területi szinteken nem zajlottak társadalmi tőke kutatások.

A vizsgálati modulunk arra mutatott rá, hogy a területi tőke paradigmájával összhangban a fejlettségbeli különbségek magyarázatának egyik fontos eleme a társadalmi tőke is, de ez nem jelenhet meg kizárólagos erővel. A fejlettségbeli különbségek hátterének magyarázatához, így hasznos alapot kínálhat a területi tőke komplex szemléletrendszere. Mindezeket túl kutatásunk azt is alátámasztotta, hogy a gazdasági teljesítmény, versenyképesség vizsgálata során a társadalmi dimenziók mélyebb, kvalitatív alapú feltárása is szükséges, amelyhez a rendelkezésre álló statisztikai adatokból kinyerhető információk nem minden esetben elégségesek.

Fontos eredményünk, hogy e két példán keresztül is szemléltetni tudtuk azt, hogy Magyarországon egymástól térben, és adottságaikban sem túl távol álló területeken is sok tekintetben eltérő társadalmi működés van jelen. Ennek nyomán arra a következtetésre juthatunk, hogy a területi szakpolitika eredményességének növeléséhez ezen, lokális sajátosságok fokozott érvényesítése és figyelembe vétele is szükséges.

KABAI GERGELY

Felhasznált irodalom

Angelusz R. – Tardos R. (2011): A kapcsolathálózati szemlélet a társadalom és politikatudományban. In: Takács K. (szerk.): Kapcsolatháló elemzés; Társadalmi kapcsolathálózatok elemzése. BCE, Budapest.

Bugovics Z. (2010): Az elitidentitás háttere. *Tér és Társadalom* XXIV./2. 17-29.

Dombi G. – Horváth Á. – Kabai G. – Fodor-Kun E. - Oláh M. – Sági Z. – Szabó P. – Tóth B. I. (2016): A területi tőke és magyarországi dimenziói. Nyicita Alapítvány, Balatonfüred.

Gábos A. – Szivós P. (2010): Jövedelmi szegénység és anyagi priváció Magyarországon. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy.: Társadalmi riport 2010. Tárki, Budapest. 58-81.

Harcza I. (2015): A területi fejlettség és egyenlőtlenségek lehetséges értelmezései — kritikai értékelés és kutatási eredmények I. Statisztikai Szemle 2015/5. 460-485.

Jankó F. (2002): A hely szelleme. A településimage és településmarketing. *Tér és Társadalom* XVI./4. 39-62.

Kovács I. (2012): A vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai. *Argumentum – MTA TK*, Budapest.

Megyesi B. (2015): A társadalmi tőke negatív hatásai. *Századvég – Új folyam* 78. (2015/4.) 107-128.

Nemes-Nagy J. – Németh N. (2003): A „hely” és a „fej” – A regionális tagoltság tényezői az ezredforduló Magyarországon. *Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek* 2003/7.

Pálné K. I. (szerk.) (2009): A politika új színtere a régió. *Századvég Kiadó, Pécs-Budapest*.

Szabó A. – Gerő M. (2015): Politikai tükör - Jelentés a magyar társadalom politikai gondolkodásmódjáról, politikai integráltságáról és részvételéről, 2015 Az Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című kutatás elsődleges jelentése. MTA TK, Budapest.

Szabó A. – Róbert P. – Závecz G. (2013): Intézményi bizalom a magyar társadalomban. *ESS Magyarország Gyorsjelentés II. 2013.MTA TK*, Budapest.

Szabó I. L. (2014) : Az intézményi, szervezeti bizalom helyzete Magyarországon 2014 elején. *Nemzet és Biztonság* 2014/3. 119-142.

Tóth I. Gy. (2005): Jövedelemeloszlás. A gazdasági rendszerváltástól az uniós csatlakozásig. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság–Századvég Kiadó. Budapest, 2005.

Jegyzetek

1. Rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya az aktív korú népességen (15-59) belül

2. <http://ess.tk.mta.hu/adatbazis/adatbazisok/>

3. <http://www.eurofound.europa.eu/surveys/european-quality-of-life-surveys-eqls/european-quality-of-life-survey-2012>

4. Gerő - Szabó (2015)

A „nagy számok” apró építésze

A magánépítkezések problémái a hatvanas évek Balaton-partján

Mottó: *„Az egész Balatoni tájat egy nagy képzőművészeti alkotáshoz lehetne hasonlítani, mely maradandó értékű monumentális plasztika. A fejlesztés során arra törekszünk, hogy az új építményekkel ezeket ne csorbítsuk hanem meglévő értékeit kiemeljük. Az építészeti megoldásokban ezért a korszerűséget, a mértékadó szerénységet és a mindenkor környezetbe való illeszkedést igyekszünk érvényesíteni.”¹*

Az ötvenes évek végén indult el a Balaton-part tervszerű fejlesztése, az első Regionális Terv szándékait a főépítész Farkas Tibor a táj plasztikus formálásával fejezte ki. Szemléletmódja a modern építészet megközelítéseit reflektálja, miközben analógiája a táji, települési és építészeti lépték közötti koherens kapcsolatrendszer lehetőségét is felveti. Az elhúzódo realizáció azonban kihívások elé állította a tervművelet szereplőit, ezért érdemes a koncepcionális szándékokat, tervezőket a megvalósult alkotásokkal összevetni.

Idea és realizáció: A léptékváltás perspektívái

A léptékváltás problémája a terv realizálása során két témakonstrukcióban is megjelent: a központi fejlesztések keretében megépülő alkotások koordinációjában és a magánépítkezések tömegességének kontrollálásában. A koordináció és kontroll kérdéseire válaszokat keresve eltérő pozíciókból, de egymással diskurzusban mind az urbanisztikai, mind az építészeti eszközök alkalmazására sor került.

Az Építésügyi Minisztérium 1957 elején a Balaton-környék regionális tervvázlatának megrendelésével egy időben létrehozta a hatósági jellegű jogkörrel is bíró főépítési munkakört. A főépítész feladata az volt, hogy az építésügyi hatóságok, azaz a járási és megyei tanácsok felé minden engedélyezési kérdésben véleményt adjon. A regionális terv elkészítésével és a főépítészességgel a fiatal Farkas Tibort bízták meg, aki egy évvel korábban Polónyi Károllyal sikerrel oldotta meg a mohácsi tanyavilágot sújtó árvíz utáni helyreállítást, aminek a regionális terv elkészítésénél is hasznát vette.

Farkas Tibor és a déli parti főmérnök Polónyi Károly a fejlesztést központilag koordináló Balatoni Intéző Bizottság (BIB) adta intézményi keretek közt az urbanisztika és az építészet eszközeinek összekapcsolásával egy regionális építészeti formanyelv kialakítását remélte, bár ennek részletes kidolgozására nem került sor. A megvalósult épületek ugyanakkor kezdetben valóban reflektálták a BIB szakembereinek formai törekvéseit, amiben az urbanisztikai regionalitásnak, egy átfogó tájképi vízióknak, valamint a tervezési és rendezési eszközök összhangjának, a koordinációnak és a kontrollnak is nagy szerepe volt. Jelen tanulmány célja az eltérő diszciplínák és tervezőszekerek közötti kapcsolatok eszmetörténeti szintű elemzése.²

A regionális absztrakció problémája és az átfogó nézőpont felől történő fokozatos közelítés a realizációt is meghatározta, amit a tervezőszekerek komplex rendszere is mutat. Farkas Tibor számára a kiindulást jelentő regionális perspektíva olyan nézőpont *„ahonnan az egész tájat összefüggő egységként lehet szemlélni, - részletek nélkül -, ahonnan csak a területfelhasználás legjellemzőbb körvonalai, a domborzati adottságok s a települések közötti összefüggések rajzolódnak ki.”³* Ezt követik az egyes településekre koncentrált nézőpontok, ahol már a település és közvetlen környezetének rendezési kérdései rajzolódnak ki,

majd a településen belüli szűkebb fókuszú terv-eszközökben az építészeti formálás kérdései is megjelennek: *“Következő lépés a központok fejlesztésének részletesebb kimunkálása. Ez a tervezési terület még mindig egy összefüggő városrész nagyságának megfelelő területet ölelt fel és nézőpontja ennek megfelelő magasságban volt. Ilyen léptékek után jutottunk el az egyes építményekig, épületekig. A fentiekben vázolt tevékenységhez nézőpontként egy-egy tervfajta tartozik, mint a regionális, az általános és a részletes, ill. azokat előkészítő beépítési javaslatok.”*²⁴

A „nagy számok” problémája, a tömegesség jelensége a Balaton-part építészetében is megjelent, bár ez a háború utáni modern építészet platformjaitól, a CIAM és a TEAM 10 diskurzusaitól eltérően nem az építészeti formák léptékében, hanem a tájban az expanzív módon kiszóródó, sokszor házilagosan épített hétvégi házak tömegességében jelentkezett. A probléma, amint azt a korábbi fejezetekben láttuk, már a háború előtt is ismert volt, az üdülés társadalmi szerkezetének átalakulása azonban új rétegek előtt nyitotta meg a tóparti parcellaszerzés lehetőségét. A léptékváltás problémája tehát a középítkezések előzőekben tárgyalt vertikális kapcsolatrendszeréhez képest egy másik dimenzióban, az egyre szélesebb társadalmi rétegek számára elérhető magánnyaraló építés szintjén is megjelent. A központi fejlesztések kezdeti sikeres realizációja sem tudta elhomályosítani a tópart hátterében zajló folyamatokat. A regionális intézmények nem tudták felszámolni az engedély nélküli tevékenységeket, hiányoztak a korszerű tervek, jelentős számban képzetlen kivitelező kisiparosok terveztek, miközben egyre nagyobb tömegek kívántak építeni a tóparton.

A politikai konszolidációt támogató élet-színvonal emelésnek a mobilitás, a magántulajdon és a szabadidő is fontos eleme volt, és szimbólumává vált a hétvégi ház, majd a saját gépjármű. A rendszer ugyanakkor nem koordinálta programszerűen a hétvégi házak építését, a korabeli propaganda sem volt szervezett. Az új társadalompolitikai koncepció ugyanakkor az anyagi megtakarítás és a magánépítés lehetőségét kínálta, ami a külföldi utazás lehetőségétől részben elszigetelt országban hamar a magánnyaraló építés kontrollálhatatlanul elburjánzó folyamatait

indította be. A korabeli napilapokban a nyaralás új lehetőségeit propagálva a *dolgozók tava* kifejezés mellett rendre megemlítik a szabadidő eltöltésének most már a társadalom teljes spektruma számára elérhető új formáját, a *balatoni nyaralót*. Érdemes megemlítenünk, hogy a nyaralóépítés expanzív jelenségének feldolgozása a társadalomtörténeti kutatások terén is megjelent, a jelenség számosságából adódóan és a statisztikai adatok hiányában egyedi, a mentalitástörténet kutatási eszközeit igényelve.⁵ A kutatások rámutatnak a magánépítetők társadalmi státuszának, állandó lakóhelyeinek rendkívül összetett struktúrájára. A mezőgazdasági munkásokon kívül a társadalom minden rétege, különösen a városi ipari munkás-ság és az értelmiség építkezett a tóparton.⁶

A saját tulajdon individualitást és önkifejezést előtérbe helyező varázsa, a vízparti üdülőterületek fesztelen beépítési helyzetei, ugyanakkor a szűkös anyagi lehetőségek és a minták hiánya az egyedi megoldások heterogén ösztöképet adták. A probléma a két világháború közötti nyaralóépítkezések kihívásaihoz volt hasonlatos, miközben mind a társadalom szerkezete, mind az üdülés felfogása megváltozott. A szakfolyóiratokban publikált írásokban Kotsis Iván korábbi tervezési elveire is hivatkozva hasonló megállapításokat tesznek a nyaralók kialakításáról hangsúlyozva, hogy a nyaralás, mint életforma a háború után jelentősen átalakult. A tópartra utazók ekkor már kevesebb időt, mindössze 2-3 hetet üdülnek a tó mellett, az idejük nagy részét a szabadban töltik, a házban csak meghúzódni szeretnének. *„Tudomásul kell vennünk, hogy az üdülőterület nem vadon, hanem sűrűn települt táborhely. Tehát az egymáshoz alkalmazkodás térben és formában feltétlen követelmény.”*⁷

Az előképek nélküli feladat heterogén megoldásokat eredményezett. Egyfelől a házilagos építésmóddal az elérhető technológiák széles skálájából adódóan nem alakulhatott ki egységes formanyelv és településkép. Polónyi Károly visszaemlékezéseiben a Balaton-part problémáját Bernard Rudolfsky albumával állította szembe: *„A spontán népi építészeti épület- és településformáját igen határozottan determinálják a klimatikus adottságok, a rendelkezésre álló építőanyagok és építési technológia, valamint a lakosság viselkedésformája. Ezek a lehetőségek*

*mára már kiszélesedtek.*¹⁸ Ezzel párhuzamosan az új életvitelhez alkalmazkodó modern hétvégi ház előképeinek hiánya továbbra is felszínen tartotta a történeti formák „groteszk” utánzását. Farkas Tibor egy interjúban közérthető formában érvelt a szerinte anakronisztikus építésmódokkal szemben: *„A húszas évek formanyelve és lakás-felfogása kísért még ebben. A városi nagypolgár nagy villáját kicsinyítik az üdülőhelyre, tornyokkal sok felesleges cirádával. Ez végül is nevetséges anakronizmus. Nem szabad elfelejteni, hogy a gyermek sem kicsinyített felnőtt: a kicsinyített felnőtt a törpe: de a törpe torz ember. Így van ez a házépítésben is.”*¹⁹ A jelenség háttérében tehát a tömegtársadalom építési kultúrájának válsága húzódik, amit az építési technológiák rendszertelen alkalmazása és a megfelelő minták hiánya még inkább felerősített.

A kontroll stratégiái: „nem esztétizálás volt a szerez”

A regionális terv kiegészítéseként 1959-ben elkészült a Balatoni Építéstudományi Szabályzat.¹⁰ A két megye egyesített végrehajtó bizottsági ülése tárgyalta meg, majd mindkét megyei tanácsülés is elfogadta,¹¹ végül 1959 októberében került felterjesztésre a Minisztertanácshoz jóváhagyásra. A szabályzat öt övezetbe sorolta az üdülőterületeket, különbséget téve a nagyüdülők, nyaralók, hétvégi házak és sorházak beépítésmódja között. A szabályzatot, különösen az övezetek besorolásait és az építési módok lehetőségeit széles körben propagálták. A főépítész és munkatársai építetők számára minden héten az előre megjelölt időpontokban és helyszíneken tanácsadói napot tartottak, mivel ahogy mondták: *„a helyes döntés legkönnyebben a helyszínen szülelhet meg.”* A visszaemlékezések szerint a konzultációk során Farkas Tibor és munkatársai nem csak az építetők, de a hivatalnokok szemléletét is nagy türelemmel és empátiával alakították: *„Az építési rendben a törvényesség volt a maradéktalanul képviselt irányvonalam. Köztudatba ment, hogy mit szabad mit nem. Visszaszorult a korábbi elvtelen és helyenként korrupt szellemű engedélyezési gyakorlat. A tanácsoknál egy új generáció nevelődött, egyesek közülük más térségek főépítészei.”*¹²

Míg a harmincas években még reális megoldási lehetőség volt az építészek egy kisebb csoportjának hogy személyes, helyi részvételével, tanácsokkal segítsenek az építkezések minőségén, addig a hatvanas években már a Főépítészeti rendszer, a tanácsai műszaki osztályok és a patronáló építészek együttesen is nehezen birkóztak meg a problémával. *Tanácsatlan a tanács* – hangsúlyozta Farkas Tibor. A járási tanácsok építési osztályai nem bírják a munkát. *„Nem jut idejük arra, hogy az építetőkkel foglalkozzanak, megmagyarázzák a hibákat és tanácsaikkal kedvet ébresszenek a jóhoz, az újhoz.”*¹³ Farkas Tibor 1962 tavaszától a Duna-kanyar Főépítészeként is tevékenykedett, ahol beszámolóiban is hangsúlyozva a balatoni tapasztalatokat használta fel, mivel hasonló jellegű problémákkal találkozott mint a tóparton.¹⁴

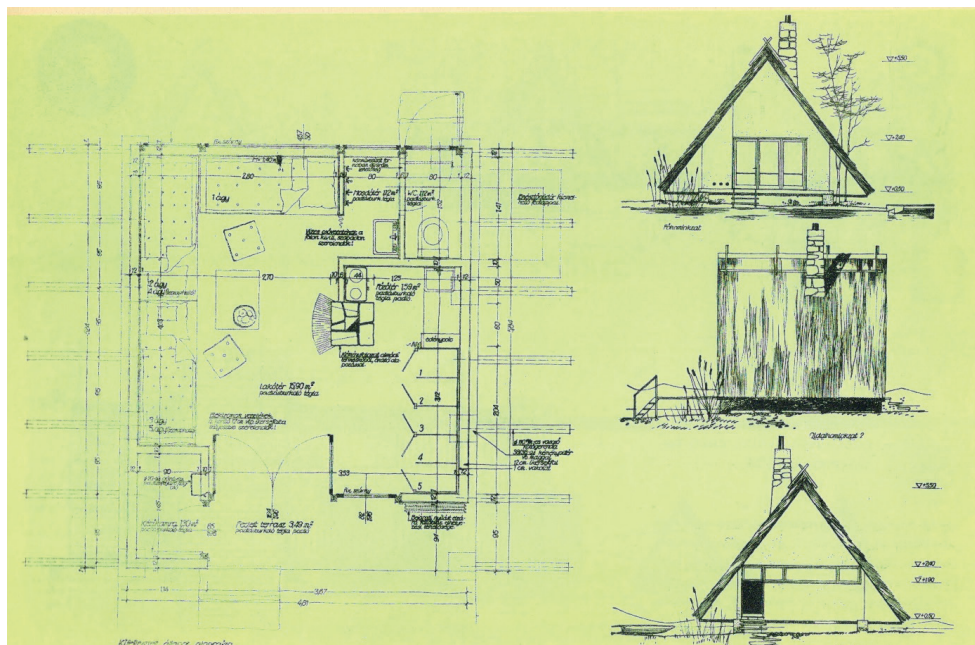
A Főépítészség tíz éven át működött meghatározott heti menetrenddel. A sífoki kirendeltség fennmaradt iktatókönyveinek feldolgozása alapján¹⁵ megállapítható, hogy a 40 településen hetenként 100 engedélyt kellett átvizsgálniuk, ebből átlagosan 65 esetben indítottak szabálysértési eljárást.¹⁶ Főépítészségnek évente átlagosan 250 bontási határozatot kellett hoznia.¹⁷ A véleményezett ügydarabok száma évente 3000-3500 db között mozgott, a Főépítészség ügyfélforgalma a budapesti és vidéki fogadónapokon hetenként 120-160 fő volt. A regionális terv készítői többször hangot adtak véleményüknek¹⁸, mely szerint a nagy tömegben készülő nyaralóépület tervek a legtöbb esetben rendkívül szegényes és kulturálatlan megoldásokat tartalmaznak. Farkas Tibor munkatársaival nagy hangsúlyt fektetett mind az építész képzettség nélküli tanácsai munkatársak, mind magánépítetők építészeti szemléletformálására. Csorba Zoltán kiemelte főnöke rendkívül jó kommunikációs képességét, amivel a fejlesztés minden szereplőjével, a minisztériumi vezetőktől a helyi kivitelezőig és magánmegrendelőig hatékony kapcsolatot tudott fenntartani.¹⁹ Farkas Tibor szerepfelfogásában nem az épületek formai kérdései, hanem a tágabb lépték egységének megőrzése élvezett prioritást: *„nem esztétizálás volt a szerep, hanem annál magasabb rendű kérdés, a területhasználát rendjének betartása és ellenőrzése.”*²⁰

A minőség javítása érdekében ki kell emelni az építészek szolidáris szerepvállalását a helyi közösségek iránt. A regionális intézmények, a BIB főmérnökségeinek és a főépítészségnek a munkatársai mellett az építész szakma széles rétege megmozdult, amikor a MÉSZ Balatoni Munkabizottsága meghirdette a *patronáló építészek* mozgalmát. Farkas Tibor közbenjárása révén a helyi üdülőbizottságokban is részt vehettek a tanácsadó építészek, ezzel „a helyi problémák megismerését és megértését is nagyban segítheti.” A résztvevő építészek társadalmi munkában vállalták a feladatot, ezzel is hozzájárulva a tóparti építészeti ügyéhez, de a MÉSZ Perczel Károly minisztériumi főosztályvezető révén felkérte a nagyvállalatok vezetését, hogy a résztvevőket támogatásuk tóparti tevékenységük hatékony elvégzésében.

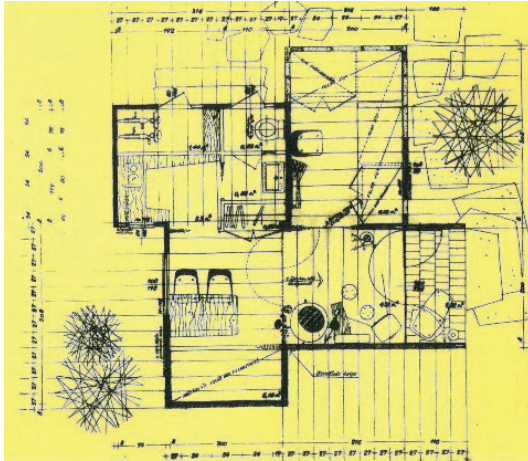
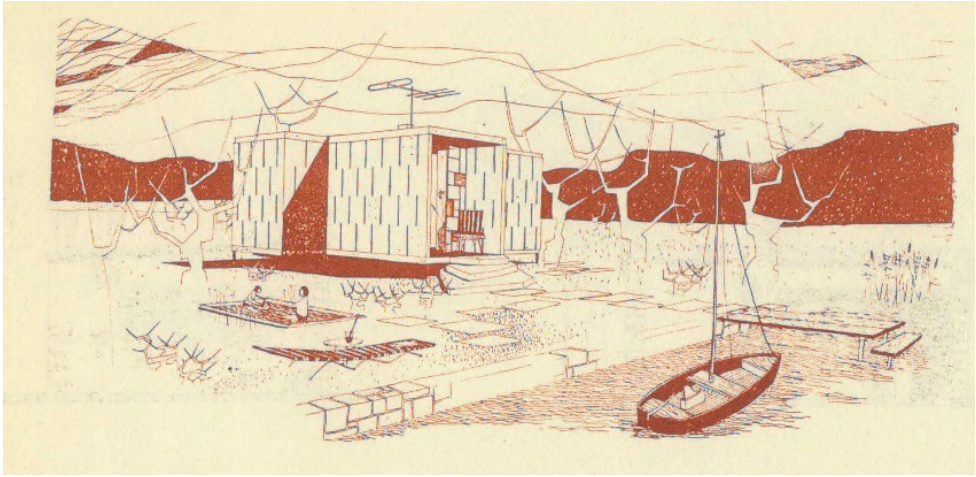
Hétféle ház: Adaptálható minták vagy egységes típusok?

A hatvanas években az építkezések tömegessége az egységesítés, a minták és típusok problémáját is felvetette. A háború előtt a BIB és Kotsis Iván az egyedi igényekhez adaptálható mintater-

veket tettek közzé, melyeket az építetők a saját igényeikhez alakíthattak, a számosság új léptéke merevebb keretek kialakítását tette szükségessé. Az Építésügyi Minisztérium 1960-ban pályázatot írt ki korszerű kinyaraló tervek készítésére, melynek alapján a Belkereskedelmi Minisztérium előregyártott és összeszerelhető épületeket, illetve épületelemeket bocsáthatott ki, a BIB pedig *kulturált és gazdaságos tervekkel láthatta el a Balaton mentén építeni szándékozókat.*²¹ A tervek rendkívül eltérő eszközökkel dolgoztak, egységes regionális karakterről csak az egyszerű, könnyed, funkcionális jelleg szintjén beszélhetünk. A tervek sokszínűségét mutatja, hogy mind a hagyományos építési módokat, helyi építőanyagokat, mind az előregyártható szerkezeti elemeket, gyorsan felállítható megoldásokat is alkalmazták. A két első díj közül az egyiket Farkasdy Zoltán, Balla Gyula, Halmágyi Károly hagyományos anyagokból *szinte hátizsákban helyszínre cipelhető* nyaralóterve kapta, a másikat Mandel Tamás és Tenke Tibor három ütemben azonos elemekkel bővíthető hétféle háza érdemelte ki.

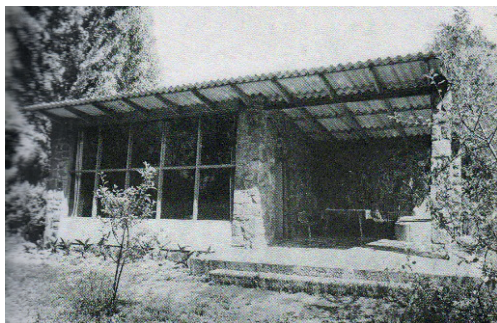
Farkasdy Zoltán pályaműve, 1960 (forrás: Nyaralóépítés a Balaton parton, 1962)

Mendöl Tamás, Tenke Tibor pályaműve, 1960 (forrás: Nyaralóépítés a Balaton parton, 1962)

A növekvő igények a hatvanas évek közepén már új típusok kidolgozását tette szükségessé. A nyaralóépítés és típustervek ügyét már hatvanas évek elejétől kezdve Callmeyer Ferenc vállalta fel, aki később a Típustervező Intézet munkatársaként szervezte meg a típusorozatok kidolgozását. Saját számításai alapján a Balaton-parton 1957 és 1965 között nagyszámú új nyaralóépület épülhetett, az üdülőtelepek összképe azonban véleménye szerint továbbra is általános problémát jelentett a tóparton.²² 1965-ben az ÉM felkérésére

a „Hétfégi házak, nyaralók” tervsorozatot a TTI részéről Callmeyer Ferenc irányította és a MÉSZ tagjaiból szerveződő tervezőcsoport 52 különböző tervet készített el.²³ A katalógusok és tanácsadók mellett további segítséget adott a vízparton építetőknek egy nyaralókról szóló kézikönyv kiadása, mely a típustervek megépült variációi mellett a kor jelentős építészeinek épületeit és az irányadó nemzetközi példákat is bemutatta.²⁴

*Gulyás Zoltán (Ábrahámhegy), Preisich Gábor (Szigliget)
és Kismarty Lechner Kamill (Zamárdi) nyaralója (forrás: Hétfélig házak, nyaralók. 1972)*

A modern nyaraló mint épületípus tehát továbbra is kísérleti feladatot jelentett a kor építészeinek. A harmincas évek Kotsis féle megoldásait előképként vették ugyan, de a megváltozott társadalmi és életvitelbeli szempontok miatt nem tartották követhető mintának.²⁵ Ahogy a középítkezések esetében is, a Főépítészség részéről a helyi vernakuláris mintákat továbbra is távolságtartással kezelték. Bár a Balaton-felvidék karakteres népi építészetének egyszerűségét példa értékűnek tekintették, de a formamásolást elutasították, mert a nyaraló rendeltetése alapvetően más. Ugyanakkor a nyaralás felfogásának megváltozását az épületek funkcionális-szerkezeti egyszerűsödését mutatja, hogy a publikált nyaralóépületek esetében rendre megjelennek a helyi anyagok, a kő, a fa és a nád, valamint az archetipikus formák. Természetesen a tervezők autonóm alapállásából adódóan is nem a vernakuláris minták másolásáról van szó. Ugyanakkor, míg a vízparti középítkezések esetében elsősorban a modern építészeti helyi formáktól és anyagoktól távolságot

tartó adaptálásáról beszélhetünk, addig – sokszor ugyanazon építészek – a nyári lakok esetében már megengedőbbek a lokális megoldások referenciális alkalmazásával. Mindez persze nem jelent egyértelmű ellentmondást, elég csak Polónyi Károlynak a modern építészet primitív útjára tett megállapításait felidézni, a helyi anyagok és előképek az ő víziójában is megjelennek. Az épületek léptéke, az építés gazdaságos technológiája, a természetközelség, de még a középítkezések, elsősorban a strandok és idényjellegű épületekre kidolgozott „pőzna-lemez architektúra” ideája is megjelenik ezekben a kisebb épületekben, miközben a maguk természetességében használják fel a környezetükben fellelhető anyagokat és szerkezeti megoldásokat. Ezek a nyári lakozás intimitását a természetbe ágyazó fesztelen épületek az építészet dogmáit is levedlik. Az elemi eszközökből történő építés a Balaton-parton az építészet rekreációs folyamata, ahol az alapelemekből és alapvető funkcionális igényekből felszabadult, játékos, kísérletező megoldások születtek.

A szabadidő kollektív formái: a vikendtelepektől a társasüdülőkig

A teletszerű építés lehetősége már a regionális terv készítése közben is előkerült, a terv több célterületet is megjelölt előzetesen. A telepekkel a saját nyaraló iránti tömegigényt kívánták koncentrált formában levezetni, miközben a vásárlók részéről is kisebb anyagi áldozatot igényelt. „*Javaslatunkkal elérhető, hogy egyéni tőkével kulturált, az esztétikai igényeket kielégítő megoldások szülessenek és ezen keresztül a sokhelyiütt leromlott üdülőhelyi településkép egysúlyba kerülne. Ezen keresztül mérsékelni lehetne a magasabb rendű beépítésű területen belüli telkek jellegtelen week-end házakkal történő beépítését is.*”²⁶ A teletszerű beépítést elsősorban a területgazdálkodási és pénzügyi szempontok inspirálták. Az üdülőterületeken az előírt minimális teleknagyság 158 négyszögöl volt, az egyedi épületek viszonylag magas építési költsége miatt azonban sokaknak nem volt elérhető a saját nyaraló. A vikendtelepek általános sémáját 30-50 lakóegységből, 6-8 épületben, saját strandterülettel, csónakkikötővel tervezték meg, ahol egy lakásegységhez 80 négyszögöl tartozott. A BIB tárgyalásokat folytatott az OTP-vel, hogy az öröklakáshoz hasonlóan részben készpénz, részben OTP hitelből. A vikendtelepek hálózatszerű kiépítése almádi példáját kivéve végül nem valósult meg.

A kollektív nyaralás új formájában, a társasüdülők ideájában rejlt lehetőségeket a főépítészség hamar felismerte. Az egységesen megtervez-

hető és hosszabb távon is szervezett formában üzemeltethető házak hatékony alternatívát ígértek az egyre inkább emergenssé váló tóparti urbanizáció kontrollálására és a sűrűség növelésére.

Az intézmény tízéves fennállásának tapasztalatait összegző és a jövőbeni teendőket felvázoló beszámolóban²⁷ a még szabad építési területek rohamos csökkenése miatt a magán nyaralóépítés több évtizedes modelljével szemben a nagyobb koncentrációt biztosító, kollektív beépítés mellett foglaltak állást. Az első társasüdülő, Szabó Iván által tervezett füredi Baricska telep 1968-ban készült el.²⁸ A füredi hegylábi lejtő topográfijára szerkesztett háromszintes egységekből álló beépítés a táj urbanizálódó karakterét erősítette. Később Füred központjában készült el a négy és kétszintes egységekből álló Neptun társasüdülő. A hétvégi házak elaprózott telepes beépítésének ideáját tehát a hatvanas évek végére felváltotta a kollektív nyaralóházak és az üdülők koncentrált városrésznyi telepének víziója.

Nemzetközi jelentőség

Összegzőként érdemes a regionális terv és a művezetés jelentőségét a nemzetközi fórumokon való szereplése felől is bemutatni. Az elkészült épületek látványosan reflektáltak a terv alapelveit, melyek révén a nemzetközi érdeklődés fókuszába is bekerült a terv. A nemzetközi sikerek – nem túlértékelve azok elsősorban reprezentatív jellegét és jelentőségét – rámutatnak a terv sajátos karakterében rejlt autonóm helyzetére. Bár a szakmai köztudatban sokan metodikai pionír

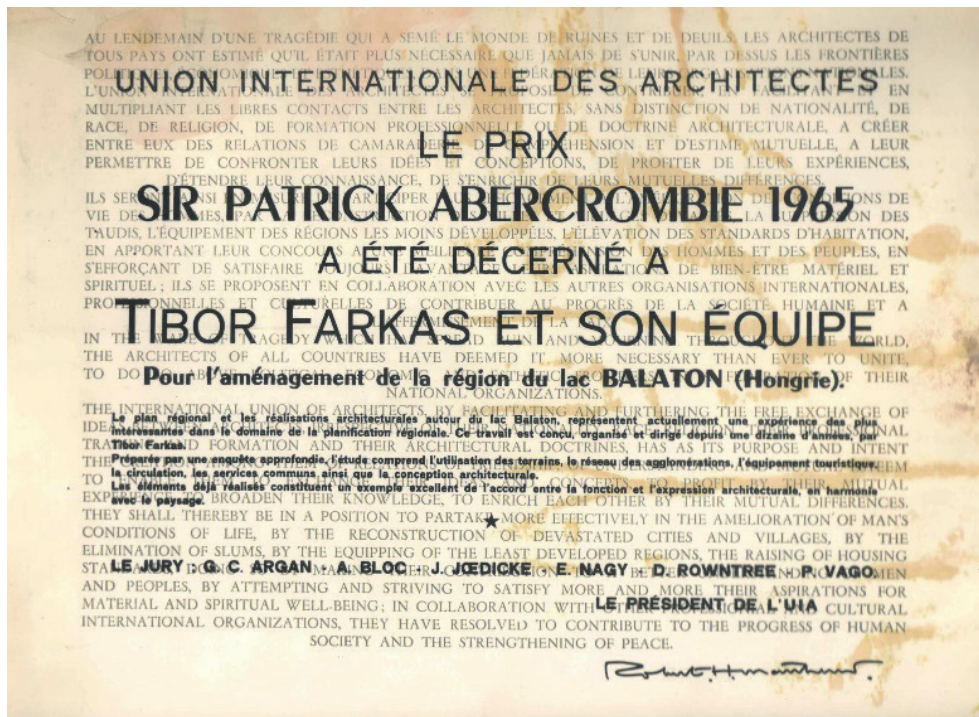

Balatonfüred, Baricska társasüdülő (forrás: Farkas Tibor hagyatéka)

szerepet tulajdonítanak a tervnek, a disszertáció elején felvázolt nemzetközi elméletörténeti keret megmutatta a tervekészítés nemzetközi és hazai előzményeit. Ugyanakkor a Balaton léptéke, természetes üdülőtáj jellege és a regionális tervvel szoros kapcsolatban megvalósított építészeti alkotások valóban sajtósági helyzetet jelentettek. Kérdés persze, hogy a terv, a szentív épületek vagy a nagyméretű légifotókon bemutatott természetes szépségű Balaton-táj váltotta ki a sikereket? Talán a három tényező együttesen, táj, terv és építészeti együttállása adott unikális pozíciót a nemzetközi szakmatörténetben.

A Balatoni Regionális Terv elkészültét követően gyorsan a nemzetközi fórumokon is bemutatásra került. 1958-ban Liege-ben a Nemzetközi Lakásügyi és Városrendezési Szövetség 40 ország részvételével rendezte meg a regionális tervezés témáját napirendre tűző XXIVth International Congress for Housing and Townplanning kongresszust Liege-ben.²⁹ A magyar delegáció Perczel Károly vezetésével Mohács-sziget hely-

reállítás mellett a Balaton tervét mutatta be „Plan Regional Du Balaton Hongrie” címmel, bár Farkas Tibor politikai okokból nem utazhatott ki. A kongresszus sajtósági helyzetbe hozta a keleti és nyugati blokk országainak képviselőit. A kongresszuson magyar részről Perczel Károly vett részt, tudósítása szerint a szovjet, a csehszlovák és a magyar küldöttséggel szemben is nagyfokú érdeklődés mutatkozott. „Addig amíg a magyar küldött felszólalásából kapcsolatban a legtöbb nyugati szakember bizonyos irigykedéssel vette tudomásul, hogy például kormányrendelet értelmében a népgazdasági terveket a regionális tervek javaslataira kell alapozni, ők elmondták hogy tervgazdálkodás hiányában a legszebb és legalaposabb regionális elgondolásokat sem tudják megvalósítani. A nyugati küldöttek egy része hosszantartó, heves vita során követelte: a kongresszus hozzon olyan határozatot, amely szerint a regionális tervek kötelezők a magántökecékek számára is és ezt az álláspontot támogatta a francia, olasz küldöttség is.”³⁰ A kongresszus végül

Abercrombie-díj Farkas Tibor és csapata részére, 1965. (forrás: Farkas Tibor archívuma)

kimondta a regionális tervek kötelező érvényét. A léptékváltás azonban nem állt meg a régióknál, kimondták, hogy országos szintű rendezési tervet kell készíteni. A Balaton-terv jelentős elismerésének köszönhetően 1965-ig a KGST regionális tervezéssel foglalkozó szakbizottságának vezetését Magyarország láthatta el. A terv a nyugati országok gyakorlatára is hatással volt, az 1965-ben induló nagyszabású francia Riviéra-fejlesztés során előképként tekintettek a tervre.³¹

A fejlesztés számos külföldi, főként építészeti folyóiratban megjelent publikációt³² követően a Nemzetközi Építész Szövetség, az UIA érdeklődését is felkeltette. Az UIA 1965-ös párizsi kongresszusán Farkas Tibor és csapata hivatalosan is megkapta az UIA Sir Patrick Abercrombie-díját.

WETTSTEIN DOMONKOS

Jegyzetek

1. Farkas Tibor: A Balatonkörnyék fejlesztéséről. Kézirat, 1968. július 29. Farkas Tibor hagyatéka.

2. A kutatás forrása Farkas Tibor eddig fel nem dolgozott személyes hagyatéka, melynek adatait a szerző által vele készített interjúk egészítik ki. További interjúkat készítettem az egykori munkában résztvevő még élő szemtanúkkal, így a főépítészeti kirendeltségen Farkas Tibor közvetlen munkatársával, dr. Csorba Zoltánnal, és a balatoni építész patronáló mozgalomban jelentős szerepet játszó Callmeyer Ferencsel. A főépítészeti hagyatékot a déli parti főmérnök, Polónyi Károly archívumának áttekintése egészítette ki, a munka során az özvegyével, Polónyi Anikóval folytatott beszélgetés fontos információkkal szolgált. További, a tervezéshez kapcsolódó forrásokat sikerült feltárni a regionális gyűjteményekben (Balaton Múzeum, Keszthely és Balatoni Regionális Történeti Kutatóintézet és Könyvtár, Siófok).

3. Balatonkörnyék Regionális Terv Felülvizsgálata II. kötet: A Balaton környék regionális tervének ismertetése, VÁTI, 1975 január. Lechner Tudásközpont. 0491/k DKT/OTTT/BTI/-0491

4. Uo.

5. Németh Szandra: A Balaton mindenkié? A szocialista időszakbeli nyaralóépítések egyéni motivációinak vizsgálata. Korall 64. 2016. 137–156.

6. Balatonkörnyék Regionális Terv Felülvizsgálata. VÁTI, 1975 január. Lechner Tudásközpont. 0491/k DKT/OTTT/BTI/-0491

7. Farkas T.: Beszámoló a Balaton-környék fejlesztéséről. in: *Magyar Építőművészet* 9:(6) pp. 15-26. (1960)

8. Polónyi Károly: Építész-településtervező a perifériákon - Polónyi Károly retrospektív naplója. Terc Kiadó, Budapest, 2004.

9. *Magyar Nemzet* 1964. augusztus 26 9.o. Z.L. Összhangban a természettel Beszélgetés a Balaton főépítészével

10. A Balatonkörnyék építésügyi rendjéről. A Somogy Megyei tanács 2/1959 (IX.25) számú rendelete

11. Farkas Tibor: Főépítészeti beszámoló, 1959. Kézirat, Farkas Tibor hagyatéka, a kutatás keretében feldolgozva.

12. Farkas Tibor levele Bondor József építésügyi és városfejlesztési miniszternek. Tárgy: felmentés kérése. 1978. áprilisi 18. Forrás: Farkas Tibor hagyatéka.

13. *Magyar Nemzet* 1964. augusztus 26 9.o. Z.L. Összhangban a természettel Beszélgetés a Balaton főépítészével

14. Dr. Trautmann Rezső 1962 július 10-i levele Farkas Tibornak. Farkas Tibor hagyatéka, a kutatás keretében feldolgozva.

15. A Főépítészség fennmaradt iratanyaga a kutatás keretében került feldolgozásra Siófokon a Balatoni Regionális Történeti Kutatóintézet és Könyvtárban.

16. Farkas Tibor képes feljegyzései a heti ellenőrző körúton tapasztalt szabálytalanságokról. A Főépítészség siófoki iratanyaga, BRTKK Siófok, a kutatás keretében feldolgozva.

17. példaként lásd: Bontási határozatok 1961, 1962, 1963, 1964. Zamárdi, Földvár, Szárszóc, Szemes, Lelle. A Főépítészség siófoki iratanyaga, BRTKK Siófok, a kutatás keretében feldolgozva.

18. Farkas T., Csorba Z. A Balatonkörnyék építési rendje. In: *Magyar Építőművészet* 12:(5) pp 58–59. (1963)

19. A szerző által Csorba Zoltánnal 2015.09.02-án készített interjú alapján. A hanganyag digitálisan és kézirat formájában rögzítve.
20. Farkas Tibor: 5 oldalas összeállítás a művezetés eseményeiről. Kézirat. 1965. június 28. Farkas Tibor hagyatéka.
21. Callmeyer Ferenc: Hétvégiház pályázat. *Magyar Építőművészet (1960) 1. 23-29.*
22. Callmeyer Ferenc: Hétvégi házak, nyaralók. *Magyar Építőművészet 14 (1965) 6. 32-37.*
23. É.M. Típustervező Intézet: Hétvégi házak, nyaraló épületek. É.M. Építésügyi Dokumentációs Iroda, Budapest, 1965.
24. Callmeyer F., Rojkó E. Hétvégi házak-nyaralók. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1972.
25. Bérczes István, Farkas Tibor, Kisléghy Nagy István, Polónyi Károly: Beszámoló a Balatonkörnyék fejlesztéséről. *Magyar Építőművészet 9 (1960) 6. 15-26.*
26. Balatonkörnyék Regionális Terv Felülvizsgálata II. kötet: A Balaton környék regionális tervének ismertetése, VÁTI, 1975 január. Lechner Tudásközpont. 0491/k DKT/OTTT/BTI/0491
27. Farkas Tibor, Balla Tibor, Bottyán Géza, Szappanos Géza, Csorba Zoltán: Főépítési beszámoló a Balatonkörnyék és Dunakanyar területéről. ÉM Balatoni és Dunakanyari Területi Főépítészsége. Kézirat, Budapest 1967. március.
28. Szabó Iván: „Baricska” társas üdülőtelep, Balatonfüred. *Magyar Építőművészet (1968) 4. 14.*
29. Tematikus kiadvány: Probleme der Raumordnung und Wohnungswesen in regionalem Zusammenhang. 1958 Liege Belgium 31 August – 7 September, International Federation For Housing and Town Plannin, 1958.
30. Perczel Károly: Liege-i tanulság. Figyelő II. évf. 40. sz. 1958 október 7. 4.o.
31. Une grande industrie nationale: les loisirs. *Urbanisme 54 (1965)*
32. Baumesiter (1964) 2; Urbanisme 34 (1965); UIA 49 (1968)

A balatoni vízgazdálkodás történetének társadalmi következményei

A Balaton térsége szinte az ember megjelenésétől fogva lakott terület volt. Az első régészeti leletek a környékről a Kr. e. VI. évezredből maradtak fenn. Ezek egy őskori település létét igazolják a Nyugat-Balatoni térségből. A következő jelentősebb korszaknak a térség életében a római kor számít. A rómaiak a szőlő- és borkultúra meghonosítása mellett a tó vízgazdálkodásának megteremtésében is jelentős szerepet vállaltak. 292-ben Galerius császár a mai Siófoknál megkezdte Balaton (akkori nevén Lacus Pelso) és a Duna összekötésére szolgáló Sió-csatorna kiépítését (ZSIGA 2014). A rómaiak feltehetően az 5-6 században elhagyták a Balaton mellékét. A következő jelentősebb népcsoport a térségben, az avarok voltak, akik a 7-8. században érkeztek meg a Balaton környékére. A népcsoport főleg a tó nyugati- délnyugati részén telepedett le és alakította ki a Keszthely-kultúrát, melynek régészeti leleteit a 20. században Keszthely környékén találták meg.

A honfoglalás korában alakultak ki több ma is létező település kezdetleges formái. A települések nevei a honfoglalás korában élő vezérekről kapták nevüket például Örs, Vászoly, Szalók, Jutas, Lelle (LIPTÁK G, et. al., 1958). Az államalapítást és a kereszténység felvételét és a követően az Árpádok korában, nagyjából a XI. századtól a Balaton térségének jelentősége megnövekedett. A környéken több vallási intézményt alapítottak, köztük talán a legfontosabbat, a Tihanyban Bencés apátságot 1055-ben alapította I. András király. Az Árpád-kort követően a török időkben ismét nagy jelentőséggel bírt a Balaton, hiszen a

tó partján több fontos védelmi pontnak számító végvár épült fel (HANGODI 2015). A törökidő utáni időszakban sok település, valamint az egykori szőlőhegyközségek elnéptelenedtek, melyek csak a XVII. és XVIII. században népesültek be újra. Ekkoriban a települések túlnyomó többsége az északi parton helyezkedett el, a vízparttól jellemzően 1- 1,5 km-re. Ennek ellenére is, gyakran gondot okozott magas vízállás esetén a települések előltétele elleni védekezés. Az újkori vízgazdálkodás az 1700-as években kezdődött el, amikor Krieger Sámuel jóvoltából elkészült az első valós ábrázolású Balaton-térkép. A következő időszakban pedig többször felmerült a déli part mentén található lápok, valamint az ekkor még a Balaton medréhez tartozó Kis-Balaton részleges, vagy teljes lecsapolása. A tervek megvalósítására végül csak a 20. században került sor.

A Balaton és környéke mára Magyarország második legnagyobb turisztikai desztinációjává nőtte ki magát. A térségi idegenforgalom kialakulása érdemben 1822-re vezethető vissza, amikor a mai Balatonfüreden megnyílt az első balatoni strandfürdő. A reformkorban még csak a nagypolgárság és az arisztokrácia nyaralóhelye volt a Balaton, a turizmus szélesebb társadalmi rétegekben történő elterjedési hulláma a 1800-as évek közepétől érhető tetten. Ekkoriban sorra alakultak ki, jöttek létre a fürdőtelepek a tó partján, amelyek egy-egy település magjától jellemzően 1-2 km-re voltak megtalálhatók és jobbára saját teleprendel és önálló szokásjogokkal rendelkeztek.

Jellemző volt ugyanakkor, hogy a tóhoz kötődő egyéb, a strandoláson kívüli szabadidős elfoglaltság nemigen honosodott meg e tájon a XIX. század derekán. Kossuth Lajos különösen a hajós- és vitorlás életet hiányolta a Balatonról 1842-ben írott fürdőlevelében. Ezzel az üzenet tekinthető egyébiránt a balatoni közlekedésfejlesztés egyik elindítójának. Az első jelentősebb, kézzel fogható fejlesztési hatás 1846-ban vált érzékelhetővé, amikor megindult a gőzhajózás a Balatonon. Ezután másfél évtizeddel, 1861-ben

került átadásra a jól ismert Dél-balatoni vasútvonal. A közlekedésfejlesztés által várt gazdasági- és idegenforgalmi fejlődés hamar megmutatkozott a térségben (SCHLEICHER 2014).

A 20. század beköszöntével a vendégszám még dinamikusabb növekedésnek indult. Bár az I. világháború kissé visszavetette a fejlődést, azonban az 1920-as évektől a trianoni békediktátumot követő területelcsatolások társadalmi hatásai miatt egyre többen keresték fel a Balaton azok közül, akik addig az Adriai-tengerre jártak nyaralni. Az aktív és alapvetően fejlődő fürdőéletet, tavi kultúrát a II. világháború lényegében félbeszakította, de 1946-ban már ismét számos vendég érkezett a Balaton partjára. Ekkortól azonban a tó már egyre inkább nem a társadalom felsőbb rétegeinek volt a nyaralóhelye, hanem fokozatosan alakult át a munkásréteg nyaralótérségévé. Az elkövetkezendő időszakban a tóhoz látogató vendégek nemzetiségi megoszlása is jelentős átalakuláson ment keresztül. Az 1960-as évektől a térség az NDK és NSZK polgárok „legális” találkozási helye lett, de számottevő mértékben megnövekedett a csehszlovák és lengyel vendégek száma is. A szocializmus ideje alatt a Balaton idegenforgalom a vendégszámot tekintve aranykorát élte. Sorra épültek fel az állami üdülők és alakult ki az állami alapon szerveződő szociális üdültetés, ami időszakosan eltérő, sajátos jegyekkel, de alapvetően a rendszerváltozásig uralta a Balaton idegenforgalmi viszonyait.

Az 1990-es évek gazdasági visszaesése a térségben is tapasztalható volt. A turizmus ekkoriban tapasztalható recessziója és a piaci alapú idegenforgalomra történő átállás folyamata egészen a 2000-es évek elejéig tartott. Ekkortól a térség elindult a minőségi turizmus fejlesztése irányába, amely széleskörű, mennyiségében és minőségében is fejlődő vonzerő-kínálatával a potenciális magyar és külföldi vendégek széles rétegeit célozza meg úgy, hogy mindeközben a térség fő turisztikai attrakciójának máig is maga a Balaton vize tekinthető. Ugyanakkor tény, hogy ezen átalakulási folyamat nehézségeit, társadalmi és gazdasági konfliktusait oldhatta volna egy átfogó, központi fejlesztéspolitikai és pénzügyi eszközökkel, jogszabályi háttérrel megtámogatott Balaton-konzolidációs program, amelyre végeredményben mindmáig nem került sor.

A kutatás célja

A turisztikai ágazat fejlődését a Balatonnál a tó vize, annak mennyiségi és minőségi jellemzői mindig is determinálták. A 600 km²-es vízfelületű tó szabályozása, vízgazdálkodása már az 1800-as években is okozott konfliktusokat. A vendégforgalom növekedésével viszont időszerrév vált a felelős, szervezett és intézményesített vízgazdálkodás megteremtése a Balatonnál is. Az erre vonatkozó első próbálkozások az 1850-es években történtek, de ezek nem jártak áttörő eredménnyel. A déli vasúti vonal megépítése után már nem lehetett elodázni a vízszintszabályozást, mivel a vasút nyomvonala aszályos időszakban készült, és azt a tervezők nem vették figyelembe, így a Balaton akkor szárazon álló medrének területére építették ki. Az átadás után néhány évvel a tó vize drasztikus mértékben megemelkedett és alámosta vasúti töltést. A helyzet megoldására 1863-ban megépült Siófoknál az első zsilip, amivel a Sió-csatormán keresztül tudták szabályozni a Balaton felső vízszintjének alakulását (VIRÁG Á., 2005.) A zsilip – és ezzel együtt a Balaton egész vízgazdálkodási rendszere – később többször bővítésre, átalakításra, modernizálásra került. A fejlesztések azért váltak szükségessé, mert a népességszám növekedése és az idegenforgalom fejlődése egyre nagyobb környezeti hatásokat gyakorolt a tóra. A huszadik század közepétől viszont már nem a vízszint, hanem mindinkább a vízminőség alakulása volt kérdéses a különböző agrár-, ipari-, és kommunális szennyeződések miatt. A rendszerváltást követően az előbb említett szennyezések részben megszűntek, viszont újból felmerült a vízszint szabályozás kérdése, mivel a globális klímaváltozás itt is éreztette hatását.

A balatoni vízgazdálkodás történetének társadalmi következményeivel kapcsolatosan eddig csekély számú kutatást végeztek, így a téma kifejtése hiánypótlónak tekinthető abból a szempontból, hogy az egyes történelmi korszakok társadalmi folyamatai szembeállításra kerültek a Balaton vízszintjének és vízminőségének időbeli alakulásával. Az összevetés rámutat arra, hogy a lakosság milyen folyamatokkal avatkozott be a tó hidrológiai életébe, ezzel a Balaton páratlan természeti értékébe. A múltban voltak időszakok, amikor a Balatonra, mint egy mesterségesen szabályozható állóvízre gondoltak. Az 1850-es

években megkezdett vízgazdálkodási folyamatok sorra bizonyították be, hogy a tóval nem szabad egyoldalúan bánni, mivel a káros emberi beavatkozások visszahatnak a tó környéki lakosság életkörülményeire. Erre jó példa a Kis-Balaton lecsapolása melynek következményeként a Balaton elvesztette vízsűrű és víztisztító rendszerét.

Kutatási feladataim során alapvetően két témát vizsgáltam. Elsőként a tóparti társadalom fejlődésének nyomon követését hajtottam végre 1863-tól napjainkig, másodikként pedig a Balaton, mint természetes víz, élőhely vizsgálatát végeztem el.

A térségi társadalomfejlődés tematikája kapcsán előre kell bocsátanom, hogy ha a tó partján fekvő települések fejlődési időszakait vizsgáljuk, 1863 (a siófoki zsilip megépítésének éve) nem mondható olyan korszakhatárnak, amely egyértelmű változásokat hozott a lakosság életében. Éppen ezért a társadalomkutatási fejezetben vizsza kellett mennem 1822-ig, ami azért szimbolikus év, mert ekkor nyílt meg Füreden (Balatonfüreden) az első balatoni hidegfürdő (strand).

A kutatást a szekunder források feldolgozásával kezdtem, amelyet két részre osztottam. Elsőként megvizsgáltam a térség demográfiai alakulását az 1820-as évektől kezdődően. Ennek alapját egyrészt a Központi Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai képezték, melyek 1870-ig visszamenőleg találhatóak meg. Az ezt megelőző 50 évet csak becslült adatokra lehet alapozni. Fontos megemlíteni azonban, hogy a különböző korszakokban a KSH is más-más módszertan alapján mérte az adatot. Számba kell venni azt is, hogy az egyes korszakok esetében nem lehet közvetlen összehasonlítással élni, hiszen más-más gazdasági tényezőket is figyelembe kell venni, nem beszélve a települések számáról és hálózatukról. A másodlagos kutatási módszernél utoljára hagytam a különböző korok kutatóinak empirikus műveit. Ezek között útikönyvektől egészen a települési kiadványokon keresztül megtalálhatóak olyan balatoni monográfiák, amelyek a térség mindennapi életét, gazdasági aktivitását és társadalmi szokásait is bemutatják. Továbbá képet adnak arról, hogy mely korszakokban milyen konfliktusok, problémák jellemezték a balatoni népességet és milyen kihívásokkal kellett szembenézni a vízgazdálkodás kapcsán.

A primer kutatás során interjúkat készítettem. Igyekeztem olyan, a térség történelmével foglalkozó személyeket felkeresni, akik jó ismerői a térség elmúlt közel 200 évének. Emellett felkerestem olyan szakembereket is, akik munkájukból kifolyólag tudtak mesélni egy-egy település fejlődési folyamatairól, ezek jelentőségéről. A kutatás során megkeresett polgármesterek felével sikerült találkoznom. A beszélgetések során részletes képet kaptam az egyes települések múltbeli és jelenlegi állapotáról. Összegezve a tapasztalatokat elmondhatom, hogy a társadalmi aspektus kutatása során komplex képet kaptam arról, hogy az 1800-as évektől hogyan alakult át a Balaton térsége – főleg parti településeinek gazdasági, társadalmi és szociális helyzetének állapotáról illetve fejlődésének egyes szakaszairól alkothattam képet.

A második részben a Balatonnak, mint természetes víznek a bemutatását kívánom megtenni. Ennek érdekében először át kellett tekintenem a tó keletkezésének körülményeit. Ezután a vizet tápláló befolyó vizeket kellett számba vennem, majd pedig a Balaton egyetlen szabályozó csatornáját, a Sió-csatornát kellett megismernem. Mindezek miatt szintén kétfajta kutatási irányban indultam el. Egyik irányt a primer módszerek jelentették, ennek keretében interjúkat készítettem. A beszélgetéseim alkalmával az interjúalanyoktól különböző dokumentumokat, adatsorokat is kaptam, amelyek a Balaton vízszintszabályozásával, és a vízszint alakulásával kapcsolatosak. Ilyen adatok a Balaton vízszint szabályozás koronkénti alakulása, a vízszint változása (a 20. század első felétől) illetve az évente elkészített vízháztartási mérleg is. Az adatok a szekunder forrásokhoz kerültek beépítésre. A primer kutatási lépéseken kívül szakirodalmat is tanulmányoztam. A kiadványok zöme a vízszintet, a vízminőséget is taglalja, azonban akadnak olyan dokumentumok is, amelyek a Balaton halászatának ökológiai fontosságára, vagy éppen a nádállomány védelmére hívták fel a figyelmet.

A fentiek alapján összeillesztve a társadalmi és vízgazdálkodási képet, a következő időszakokra bontottam a Balaton vizsgálatát 1820 és 2013 között.

1820-1862: A társadalom elkezdni felfedezni magának a Balatont, mint idegenforgalmi attrakciót. Ebben az időszakban indult el a balatoni gőzhajózás és átadták a Dél-balatoni vasútvonalat is, ezzel könnyebben megközelíthetővé téve a vendégek számára a Balatont. A vízgazdálkodás ebben az időszakban még szervezett formában nincs jelen a tó partján.

1863-1900: Az időszak a Balaton turisztikai fejlődésében meghatározó időszak. Egymás után épülnek fel az üdülőtelepek, és ezzel együtt egyre több település jelenik meg parton. Az időszak a vízgazdálkodás kezdete is egyben, hiszen 1863-ban átadják a Sió-zsilipet, amely máig a tó egyetlen felső vízszabályozó létesítménye.

1901-1930: A kor legnagyobb eseménye egyértelműen az üdülőingatlanok számának megsokszorozása, amely a lakosságban is meglátszik. A meglévő településhálózat rohamos mértékben fejlődött, Több déli parti fürdőtelep ekkoriban kezdeményezi önálló településsé való előléptetését. A Sió-zsilipet folyamatosan bővítették és továbbfejlesztették.

1931-1947: Az időszakra alapvetően rányomja a bélyegét a Trianoni-békeszerződés által elcsatolt üdülőhelyek kérdése. Ennek következtében a fővárosi nagypolgárság elkezd magának még jobban felfedezni a Balaton térségét. A vízgazdálkodás szempontjából már jelentős Balaton-kutatás is megindul.

1948-1989: Az államosítást követően az idegenforgalom a SZOT-üdülőkre alapozódott, majd szépen lassan megjelentek a kettészakított Németország turistái, akik az NDK és NSZK állampolgárainak találkozóhelyeként használták a Balaton térségét. A vízügyi vonatkozások ebben az időszakban meglehetősen negatívak, hiszen nagyon sok termelősövetkezet túlzott műtrágya használatából eredően felhalmozódott vegyszerek a patakokon keresztül a Balatonba mosódtak bele.

1990-2013: A rendszerváltást követően a Balaton idegenforgalma csökkent, majd felismerve az idegenforgalom új trendjeit, újból elkezdett a turizmus felpörögni a térségben. A vízminőség a kilencvenes évektől folyamatosan javul.

A vizsgálat eredményei

A kutatás során elsősorban a társadalmi és gazdasági problémákat vizsgáltam a Balaton térségében, amelyek szoros összefüggésben vannak

a tóval. A vizsgált témák közül jelen dolgozatban négyet szeretnék bemutatni részletesen, melyek a következők:

- A Balaton vízszintjének szabályozása.
 - A tó iszapkotrásának kérdése és szükségszerűsége.
 - A balatoni halászat beszüntetése és annak következménye.
 - A vízparti területek tulajdonjogának rendezése.
- A fentebb említett problémák meglátásom szerint, jelenleg a tó körül a legnagyobb konfliktusokat okozzák.

A Balaton vízszintjének szabályozása

A Balaton vízszintjéhez kapcsolódó szabályozási javaslat már az 1800-as évek elején felmerült. Az első próbálkozások kudarcba fulladtak. Reális megoldási javaslatra csak az 1860-as évek elején került sor. A Dél-balatoni vasút megépítése 1859-ben kezdődött el. Ekkor a Balaton térségében száraz, aszályos nyarak voltak, melyek során a tó vízszintje erősen lecsökkent. Az alacsony vízszint a vasút tervezőinek lehetőséget adott arra, hogy a pár évvel korábbi partvonaltól északra, a tó eredeti medrébe vezessék végig a vasúti nyomvonalat. A vasút átadása 1861-ben rendben megtörtént. A következő években azonban komoly problémák adódtak a vasútvonallal kapcsolatban. Az 1862-es csapadékos év során a Balaton vízszintje jelentősen emelkedett, visszaállt az eredeti vízszint. A vízemelkedés során a víz elárasztotta a tómederbe épített vasúti töltést, egyes helyeken a teljes pályát és töltést alá- majd elmosta. A probléma nem csak a vasutat érintette, hanem a balatoni hajózást is. A kiszámíthatatlan vízjárás miatt voltak olyan időszakok főleg nyáron, amikor a hajók nem tudtak közlekedni az alacsony vízállás miatt. A vízszint ingadozás megoldásának javaslattételére Balatonfüreden a Magyar Királyi Bizottság ülésén, 1862-ben sor került, amikor indítványozták, hogy a Sió-csatornára, a Balatonba történő befolyásánál, Siófoknál építsenek zsilipet (VIRÁG Á., 2005)

Az első kezdetleges fazsilip megépítésére, a következő évben, 1863-ban sor került. A műtárgy kapacitása 8-10 m³/másodperc áteresztő képességű volt. A zsilip megépítésével párhuzamosan kidolgozásra került a Balaton vízszint szabályozásának koncepciója is. Ekkor került kijelölésre a Balaton vízállás nullpontja, amely 1960-ig volt

érvényes. A vízszint szabályozását 1868-ban vették be. Ekkor a vízszint tartományát 0 - +32 cm között szabályozták. A szabályozási érték 1888-ban módosításra került ekkor már 0 - +95 cm között mozoghatott a Balaton vízszintje. Azonban hamar szükségessé vált a zsilip átépítése, cseréje. A csere során 1891-ben átadásra került az eredeti zsiliptól 5-10 méterrel feljebb egy betonzsilip mely másodpercenként akár 50 m³-t is le tudott eresztetni (BREINICH M., 1974)

A 20. század beköszöntével a balatoni idegenforgalom jelentősebb mértékben fejlődött. A nyaralóépítések fellendülésével számottevően növekedett a térség ingatlanállománya és egyre nagyobb igény mutatkozott a közműrendszer kiépítésére is. Az 1910-es években elkezdődött a települések vízrendszereinek és közcsatorna-hálózatainak kiépítése. A csatornahálózat a déli településeken -100 cm-re került kiépítésre, mely azt jelenti, hogy a csatorna a talajtól lefelé eső 1 méterig tudja elvezetni a csapadékot. Mivel a Balaton vízszintjének felső értéke 95 cm-nél volt megszabva, alap esetben nem okozott gondot a vízállás. Szelesebb, viharos időben a vízszint megnövekedésével a csatornarendszer azonban már nem volt képes elvezetni a víztöbbletet. Már ebben az időszakban is előfordult, hogy a parti területeket elöntötte a víz!

1940-től további veszélyt jelentett a parti területek számára hogy a vízszintet +45 – 115 cm-es tartományban szabályozták. (BREINICH, 1974) Az állapot 1958-ig állt fenn, amikor is lejjebb vették a vízszintet +45 – 100 cm-re majd 1960-ban az alsó vízszintet is 40 cm-re módosították. Ezzel egy időben fejeződött be a Sió-zsilip nagyobb léptékű felújítása is. A beruházásnál változtatni kellett a Balaton vízszintjének nullpontján, amely ettől az évtől a Balti-tenger vízállásához mérten 103,41 méteren van².

A növekvő vendégszám igényei a fürdőélet fejlődésével kapcsolatban indokoltá tette, hogy a nyári párolgás miatt a tó vize ne legyen túlságosan alacsony. E felmerülő igény teljesítése érdekében 1977-től már a vízszint + 70 - +100 cm között mozoghatott. Az állapot 20 évig állt fenn, ugyanis 1997-ben +70 – 110 cm-re módosították a víz-tartományt. Az emelés során szükséges lett volna a mélyebben fekvő települések csatornarendszer-

nek megemelése, amire az anyagi források hiánya miatt nem került sor (OVF 2016).

Főként ebből adódott, hogy a vízparti területek elöntése gyakoribbá vált, elsősorban a tavaszi időszakban. Fontos hangsúlyozni, hogy az elöntések elsősorban nem a „stranddal rendelkező magánnyaralókat” (melyek tulajdonosai jellemzően az 1990-es években töltötték fel telkeik hátsó részét, balatoni kijárót létesítve) érintik, hanem az alacsonyabban fekvő területeket, melyek felparcellázására és hasznosítására jóval korábban, az 1900-as évek első felében került sor. A helyzetet tovább nehezítheti, hogy 2016-tól próbaüzem keretében, 2018-tól pedig véglegesen a vízügyi hatóságok +70 – +120 cm között állapították meg a vízszintet. Habár a klímaváltozás hosszútávú hatásait, a hidrológiai előrejelzéseket, az ökológiai kockázatokat valamint a társadalmi, idegenforgalmi figyelembe véve e vízszint-emelés mindenképpen indokoltnak tűnik, azonban a fent is említett kockázatokkal és konfliktusokkal mindenképpen számolni kell. A partvédműveket valamint a települési alpinfrastruktúrát nyilvánvalóan alkalmassá kell tenni a megnövelt vízszintből eredő fizikai-műszaki kritériumoknak, emellett pedig a vízszint vízparti ingatlanvagyonra gyakorolt hatását sem szabad figyelmen kívül hagyni.

A probléma társadalmi szemszögből összetett. Interjúim során a déli parti polgármesterek elmondták, hogy a lakosság jelenleg is jellemzően elsősorban az önkormányzatot hibáztatja a kiöntések által okozott károk miatt, de a valódi felelősök a településvezetők szerint másutt keresendők. Az elöntések során ennek ellenére az esetek többségében az önkormányzatoknak saját költségeiből kell finanszírozni a védekezést és a helyreállítás költségeit.

A tó iszapkotrásának kérdése és szükség-szerűsége

A Balaton a sekélyvizű tavak közé tartozik, amely azt jelenti, hogy átlagmélysége nem éri el az 5 métert. A kis mélységből adódóan a tó mederfeneké az átlagnál több üledékkel és iszappal töltődött fel az évezredek során, amely jelenleg ma is megfigyelhető. A lassú eróziós folyamat mértékét jól mutatja, hogy ha a Balaton jelenlegi kiterjedésében semmilyen mederkotrásban nem részesülne, akkor 300 év alatt teljesen feltöltőd-

ne, eltűnne, ugyanis évente 1 cm lepelüledék rakódik le a meder fenekén. A tó egyes területein különböző, például áramlástani, domborzati, vagy antropogén tényezőknek köszönhetően az iszaplerakodás változó mértékű. Természetesen a legnagyobb lerakódás a Nyugat-medencében található mivel a Keszthely alatt a tó délnyugati szegletében betorkolló Zala folyó nagy mennyiségű hordalékot szállít a tóba. A nyugati medencében szétterülő iszapüledék az áramlatok következtében a déli part közelében rakódik le nagyobb mértékben³. Joggal tehetjük fel a kérdést, hogy például az utóbbi években a Nyugat-medencében milyen egyéb folyamatok indultak el, amelyek oda vezettek, hogy a 2016-os nyári szezonban Balatonmáriafürdő településvezetésének a strandoknál 10-20 méter hosszú bejárókat kellett telepítenie a strandokra, hiszen a partközeli, jellemzően strandolásra használt területeket teljesen ellepte az iszap.

Visszaugorva az időben elmondható, hogy a Balaton nagyobb mértékű iszapkotrása az 1970-es években kezdődött meg. A Balatonból kitermelt iszapos üledéket, a parti településeken államosítás során kialakított zagykazettákba helyezték el (a zagykazetták rekultivációja azóta sem történt meg). Az 1980-as és 1990-es években a tó mederkostrása – tekintettel a fennálló érzékelhető mértékű iszapolódásra, valamint a turisták növekvő igény szintjére – tovább folytatódott. A Balatonból kikotort iszapot csővezetékeken keresztül szivattyúzták a fentebb említett zagykazetták valamelyikébe. A zagyterek telítődése, és az erre szánt dotáció csökkenése miatt a medertisztítási folyamat a 2000-es évek elején leállt. A még a 80-as években, főleg a strandok előtt, a meder felőli oldalon kialakított iszapcsapdák mára felteltek. A Délnyugat-balatoni települések az elmúlt években próbálkoztak az iszapcsapdák kitisztításával, de jellemzően 1-2 hónap alatt az objektumok újra feltöltődtek, iszapgyűjtő szerepük minimálisra csökkent⁴.

A Balaton-parti települések polgármestereivel folytatott beszélgetések során kiderült, hogy míg Keszthely környékén napjainkban is egy természetes feltöltődési folyamat zajlik, amit kotrással le lehetne lassítani, addig a déli parti településeken az újonnan kialakított vízi műtárgy(ak) miatt megváltozott áramlási viszonyok következ-

tében telítődnek fel iszappal a települések strandjai, főleg a Balatonmáriafürdő előtti vízterület partközeli részei.

A települések vezetői által elmondottakból kiderült, hogy az önkormányzatok évente akár több tízmillió forintot is költenek a medertisztításra a strandok területén, de a tavaszi kotrásoknak az idegenforgalmi főszезon nagyjából felénél (tehát júliusban) már szinte nyomuk sincs⁵. A településvezetők és a vízügyi szakemberek egy csoportja azon az állásponton van, hogy minél előbb újra kell indítani a Balaton iszapkotrását. Az aktuális mérések és becslések szerint jelenleg mintegy 91 000 m³ felesleges iszap található a Balatonban. A kotrások megindításához viszont új iszap tározókat kellene létrehozni. A Középdunántúli Vízügyi Igazgatóság vizsgálatai szerint a Balatonnál jelenleg a Balatonyöröknél és Balatonfüzfőn működő tározókon kívül nincs alkalmas hely a tározók kialakítására. A másik akadály a kotrás megkezdésére az anyagi biztosíték hiánya. Jelenleg hiányzik az a támogatási konstrukció, melyből források állhatnának rendelkezésre a Balaton medertisztítására. Létezik olyan hivatalos álláspont, mely szerint a tóban jelenleg ökológiai célú iszap kivételre nincs szükség. Az ambíciózus, minőségi irányú turizmusfejlesztési szándék az ilyen jellegű beavatkozásokra egyelőre nem terjed ki⁶.

A vízparti területek tulajdonjogának rendezése

A közvetlen vízparttal rendelkező települések a rendszerváltástól kezdődően szorgalmazzák a vízparti területek tulajdonjogának rendezését. Jellemző céljuk, hogy olyan turisztikai attrakciókat alakítsanak ki az adott parti ingatlanokon, amelyek nemzetközi összehasonlításban is megállják a helyüket. Az ilyen telkek, területek gyakorta alkalmasak lennének kerékpárutak, sétányok, valamint különböző ökoturisztikai létesítmények kialakítására.

Az érintett területek több okból kerültek korábban az állam tulajdonába vagy nehezen feltérképezhető üzleti körökhöz kötődő tulajdonosok birtokába. Az állam főleg az 1960-as évektől sajátította ki parti ingatlanokat mederkostrási illetve szálláshely-fejlesztési céllal. Az említett kettő cél sikeresen megvalósult, azonban az utóbbi eredmény esetében a rendszerváltáskor

konfliktusok adódtak. A 1990-es években sor került a vízparti területek privatizációjára, azonban az új tulajdonosi kör olyan magánbefektetőkből állt, akik az addig a lakosság számára megnyitott, közhasználatú vízparti ingatlanokat lezárták és saját használatú ingatlanokká alakították át. Az állam kezében maradt ingatlanok a legtöbb esetben vízügyi kezelésbe kerültek. Ez utóbbi, egyébként többnyire meglehetősen nagy értékű, érdemi fejlesztési potenciállal rendelkező területek mára gondozatlanul, elgazosodott, sok esetben szabálytalanul erdősített éktelen enklávékká nőttek ki magukat. Turisztikai szempontból, térségmarketing szempontból vagy általános esztétikai aspektusból nézve nyilvánvalóan negatív hatásokat generálnak. Másrészt a magán- vagy vállalati kézbe került területek lezárásra kerültek, így a fejlesztési igényként több helyütt megfogalmazódó „körbejárható Balaton” projekt megvalósítása jelenleg elképzelhetetlen⁷. Azonban hozzáteendő hogy az elmúlt években voltak olyan önkormányzatok – például Keszthely és Vonyarcvashegy – amelyek sikeresen tudták megvalósítani a partmenti sétányok egyes szakaszainak fejlesztését, kialakítását.

Az önkormányzatok részéről az interjúk során gyakran elhangzott, hogy az állami vagy vízügyi tulajdonban lévő területeket kifejezetten fejlesztési akciók végrehajtása érdekében kívánják megszerezni. Azonban a megoldás még várat magára. Az elmozdulás hiányának egyik feltételezhető oka lehetne a döntéshozók attól való félelme, hogy az önkormányzatok fejlesztések helyett az ingatlanokat felparcellázzák és magánbefektetőknek adják el. Ugyanakkor elmondható, hogy egy köztes megállapodás értelmében 2013-ban a vízügyi hatóságok az igényelt területek egy részét visszaadták a településeknek, azzal a feltétellel, hogy az önkormányzatok a területeket 20 évig nem idegeníthetik el. A közelmúltban nemcsak az állami területek tulajdonjának rendezése került fel, hanem a magáningatlanok is terítékre kerültek, hiszen többször felmerült, hogy a települési önkormányzatok állami segítséggel turisztikai vonzerő-értékkel bíró parti sétányokat alakítanak ki.

Elmondható, hogy a tervezett fejlesztési beruházások többségét az önkormányzatok Európai Uniói pályázati forrásokból tudják megvalósí-

tani. Jó hír, hogy a jelenlegi uniós költségvetési időszakban a Balaton térsége közel 365 milliárd forintot kap különböző beruházások finanszírozására. 2017-ben pedig elkezdődött a Balaton törvény felülvizsgálata melynek során a jogalkotók különösen fókuszálnak a turisztikai kereslet által elvárt fejlesztések megvalósítási feltételek igényeire. A következő, 2020 utáni fejlesztési időszak tervezésére történő felkészülés elkezdődött, azonban konkrét és megerősített információk a Balaton térségét illetően még nem elérhetők.

A balatoni halászat beszüntetése és annak következménye

A Balatonon végzett halászati tevékenység több évszázados hagyományokra tekint vissza. A középkor végétől rendszeresen számolnak be a krónikások a halászati bokrok (közösségek) munkájáról. Az 1700-as évektől pedig a Balatonra jellemző bődönhajóval folytatták a halászatot. Az egykori egyszerű halásztechnikákat az 1800-as évek második felében felváltotta a kereskedelmi célú szervezett halászat, melynek megteremtői a tóhoz lehívott, korábban Tiszán tevékenykedő folyami halászok voltak.

A 20. század első felében a halászat tovább fejlődött, melynek következtében 1949-től vállalati formában egységes halászati kultúra jött létre a Balatonnál. A szocializmus alatt tovább fejlődött a halászat, a megnövekedett vendégszámmal való tekintettel jelentősen megemelkedett a Balatonból kifogott és értékesítés célra értékesített hal mennyiség (MTA ÖK LI 2015). A rendszerváltást követően a vállalatnál több válságos év is volt. Hol a lecsökkent vendégszám miatti minimális halkereslet, hol az angolnapusztulás okozta problémákat. A 2000-es évektől újra egyre nagyobb keresletű lett a Balatonból kifogott haltermék. Azonban az értékesítésnek gátat szabott mindig is a tó ökológiai helyzetképe⁸.

A 20. század során több próbálkozás is történt idegen halfajok, alapvetően ökológiai célt szolgáló meghonosítására. Éppen ezért zajlott le a busa Balatonba történő betelepítése 1972-1984 között, valamint megjelent a halfajok között az angolna és az amur is. A nagymértékű betelepítési programok azonban nem jártak teljes sikerrel, hiszen közismert például a angolnapusztulások (1991, 1992, 1995) kimutathatóan negatív hatása a térség turisztikai vonzerejére. A 2000-es évek

beköszöntével a szakemberek próbálták az idegenhonos egyedek arányát visszaszorítani, éppen ezért 2009-től a Balatoni Halászati Zrt. már csak ökológiai célú halászatot folytatott, kereskedelmi célokat szolgáló direkt halászatot a vállalat nem végzett. Az ökológiai célú, szelektív halászat egészen 2013. december 5-ig folyt, amikor a felelős Vidékfejlesztési Minisztérium először felfüggesztette majd kis idő elteltével beszüntette a Balatonon végezhető halászati tevékenységet. Ez elsősorban a horgászok népes táborában váltott ki elégedettséget. Az elmúlt években átalakításra került a korábbi halászati részvénytársaság is, melyet jól mutat, hogy a cég neve Balatoni Halgazdálkodási Nonprofit Zrt.-re változott és 2014-től jellemzően a Balatonhoz kapcsolódó horgászturisztikai feladatok szervezését végzi, valamint a tulajdonukban lévő halgazdaságokban felnevelt halak Balatonba telepítésében vesz részt.

A halászat leállításával kialakult egy jelentős érdekellentéteket generáló, mindeddig megoldatlan térségi konfliktus. A vendéglátóegységek ugyanis már nem tudnak legálisan balatoni halat kínálni a vendégeknek, ami egy manapság – nem is ok nélkül! - nagyívű gasztroturisztikai aspirációkat dédelgető turisztikai térség esetében meglehetősen disszonáns. A különböző érdekvéviselői szervezetek képviselőivel folytatott egyeztetések során fény derült arra, hogy a konfliktus feloldására több megoldási javaslat született, de egyik sem fogadható el minden térségi és ágazati érintett számára.

A horgászok például egyetértenek a Balaton-parti önkormányzatokat tömörítő Balatoni Szövetség javaslatával, melyben az szerepel, hogy a horgászok számára központi felvásárló hálózatot alakítanak ki, amelyben a horgász – megfelelő adójogi kategóriába sorolt és nyomon követhető módon - eladná a friss zsákmányt egy felvásárlónak, és az integrátor szakszerű módon, a higiéniai, élelmiszerbiztonsági előírásokat betartva juttatná el az értékesíteni kívánt halat a vendéglátó egységeknek. Az ötlet információink szerint a szakpolitika, különösen pedig a halászati szakma szerint aggályos. Erre utalt a Miniszterelnökséget vezető miniszter egy Kormányinfón elhangzott megjegyzése, mely szerint a horgászok mivel alapvetően nem, és meglehetősen nehezen lehetnek adóalanyok, törvényszerű, hogy

a balatoni halkereskedelem a feketegazdaság ismert eszköztárával vértéződne fel.

Összefoglalás

Az 1863 és 2013 közötti 150 évben a Balaton környéki társadalom jelentős mértékben átalakult. Az egykoron agráriumból élő, széles paraszti réteggel bíró térség hosszú időtáv alatt egy idegenforgalomból magát fenntartani képes, jól kirajzolódó turizmusgazdasági profillal rendelkező régióvá transzformálódott. A társadalom és gazdaság szerkezetének átalakulását, a Balaton gazdasági teljesítményének növekedését jól mutatja, hogy a vizsgált időszakban a Balaton térség népességszáma másfél évszázad alatt három és félszeresére növekedett. Hasonló népességrobbanásra Budapest volt képes, a fővárosban a lakosságszám ugyanebben az időszakban majd nem meghatszorozódott.

Az idegenforgalom térhódításával párhuzamosan azonban növekvő igény mutatkozott a Balaton vízgazdálkodásának megszervezésére, infrastrukturális feltételeinek kialakítására is. Az első tényleges cselekvési eseményre 1863-ban került sor, amikor megépítésre került az első fa-zsilip a Sió és a Balaton torkolatánál. A létesítmény átadásával lehetővé vált a tó felső vízszintjének szabályozása. A 20. század első felében kiépült a Balaton közműrendszere, amely újabb, számottevő környezeti hatást gyakorolt a tóra. A szocializmus beköszöntével már nem a vízszintszabályozás és a vízvezetés, hanem az újonnan létrejövő agrár- és ipari létesítmények üzemvízeinek Balatonba történő bevezetése következtében felmerülő romló vízminőség került előtérbe, mint szakpolitikai eszközökkel megoldásra váró térségi konfliktus. Az 1970-es évektől merült fel újfent – a XIX. századi eseményeket követően – a vízszintszabályozás újragondolása és 1977-től a Balaton vízszintjének felső határát folyamatosan emelték.

A rendszerváltás utáni évek lehetőséget adtak arra, hogy az egyre javuló vízminőség mellett áttekintésre kerüljön a balatoni vízgazdálkodás stratégiája, a vízgazdálkodási gyakorlat eszköztárszere és infrastrukturális ellátottsága. Kezdeti előremutató lépések után a 2000-es évek elején az anyagi források elapadása miatt elmaradtak az érdemi vízügyi fejlesztések. Az elmúlt években azonban ismét napirendre kerültek olyan, immá-

ron nélkülözhetetlen beruházások, mint például a Sió-zsilip teljes körű felújítása, a települések partvédműveinek részleges rekonstrukciója, vagy a partszakaszok lidősítása. A javarészt Európai Unió források felhasználására építő 1861/2016. Kormányhatározat e fejlesztések végrehajtását lehetővé teszi.

VALENTIN SZILVESZTER

Felhasznált irodalom

Breinich Miklós (1974): A Balaton vidék műszaki létesítményei In: Balaton monográfia pp.: 172-180, Tóth Kálmán szerkesztő, Budapest, Panoráma kiadó 1974.

Búza Péter (1993): Fejezetek egy nyaralótelep életéből – Balatonfenyves, Balatonfenyves Község önkormányzata 1993, pp. 131-138.

Baltoni Vízügyi Kirendeltség Vizrajzi Csoportja (2003): A Balaton és a törészek havi víz-háztartási jellemzőinek meghatározása 2002. Siófok, Közép-Dunántúli Vízügyi Igazgatóság

Csoma Zsigmond (1984): A Filoxéra és hatása Káli-medencében, In: Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 17. pp. 734-741, Veszprém, 1985

Dominkovits Péter, et. al. (2000): Balatonyörök múltja és jelene, Balatonyörök Község Önkormányzata, 2000.

Dornyai Béla – Vigyázó János (1934): Balaton és környékének részletes kalauza, Turistaság és Alpinizmus Lap-, Könyv- és Térképkiaadó, 1934.

Futó János. (2008): Földtan és tájféldrajz In: Szabó I. (szerk.) Gyenesdiás Nagyközség Monográfiája II.- Gyenesdiás természeti képe Gyenesdiás Nagyközség Önkormányzata, Gyenesdiás 2008.

Gertig Béla. - Lehmann Antal. (1985): A Balaton és az idegenforgalom, 53 p., Pécsi Tudományegyetem, 1985.

Hangodi László (2015): Historia castri Szigligetiensis – A Szigligeti vár története, Szigliget Község Önkormányzata.

Hernád Tibor (1993): A gyenesdiási fürdők története, Gyenesdiás Nagyközség Önkormányzata 1993.

Illés György - Cserjés Mátyás (1974): Közművek In: Balaton monográfia pp. 265-288, Tóth Kálmán szerkesztő, Budapest, Panoráma Kiadó, 1974.

Illés István (szerk.): Tavunk, a Balaton pp. 70-75, 160-170 Budapest, Natura kiadó, 1981

Lichtneckert András (2007): Füred, a parasztok és a szegények fürdője In: Füredi História VII. évfolyam, 1. szám pp. 2-9., Balatonfüred, Balatonfüredi Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény, Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület 2007.

Kerkápoly Endre (1981): Közlekedés In: Balaton monográfia p. 172-180, Tóth Kálmán szerkesztő, Budapest, Panoráma kiadó, 1981

Koltay János (2001): Nemzeti kincsünk a Balaton, Budapest, K&K –PRO Bt., 2001

Központi Statisztikai Hivatal (2016): Magyarország közigazgatási helynévkönyve, 2016. január 1.

Madarász Antal (1953): A Balaton világa, Művelt Nép Könyvkiadó 1953.

Nagy Gergő (2011): Nagyberek természetföldrajza, Diplomadolgozat, Budapesti Corvinus Egyetem, Tájépítészeti Kar, Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék, 2011

Országos Vízügyi Főigazgatóság: Tájékoztató a Balaton térség vízgazdálkodását érintő kérdésekről, Előterjesztés a Baltoni Fejlesztési Tanács 2016. október 7-i ülésére

Pálos István (1974): Az üdülőforgalom fejlődése a számok tükrében In: Balaton monográfia 430-493 p., Tóth Kálmán szerkesztő, Panoráma kiadó, 1974

Schleicher Vera (2014): Kulturális kölcsönhatások a Balaton térségében 1820 és 1960 között. Doktori disszertáció, Eötvös Loránd Tudomány Egyetem, Bölcsésztudományi Kar 2014.

Széchenyi István (1846): A Balatoni gőzhajózás, Állami Könyvterjesztő Vállalat, Budapest (reprint:1983).

Székely László (2003): Balaton, ortofotók. Székely és Társa Kiadó 2003.

Vajkai Aurél (1974): Balaton – Corvina úti könyvek, Corvinák 1974.

Virág Árpád (1996): A Balaton múltja és jelene, Egri Nyomda Kft., Eger 1996.

Virág Árpád (2005): A Sió és a Balaton közös története, Vízügyi Múzeum, Levéltár. és Könyvgyűjtemény, 2005.

Szépirodalom

Bárdossy Péter (2002): Egy magyar néptanító önélet leírása és élményei, Heraldika Kiadó, Budapest, 2002

Bertha Bulcsú (1973): Balatoni évtizedek, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest

Eötvös Károly (1900): Utazás a Balaton körül II., p. 184-200 Budapest, Révai Testvérek, Irodalmi Intézet, 1900

Kovács Emőke (2007): A 19. századi Balaton világa, Írók Alapítványa

Kovács Emőke (2016): Régi Balaton, Éghajlat Könyvkiadó, Budapest

Zsiga Henrik (2014): Balaton, új utak, élmények, Kalliópé Kiadó

Internetes források

http://mult-kor.hu/20120525_ezen_a_napon_atadjak_a_zankai_uttorotabort_letoltés_ideje: 2017. 04.26.

http://www.balatonmariafurdo.hu/pages/2015-02-02-15-01-12/telepules_tortenet_letoltés_ideje: 2016. 09.15.

http://www.huszadikszazad.hu/index.php?apps=treasury&action=cikk&id=26_letoltés_ideje: 2016. 10.21.

http://www.siocsatorna.hu/adatok/tortenet_letoltés_ideje: 2017. 05.30.

http://www.ng.hu/Termeszett/2015/09/14/A-Sio-csatorna_letoltés_ideje: 2017. 02.03.

http://balatoniszovetsseg.hu/index.php/toertenet/alakulastol-1945-ig_letoltés_ideje: 2017. 01.16.

http://www.balatonfuzfo.hu/telepulesunk-tortenete_letoltés_ideje: 2017. 07.12.

https://mno.hu/belfold/telekadoval-tennek-korbesetalhatova-a-balaton-2402525_letoltés_ideje: 2017. június 15.

http://tvkeszthely.hu/hirek/4794/2-7-hektarral-gazdagodott-gyenesdias/,_Letoltés_ideje: 2017. december 2.

<https://www.youtube.com/watch?v=SoaStilZwvc>, Letoltés_ideje: 2018. január 3.

http://www.balatonregion.hu/images/doc/public/ovf_tajekoztato_20160907_final-1698.pdf, letoltés_ideje: 2016. 11.12

http://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/a_balaton_elso_valosagh_u_terkepi_abrazolasa, letoltés_ideje: 2018. január 4.

https://www.balatonimuzeum.hu/kutatas/fenekpusztai-kutatas_letoltés_ideje 2018, január 4.

A kutatás során elkészített interjúk

Balassa Balázs polgármester, Szigliget Község Önkormányzata, 2017. április

Oláh Miklós, társadalomkutató, Balatoni Integráció Közhasznú NKft. Társadalomtudományi Kutatócsoport, 2017. április. Keszthely

Dr. Pomogyi Piroska hidrobiológus, KDTVIZIG, 2016. október, Székesfehérvár

Galács György polgármester, Balatonmária-fürdő Község Önkormányzata, 2016. október

Horváth Gyula jogtanácsos, Siófok Város Önkormányzata, 2017. február, Siófok

Kravinszkaja Gabriella osztályvezető, KDTVIZIG, Vízirajzi és Adattári Osztály, 2017. február, Székesfehérvár

Lombár Gábor polgármester, Balatonfenyves Község Önkormányzata, 2016. október

Pécseli Péter szakmérnökiség vezető KDTVIZIG, Balatoni Vízügyi Kirendeltség, 2017. február, Székesfehérvár

Presír József, üzemmérnökiség vezető, NYUDUVIZIG, Kis-Balatoni Üzemmérnökiség, 2017. október

Prof. G.-Tóth László intézetigazgató, MTA Ökológiai Kutatóközpont, Balatoni Limnológiai Intézet, Tihany, 2016. október

Ruzsics Ferenc polgármester, Keszthely Város Önkormányzata, 2016. november

Dr. Schleicher Vera néprajzkutató, Magyar Néprajzi Múzeum

Tulipán Tibor, horgászturisztikai referens, Balatoni Halgazdálkodási Nonprofit Zrt, 2017. április

Jegyzetek

1. Interjú - Lombár Gábor polgármester, Balatonfenyves Község Önkormányzata, 2016. október

Interjú - Pécseli Péter szakmérnökiség vezető KDTVIZIG, Balatoni Vízügyi Kirendeltség, 2017. február,

2. Interjú - Dr. Pomogyi Piroska hidrobiológus, KDTVIZIG, 2016. október

3. Interjú - Lombár Gábor polgármester, Balatonfenyves Község Önkormányzata, 2016. október

4. Interjú - Galács György polgármester, Balatonmária-fürdő Község Önkormányzata, 2016. október

5. Interjú - Lombár Gábor polgármester, Balatonfenyves Község Önkormányzata, 2016. október

6. Interjú - Pécseli Péter szakmérnökiség vezető KDTVIZIG, Balatoni Vízügyi Kirendeltség, 2017. február, Székesfehérvár

7. Interjú - Pécseli Péter szakmérnökiség vezető KDTVIZIG, Balatoni Vízügyi Kirendeltség, 2017. február, Székesfehérvár

8. Interjú - Tulipán Tibor, horgászturisztikai referens, Balatoni Halgazdálkodási Nonprofit Zrt, 2017. április

 Esszé

Életkor szerkezeti változások és az idősödési tendenciák összefüggései

Nem valószínű, hogy meglepetést okozunk a Tisztelt Olvasónak, ha azzal a ténnyel szembesítjük, rögtön e cikk első mondatában, hogy az emberi népesség, létezésének teljes időhorizontján, sok-sok ezer éves időtávban folyamatosan növekszik. Nem valószínű, hogy ne tudná azt az Olvasó, hogy a növekedés üteme az elmúlt bő fél évszázad során nagymértékben felgyorsult. Még soha nem élt annyi ember a Földön, mint most, a 21. század elején.

Mikor ezek a sorok íródnak, az emberi népesség száma meghaladta a 7,5 milliárd főt. 2017 első felében több mint 90 millió ember született, és 38 millió halálozott el, a népességnövekedés mértéke meghaladja az 50 millió főt. Ez több, mint Spanyolország teljes népessége, vagy éppen Magyarország teljes népessége, ötszörözve. Az emberi népesség növekedése az előrejelzések szerint a következő évtizedekben is töretlen marad, csak hogy a népességnövekedés területi eloszlása egyre egyenlőtlenebb, jellemzően egyre koncentráltabb, és a változások jegyei egyre jobban kiütöknak a világ minden táján.

A népességszám jövőbeni változása tekintetében alapvetően két elmélet csap össze. Az egyik szerint a népességnövekedés exponenciális, akár uniform görbe vetületében, de akadálytalanul

továbbhalad. A másik elmélet szerint, amelynek alapjait Thomas Malthus gondolataiból eredeztethetjük, az emberi népesség számának növekedési íve csak addig tart, ameddig a növekedést elősegítő erőforrások rendelkezésre állnak. Ezek csökkenésével az emberiség egész eddigi történetét figyelembe véve első alkalommal, a tendencia népességcsökkenésbe vált, drasztikus mérséklődésével pedig hosszútávon a nulla felé fog konvergálni.

Mindkét elmélet mellett szólnak pro és kontra érvek. Az első mellett maga az emberiség számbeli változásának történetisége szól, de felsorakoznak tudományos eredmények is, melyek megújuló energiaforrások felhasználását, táplálkozástudományi, étrendbeli reformokat, ezalatt érhetjük a génmódosított növények és állatok, továbbá a rovarok fogyasztását vetítik előre. Ezek mellett többé-kevésbé utópisztikus víziókban megjelenik a térbeli túlszűfoltosság elkerülésére a tengerek és óceánok benépesítése, távlati alternatívákban a Naprendszer, majd a Naprendszeren túli világ kolonizációja – mindez egyfajta Comte-i pozitivisták értelmezésben. Léteznek negatív értelmezések is a népességnövekedés jövőbeni perspektívája kapcsán, amelyek kontinenseket beborító városokat, nyomornegyedeket, bru-

tális mértékű bünözést, fenntarthatatlan rendet, társadalmi káoszt, az erőforrásokért, élelmiszerért, vízért, energiáért való napi szintű küzdelmet prognosztizálnak, egy olyan emberi fajt, ami saját életben maradásáért küzdve tulajdonképpen önmaga ellensége. De a malthusiánus elmélet vonatkozásában is létezik pozitívista vetület, ezt a közelítést statisztikai tények is objektiválják.

A népességszámokban és összetételben bekövetkező változások, akár egymással is ellentétes irányú jelenségek és folyamatok egy időben léteznek, mindig is egy időben léteztek, legyen szó kontinensekről, azon belül országokról, az országok népességét alkotó nemzetekről, és etnikumokról. Egyszerűbben szólva: egy területen belül élő két népcsoport közül az egyik népességszáma csökken, a másik, vele együtt élő népessége növekszik. Eklatáns példaként említhetjük Németországot, ahol a német őslakosság száma fogyatkozik, az elmúlt évtizedekben betelepült török népessége növekszik. Ilyen Franciaország is, ahol a franciák száma mérséklődik, de az elmúlt évtizedekben betelepült afrikai eredetű népesség száma meredeken emelkedik. Példaként említhetjük Magyarországot is, mégpedig a roma népesség kapcsán. A népszámlálási adatokból egzakt módon követhető, hogy a magyarsággal együtt élő cigány nemzetiségű népesség száma az elmúlt évtizedekben növekedett, miközben a magyarságé, vagy éppen a német nemzeti kisebbségé csökkent. Mindeközben Magyarország nemzetközi vándorlásból eredő népességegyenlege rendre pozitív

mérleggel zárt, de eltérően a német, vagy a francia példától ez nemzeti-etnikai feszültségekhez mégsem vezetett, mivel a Magyarországra bevándorló népesség nagy része magyar nemzetiségű volt.

Most alkalmazzuk a weberi értelemben használatos jelenségmegértő logikát a helyzetkép fókuszálásához. Az tehát bizonyos, hogy az emberi népesség számának alakulása nem statikus, hanem dinamikus változó akár növekedésről, akár csökkenésről van szó. Ennek megfelelően különböző változási pályák és ezekhez igazodó átmenetek léteznek.

Leegyszerűsítve a megfigyelhető trendeket a népességváltozás trendjének első szakaszát az élet és a túlélés szempontjából küzdelmes életkörülmények jellemezhetjük, a magas halálozási arányra csak magas születésszámmal lehetett úgy válaszolni, hogy az emberi túlélést jelentsen. Szükségszerűen ez történt, ellenkező esetben az emberi faj kihalt volna. A népességnövekedés ütemét a magas halálozás és az alacsony átlagéletkor alacsony szinten szabályozta. Évezredek teltek így el, aztán területi-térési különbségek kialakulása nyomán javulás kezdődött az életkörülményekben, növekedett az átlagéletkor, csökkent a halálozás, miközben nem változott jelentősen a termékenység, ezzel a népességnövekedés gyorsulásnak indult. A harmadik fázisban a kedvezményezett térségek országaiban kialakult korábbi arányokhoz képest mérsékelt halálozás mellett a termékenység csökkent, az emberek egyre tovább éltek, és a népességnövekedés lefékeződött. A folyamat jelenleg ható negyedik szakaszában a ter-

mékenység tovább csökkent, messze elmaradt a társadalom újratermelődéséhez szükséges értékektől, a halálozás egyre későbbi életkorokra helyeződött, ami egyet jelentett az átlagéletkor korábban sohasem látott extrém magas szintjével. Bekövetkezett a népesség általános idősödése, a 65 év feletti népesség egyre növekvő arányának tükrében az elöregedés, amelyek mellett a népességszám összességében csökken.

Az előzőekben aláhúztuk, hogy a népességváltozás folyamatai térben és időben egyszerre érvényesülve ellentétesek lehetnek, de mindezek mellett a folyamatok hosszú távú mozgásait vizsgálva azt kell felismernünk, hogy a demográfiai változások és átmenetek rendszere minden ország minden nemzetére és etnikumára egyformán igaz.

Az ipari és mezőgazdasági termelés és ellátás szempontjából fejlettebb országoknak átlagosan 80-100 évre volt szükségük, hogy a termékenység 6 gyermekről kevesebb, mint 3-ra csökkenjen. A legfrissebb adatok alapján Malajziában ez 34 év alatt, Bangladesben 20 év alatt, Iránban mindössze 10 év bekövetkezett. Időben a jelenkor felé haladva e változásjegyek bekövetkezésének időtartama egyre csökken. A világ egyik legszegényebb országában, Bangladesben 1971-ben átlag 7 gyermek jutott 1 nőre, a megszületett gyermekek negyede 5 éves kora előtt meghalt. 2015-ben a nők 2,2 gyermeket szültek átlagosan, ami még éppen elegendő a népesség újratermelődéséhez, miközben az 5 év alatti gyermekhalálozás 32,5 %-ról 3,8 %-ra csökkent. Magyarországon 1981

óta többen halnak meg, mint ahányan születnek, és a termékenységi ráta tartósan a népesség újratermeléséhez szükséges 2,1-es érték alatt van, de korábban említettük, hogy ez idő alatt a roma nemzetiségű népesség száma a népszámlálási adatokban követhető módon mégis növekedett. Ez pedig a magyar etnikumú népességnél magasabb termékenységi rátát kellett hogy jelentsen, azzal párhuzamosan, hogy az átlagéletkor alacsonyabb, a halálozás pedig magasabb lehetett a körökben. Ugyan a statisztikai értelemben abszolút megbízható adatok elemzése egyes értékideológiai szempontok érvényesülésével adekvát összefüggésben fennálló definíciós hiányosságok miatt nem lehetséges, mégis tapasztaljuk azon változások jegyeit, amelyek világviszonylatban is sorra előkerülnek. A roma népesség életkörülményei a népszámlálási adatok szerint fokozatosan javulnak, az átlagéletkor növekszik, mérséklődik a halálozás és csökken a termékenység.

Lényegében tehát ugyanazok a demográfiai folyamatok zajlanak a világon mindenhol, időben és intenzitásban eltérően, viszont egyre rövidebb ciklussal. Az ENSZ 2016-os előrejelzései szerint az emberiség 12 milliárdodik egy időben élő tagja sosem fog megszületni. A prognózis azonban ezt nem egyfajta negatív, depresszív perspektívaként, hanem biztató jövőként aposztrofálja, ugyanis ahogy a teljes világ fejlettsége növekszik, folyamatosan javulnak az életkörülmények, a magasan képzett emberek száma a jelenlegihez képest megtízszereződik, és egyre több ember

munkája kapcsolódik be a globális gazdaságba, ami a fenntarthatóság irányába mozdítja el a szociális ellátórendszereket, így az adott országok nyugdíjrendszerét is.

Mivel az előregedési hatások területenként egyenlőtlenek, azaz a legnépesebb országok, mint Kína, India, Brazília, Nigéria vagy Pakisztán népessége még évtizedekig nem fognak öregedni, ez összehatásként tartósan növekvő pályán tarthatja az életszínvonalat, miközben a fejlett világ országai kinövekedhetik az előregedést, vagyis amikor ez majd probléma lesz az említett sűrűn lakott országokban, Európa, az Egyesült Államok, vagy Japán már túllendül ezen.

Arról, hogy mennyire felkészült egy ország nyugellátása a kialakult előregedési helyzet kezelésére, az évről évre elkészülő Global Age Watch Index (GAWI) nyújt átfogó képet. Ez az úgynevezett jóléti esélyhányados index 4 főtegeny köré szerveződik. A jövedelem biztonság, egészségi státusz, helyi sajátosságok és támogató környezet. A főtegenyeket indikátorcsoportok alkotják, a jövedelembiztonságon belül például a nyugdíjjövedelem, szegénységi ráta, relatív jólét és egy főre jutó GDP, egészségi státuszon belül az élettartam, a még egészségben leélhető évek száma, és egy pszichológiai jólét indexe áll, a helyi sajátosságok közül időszerű foglalkoztatási és oktatási ráta, a támogató környezet pedig a kapcsolatminőség, a létbiztonság, a szabadságjogok, illetve tömegközlekedés kérdéseihez viszonyul. A GAWI a Földön élő jelenleg közel 1 milliárd 60 év feletti életkorú

ember 90 %-ának helyzetéről nyújt átfogó képet. A GAWI által megadott rangsorok élményében rendre skandináv államok helyezkednek el, és nem meglepő módon az előkelő pozíciókat jellemzően OECD államok foglalják el. Magyarország GAWI státusz alapján mért pozíciói *a közepesnél kicsivel jobbak*. Magyarország 2013-ban 91 ország közül a 40-ik, 2014-ben 96 ország közül a 46-ik, 2015-ben szintén 96 ország közül a 39-ik helyet kapta. Az ország felosztó-kirovó jellegű nyugellátási rendszere még évtizedekig fenntartható, de kérdés, hogy mi történik akkor, ha országban az munkaképes korú aktív népesség már nem képes kitermelni az inaktív többség nyugellátási és transzferjövedelmeit. Ez a veszély feltétlenül új megoldásokat követel.

A népességváltozás dinamikájának nyugati, pozitivistá malthusiánus optikája rövidtávú népesség és munkaerőpótló megoldásként akár interkontinentális vetületben is, a bevándorlással számol. Viszont ezek kulturális, nemzetiségi és etnikai, vallásfelekezeti feszültségeit a célok felé haladás érdekében zárójelezi, neutralizálja. A 2015 évi, javarészen Németországba irányuló migráció keretében az országba érkezett bevándorlók kapcsán sokszor elhangzott, ezek az emberek háborús menekültek, és a kibocsátó ország tehetősebbjei közé tartoznak, hiszen volt pénzüik megfizetni a nem csekély összegeket felemészítő utat. Sok képzett ember van közöttük, akik nyelveket beszélnek, így a társadalmi integrálásukkal nem is lesz baj. Azonban az elsöprő többség európai nyelveket nem

beszél, szakmával nem rendelkezik, munkakultúrája teljesen idegen az európaiótól, egészen más munkaterhelési kapacitásokkal rendelkeznek, mint a kelet-európai, lengyel, magyar, vagy román munkavállalók, nem beszélve a németről, vagy a franciáról. A kulturális, életvitelbeli, akár vallási háttérű ellentétek idővel egyre élesebben kirajzolódnak, ami várhatóan egyre gyakrabban szembeállítja majd a bevándorló népeiséget a befogadóval.

Magyarországot a változó világ migrációs folyamatai egyelőre csupán részben érintik. Azonban most nincs, az nem jelenti, hogy nem is lesz. Magyarország népessége fogyatkozik. E változásjegyek már több mint 50 éve kísérik a magyar társadalmat. 1957 és 1989 között 4,5 millió művi terhességmegszakítást végeztek el az országban, 1957 és 2015 között több mint 6 milliót. 1959 és 1973 között több mint félmillióval több gyermeket abortáltak, mint amennyi megszületett. Ezek a beavatkozások nem pusztán ellensúlyozták a második világháború követő népesedéspolitikai intézkedések hatásait, hanem az életkörülmények fokozatosan javulásával párhuzamosan növekvőből csökkenőben fordították a népességszámot. Ezt a változást eddig semmilyen intézkedés nem tudta megfordítani, még a 2010 óta bevezetett családpolitikai intézkedések is csak lassítani voltak képesek. Mindezek mellett az emberek átlagéletkora folyamatosan növekszik, a termékenység extrém alacsony, 1,5-ös érték körül stagnál, és általános jelenséggé vált az öregedés.

Az öregedés biológiai szemmel nézve természetes élettani folyamat, ami eltérő intenzitással, de az élet legelső pillanatától a legutolsóig folyamatosan tart. Genetikai vonatkozások szerint jól kivethető szabályszerűségek érvényesülnek, amelyeket környezeti-élettani hatások felgyorsíthatnak, vagy éppen le is lassíthatnak. Népeségelméleti vetületben az öregedés azt fejezi ki, hogy mennyi időskorú jut az adott társadalomban fellelhető gyermekkorúakra. Amennyiben az idősök száma magasabb, mint a gyermekkorúaké az a társadalom, vagy nemzetiségi-etnikai réteg az adott társadalmon belül - öregedik.

Európa őslakos népeinek nagy többsége öregedik. Magyarország népessége is öregedik, hogy ez a gyakorlatban mit jelent, fókuszáljunk adott funkcionális *térségre, ami most legyen a Balaton*. A Balaton térsége olyan területe az országnak, ahol az előregedés az országos átlagnál lényegesen magasabb. A természetes népességváltozás egyenlege az üdülőkörzetben negatív, tehát fogyatkozó népességű régióról beszélünk. Emellett az elmúlt másfél évtizedben a duplájára emelkedett az üdülőkörzetben élő időskorúak száma a 15 év alatti népesség részarányához képest. A térség természetes népességcsökkenésből eredő veszteségét javarészen országhatárokon belüli letelepedéssel végződő vándorlásból sikerült ellensúlyozni, de a születések és a halálozások egyenlegéből eredő népességveszteséget sokáig a nemzetközi vándorlásból keletkező népességnyerés is segítette kivédekezni. Csakhogy a Balatonnál letelepedők kö-

rében felülreprezentáltak az időskorúak, akik nem folytatnak jövedelemtermelő tevékenységet, nem dolgozni érkeznek a térségbe, hanem életük alkonyát eltölteni, ezzel pedig előregedést fokozó hatásokat generálnak. Mindez a legutóbbi években kiegészült a fiatal munkavállalók elvándorlásával, amelynek alapvető okai a jobb megélhetést alapozó sokkal magasabb bérrendszer. Amíg ezek a vonzó és taszító hatások együttesen érvényesülnek, a Balaton térség népeség szerkezet változásainak iránya nem fog megváltozni. Ez egy helyzet, amit pragmatikusan tudomásul kell vennünk, és lépéseket tennünk a kezelésére.

Alternatív válasz erre a helyzetre az úgynevezett alkonygazdaság szerepének erősítése. Az alkonygazdaság az idősebb korosztályok tagjainak életvitellel, szolgáltatásokkal szembeni növekvő igénye kiszolgálására fókuszáló szolgáltatások és termékek fejlesztését jelenti, ami az idősek vásárlóerejének mobilizálásával jár, ez pedig végül, a remények szerint a társadalmi belül elfoglalt pozíciók fontosságának erősödését eredményezi. Az alkonygazdaság gyakorlatilag egy piaci válasz az előregedő, nyugatias társadalmak demográfiai szerkezet átalakulásában rejlő társadalmi és gazdasági lehetőségek kiaknázására. Magyarországon az alkonygazdaság fejlesztésére irányuló lépések hajnalánál tartunk, a megyei stratégiai fejlesztési dokumentumok mind foglalkoznak az idősödés problémakörével, de az alkonygazdaság témaköre csak kevés megye esetében jelenik meg, ezek között azonban ott van mindhárom Balaton térségi megye, illet-

ve azt is kiemelhetjük, hogy unikálisan az alkonygazdaság a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet korábbi és jelen fejlesztési koncepciójában is helyet kapott.

Az üdülőkörzet területén az alkonygazdaság fejlesztésének egyik primer célja egyfajta minőségi turisztikai vevőkör azonosítása annak érdekében, hogy előkészítsenek és megvalósíthassanak olyan beruházásokat, melyek hozzá tudnak járulni a Balaton turisztikai attraktivitásának növekedéséhez. De ennél természetesen többről van szó, a térség óriási ingatlanpiaci értékbázis, ideális a befektetői, vállalkozó piaci szereplők számára felbecsülhetetlen értékű a meglévő terápiás, gyógyító, gyógyvíz kultúra. Az idősödő társadalommal összefüggésben egyre nagyobb az igény a különböző speciális gyógyászati ellátásokra, fogászati kezelésekre, amelyek az alkonygazdaság fejlesztésének hatékony alapján képezhetik, és elősegíthetik időskori szolgáltatói-piaci szektor fejlődését.

A jelenleg zajló 2014-2020 közötti uniós fejlesztési ciklus ideje alatt több tíz milliárdos forrásigény várható alkonygazdaság fejlesztési vetületben, amelynek példáit már most azonosíthatjuk a különböző operatív programok metszeteiben. Alkonygazdaság fejlesztési potenciál rejlik az életkor független családbarát foglalkoztatási rendszerek támogatásában, a generációk és közösségek együttműködésének és kölcsönhatásának erősítésében, az egészség és gyógy-turisztikai fejlesztésekben, az orvostechonikai eszközfejlesztésekben, a helyi termelők helyi piacra jutásának

támogatásában, vagy a helyi közösségi szolgáltatások fejlesztésében és a társadalmi együttműködést, kohéziót erősítő programokban, mindezek egyfajta, a jelenleginél sokkal aktívabb idősödést eredményezhetnek.

Úgy tűnik, korunk kihívásaira az aktív idősödés lehet az egyik, sikerekkel kecsegtető többrétegű, gazdasági és

társadalom szakpolitikai válasz. Hogy a népek, nemzetiségek és etnikumok, kultúrák és vallások korábban soha nem látott és időben drasztikusan gyorsan végbement keveredésére mi a válasz, talán majd a történelemkönyvekből megtudhatjuk.

DOMBI GÁBOR

Vita

Gondolatok a balatoni építészetről

Írásom legelején le kívánom szögezni, hogy annak tartalma egyszerű magánvélemény, csupán afféle személyes morfondírozás. Mint a sors kegyelméből a Balaton mellett élő, tervezőként és főépítészként is tevékenykedő, hazáját szerető ember vetem papírra azokat a szavakat, amiket a Tó és környezete iránt érzett felelősség mondat velem. Mondandóm szándéka szerint nem aggodalmaskodás, hanem elsősorban féltés és gondolatébresztés.

Mindjárt az elején sokakban felmerülhet a kérdés: Létezik-e egyáltalán „balatoni” építészet? Ha igen, mitől nevezhető annak? Mondhatnánk egyszerűen, hogy a Balaton Kiemelt Üdülőkörzeten belül található –megöröklött és ma is folyamatosan bővülő – épületek és épített környezeti elemek gyűjtőfogalma, de ennél sokkal többről van szó. Számomra ez inkább földrajzi határokkal egész pontosan nem is, vagy csak önkényesen lehatárolható, nehezen megfogalmazható, de egységesen érzékelhető szellemi terület, mely leginkább az épített környezet tájhoz és vízhez való viszonyában érhető tetten. Egy olyan élő entitás, mely az itteni tájba belesimuló épített örökség organikus szemléletét érzékeli, tiszteli, és belőle táplálkozik – nem okvetlenül a stíláriás elemek síkján, sokkal inkább a szemléletében, viselkedésmódjában. Ez alatt valami olyasmit értek, aminek a háttérében ott van a szakralitás, mint Egry József vagy Udvardy Erzsébet festészetében, Jankovics Tibor badacsonyi Szent István kápolnájában.

Anélkül, hogy az elődeinktől örökölt értéket sorra számba venném –amihez nem is lennék eléggé szakavatott – a közember szemével is nyilvánvalóak azok a táji makro-és mikro elemek, amikhez ragaszkodni érdemes. A történelmi korokban ez soha nem is volt kérdés, annál is inkább, mert a tónak akkor még csak kifejezetten

táji-természeti és klimatikus szerepe volt, mivel a mai értelemben vett „használati” értéke csak a reformkor óta létezik. Ekkor fedezik fel a Balatont, mint turisztikai vonzerőt, mely innentől kezdve fokozatosan és megállíthatatlanul az ország egyik kiemelt reprezentánsa, „kiállítási tárgya” lesz, az ehhez óhatatlanul kapcsolódó előnyökkel és gondokkal. Előnyökkel, ami az ismertséget, az odafigyelést, a gondoskodást jelenti, és a – többnyire magunk okozta – problémákkal, amiket az azóta eltelt időszakban számos esetben megtapasztalhattunk. Ha a Balaton története történelem az ország történelmében belül, akkor itt is igaz, hogy tanulhatunk az elmúlt idők eseményeiből. Az ember mint felfedező, gondolkodó, kísérletező lény, sokszor olyan dolgokba is beleavatkozik, amelyek kapcsán kompetenciája nem egyértelmű, s a tanulságok többnyire csak utólag levonhatók.

Még mielőtt a konkrét építészeti kérdésekre rátérnék, egy-két példa jut eszembe a tó mint élő organizmus életébe történő beavatkozásainkról: a Kis-Balaton lecsapolása, majd ügyes-bajos visszaállítása, az állandó küzdelmeink azzal a problémával, hogy mi az „ideális” vízszint, ahelyett, hogy kezdetek óta elfogadtuk volna, hogy a tó pulzál és lüktet, és ezért botorság körbebetonozni és közvetlenül a sekély partra építeni. Aztán itt vannak a meggondolatlan, és most már visszacsinálhatatlan feltöltések, a beton partvédő művek, a stégek, a kikötők és folytathatnám. Természetesen nem azt akarom ezzel a felsorolással sugallni, hogy minden beavatkozás rossz, a fejlesztések szükségtelenek. Jó példa és az egyik legfontosabb fegyvertény a tó körüli településeken a csatornázás – immáron majdnem teljes körű – kiépítése. Persze minden esetben a lehető legjobb tudásunk szerint modellezzük, véleményezzük, szakértjük a várható következményeket, de többnyire bebizonyosodik, hogy látásunk homályos, a tudásunk véges, eszközeink pedig korlátozottak – még a legtisztességesebb szándékok mellett is. A Balaton pedig – Istennek hála – ezt mind kibírta.

A történeti épített örökség:

Az épített környezet kérdésköre térben és időben egyaránt igen összetett és szerteágazó. Ezen belül kiemelt jelentősége van azoknak az elődeinktől megörökölt épületeknek és építményeknek, melyek szervesen hozzátartoznak a tájhoz és annak használatához. A helyileg védett épületek listája – és itt nem csak a műemlék és műemlék jellegű épületekre gondolok – tudomásom szerint településenként kellően tudatosított, nyilvántartott, és települési értékén kezelt állomány. Ezeket az értékeket – a helyi önkormányzatiság működése óta különösen – a helyi állandó és üdülónépesség egyetértése, figyelme övezi, az egészséges helyi öntudatot erősítve. Ez különösen a kisebb településeken, a falvakban érvényesül hatékonyan.

Ezzel szemben vannak a közelmúltból szomorú városi tapasztalataim arról, hogy a helyi védettség alatt álló épületről az ingatlanfejlesztői érdekek mentén lekerült a védettség, s az épület helyén társasház épül. Ezekről az esetekről a közvélemény sajnos már csak akkor értesül, amikor már folyamatban van a bontás, tiltakozni lehet ugyan, de már késő, a folyamat már nem megállítható. Elvileg helyreállítási kötelezettség még létezhetne, de a visszaépítés már nem az eredeti értéket képviseli. Többször tapasztaltam, hogy a helyileg védett épület, mely még a privatizáció során került magánkézbe, folyamatosan változtatja gazdáit, de egyik tulajdonos (általában vállalkozás) sem tesz legalább az állagmegóvás érdekében egyetlen lépést sem. Pedig eleinte csak a törött cserepeket kellene időben pótolni. A végén az éppen aktuális tulajdonos szétárja a kezét: már nincs mit tenni, az épület menthetetlen. Ez a sokszor átlátszó és tetten érhetően tudatos, etikátlan mentalitás ráadásul csak a történetileg jelentős épületek esetében szúr szemet a közvéleményben.

Természetesen az is előfordul, hogy semmiféle rossz szándék nincs a háttérben, de egyfajta rendszerhiba következményeként hagyjuk pusztulni komoly értékeinket. Teljesen érthetetlen számomra például a Szántódpusztán található műemlékegyüttes sanyarú sorsa. Személyesen is érintett vagyok, hiszen kezdő építésként részt vettem a 80-as évek derekán a SIÓTOUR égisze alatt végrehajtott mintaszerű teljes felújításban.

Az elkészült felújított együttes unikális színfolt volt a balatoni turizmus – az akkori kor igénye-
ihez illeszkedő – kínálati palettáján. A privatizációs folyamat során az idegenforgalmi cég megszüntetésével Szántódpuszta „elfelejtődött”. Egy másik megyében található intézmény kezeli, a rendszeres karbantartásra így nem jut figyelem, pusztul, szemmel láthatóan ebek harmincadjára került. Miért hagyjuk? Ez a bánásmód méltatlan magához az örökséghez, az előző felújításba fektetett mérhetetlen energiához, elődeink áldozatos munkájához, de önmagunkhoz és mindenekelőtt a Balatonhoz is.

Olyan esetről is tudok, amikor olyan építészettörténeti szempontból ugyan nem jelentős, de mégis komoly műszaki értéket, épületvolument és a település szempontjából érdemi közösségi potenciálokat magában hordozó épületegyüttes kerül pillanatnyi érdekek nyomására elbontásra, amivel azelőtt rövid idővel az érintett település még ország-világ előtt büszkélkedett. A helyi védettség csak annyira erős, mint a közakarát; egyik napról a másikra, megfelelő lobby-tevékenység után egyetlen testületi határozattal levehető bármelyik épületről a közvélemény megkérdezése nélkül. Ezen a helyi szabályozás szigorítása valamit talán segíthetne, de ezzel párhuzamosan meg kellene keresni azokat a pozitív ösztönzőket, melyek a meglévő épületek megtartása és felújítása irányába tudják a tulajdonosokat befolyásolni, érdekeltté tudják tenni őket ebben.

A mai épített környezet

A Balaton-menti települések egyik jellemzője, hogy a településközpontok a víztől távolabb és többségében magasabb térszínen alakultak ki. Ezek mellett, ezektől függetlenül jöttek létre később az üdülőtelepek lent a vízpart közelében. (A kettő között többnyire ott a vasút, ami az óta is kettévágja a településeket. Sajnos ezzel sok nemzedéken át együtt kell élnünk, mivel a déli vasútvonal rekonstrukciója elmulasztotta azt a lehetőséget, hogy ezt jövőbe mutató módon kezeljük.)

A történeti településközpontok jellemzően falusias karakterű beépítése erős kötöttségeivel, határozott formavilágával minden jogszabálynál jobb őrzőnek bizonyult: a falukép ott is viszonylag épen megmaradt, ahol az állandó öslakosság már teljesen kicserélődött, sőt az üdülőlakosság helyi kötődését éppen a markáns településkép

erősíti. Itt az új tulajdonosi rétegben jellemzően meg sem jelent az üzleti szellem, az értékeket felismerve többnyire saját használatra újították fel vagy modernizálták a meglévő házakat.

Az üdülőterületeken ezzel szemben elég vegyes beépítés alakult ki az idők folyamán. Itt már eleve tervezett utcavonalak és telekosztások határozták meg a település struktúráját, ami a jobbra organikusán kifejlődött településmagokhoz képest kevésbé élménygazdag környezetet eredményezett. Gondoljunk csak arra, hogy a balatoni bringakörút lélektanilag legnehezebb szakaszait a déli part elnyújtott üdülőterületeinek nyílegyenes utcáin való végigtekérés jelenti. E településrészek kialakulása a történelmi események miatt időben is elhúzódtott, s jól érzékelhető, hogy közben az igények, az anyagi lehetőségek, az építési előírások és az építésmódok is időről-időre megváltoztak. Ennek eredményeképpen igen vegyes utcaképek, egységesnek és rendezettnek semmiképpen nem nevezhető beépítési vonalak alakultak ki. Ezeket aztán a későbbiekben nagyon nehéz bármiféle szabályozással úgy kézben tartani, hogy valamiféle harmónia irányába hassanak. Ezért a látélet nem túl biztató.

Minden időszaknak megvoltak az előremutató, építészeti minőséget képviselő, követésre méltó épületei, de ezek kisebbségben vannak a mellettük rendre nagy számban megjelenő karakter nélküli, jellegtelen házakkal szemben. Ezzel sem lenne baj, ha ez utóbbiak tekintettel vannak egymásra és nem versengeni akarnak. Sajnos azt tapasztalom, hogy a rendszerváltozás utáni években a ránk szakadt szabadság okozta eufória kódében mindenféle tájidegen, a világban itt-ott látott tévedés megvalósulhatott. Ennek oka sok mindenben kereshető: benne van a vizuális kultúra alapoktatásának hiánya, az ebből eredendően gyenge lábakon álló közizlés, az előző évtizedek „abból építünk, ami beszerezhető” kényszerének utóhatása, a hirtelen kinyílt világból ránk ömlő szüretlen vizuális információáradat éppen úgy, mint a felkészületlen szakmai, jogi és közigazgatási környezet. Hirtelen túl nagy lett a szabadság, s ahogy a boltok polcain megjelentek az addig csak ritkán látott külföldi termékek, úgy jelentek meg sorra az épített környezetre fittyet hányó, önmegvalósító, aránytalan és túlbujánzó

formavilágú magánházak és nyaralók. A helyzetet ebből a szempontból súlyosbította, hogy míg a korábbi évtizedek szerény anyagi lehetőségei között meggondolta az ember, hogy a nyári szabadság eltöltésére szolgáló kis lakra csak éppen a legszükségesebbet költse, addig most egyszerre a nyaralóépítés üzletág lett, megjelent a turizmusipar. Sorra épültek a telekosztásból adódó beépítési lehetőségek határait feszegető, már rég nem a valós saját igényekre méretezett épületek. Belső zűrzavarunk és léptékvesztésünk manifesztálódott a hétvégi házas övezetekben is, a beépítések a maximális, a zöldfelületek a minimális határra zsugorodtak. Utóbbiak a használatba vétel után sorra el-eltűnedezték, hiszen a fizetővendégnek kellett a burkolt parkolóhely, a vendéglőnek a nagyobb terasz, ami aztán előbb ideiglenes, majd végleges lefedést kapott. Folytatni felesleges, mindannyian ismerjük ezeket a jelenségeket, hiszen a szemünk előtt zajlottak. Amin nem lehet segíteni: az akkor megtörténtek eredménye sokáig itt marad a szemünk előtt. Az építészet a társadalom lenyomata az utókor felé, jó és rossz minőségében egyaránt.

Azt gondolnánk, hogy az azóta eltelt több mint 20 év során kitisztultak a körülmények, helyrerázódott az életünk, normalizálódott a helyzet. Sajnos nem ez történt. Mint gyakorló építész, azt kell mondanom, a szakmagyakorlás a mai napig tele van bizonytalanságokkal, ami egy olyan lassú és tartós műfajnak, mint az építés, semmiképpen nem válik előnyére. Ezt különösen veszélyesnek látom egy olyan tájon, ami mára nyíltan és közismerten a befektetők egyik kedvelt célterülete lett. A természeti környezet, az értékes táj időközben pénzre váltható üzleti terméké, versenypályává változott – és ebben a versenyben elhomályosul a hosszútávra szóló egyensúly keresése, ami pedig a legfontosabb vezérlő elv kellene hogy legyen. Éppen abban látom a legnagyobb veszélyt, hogy minden általános jó szándék ellenében az egyes kisebb, szinte jelentéktelen esetekben felülkerekedik és érvényre jut az ember ezerszer megtapasztalt mértéktelensége. Ha pedig ezekből az esetekből sok van, azt a táj óhatatlanul megsínyli. Aztán a természet majd beállítja az egyensúlyt, helyrebillen a mérleg, de ennek nagy ára van, s ezt nem kellene megvárunk.

Úgy vélem, nem célszerű ilyen helyzetben a lovak közé dobni a laza gyepelőt és nem ördögöl való az átgondolt, következetes, áttekinthetően megfogalmazott feltételrendszer felállítása és teljesítésének ellenőrzése, számonkérése. Mondom mindezt annak fényében, hogy jelenleg is folyik a *Balaton törvény* felülvizsgálata, ami fokozottan nagy odafigyelést, gondosságot igényel, hiszen kulcsszerepe van abban, hogy a Balaton környéke az előzőekben leírt problémák és negatívumok ellenére, azokkal együtt máig vonzó és békés táj tudott maradni, és remélhetőleg az lesz az elkövetkező generációk életében is. A teljesség igénye nélkül az „érted haragszom, nem ellened” szellemében néhány olyan jelenségre és elemre szeretném ráirányítani a figyelmet, ami talán közös gondolkodásra, hasznos cselekvésre indíthat mindenkit, aki elkötelezett a Balatoni régió építészete mellett.

Problémásnak látom, hogy az elmúlt 2 évben az építéssel kapcsolatos **jogszabályok** tömege változott meg, ami példátlan az európai összehasonlításban. Ez az építésben részt vevő valamennyi szereplőt erőteljesen elbizonytalanította, az építetető éppen úgy, mint a tervezőt vagy az építési hatóság képviselőjét. Fogalomzavarok, jogszabályok eltérő értelmezése, mit hova kell beadni és sorolhatnám. A gyakorló építész csak kapkodja a fejét, mintha az aszfaltos autópályáról hirtelen a murvás mellékútra terelnék, de tartania kell a tempót. Változott, de nem egyszerűsödött az eljárásokra vonatkozó jogszabályrendszer, nem is egyszer. Mindezeket nem panaszképpen mondom, de hát hova sietünk? Hogyan lehet egy évszázadokon túlmutató, rendkívül lassú, tartós, minden esetben egyedi prototípust létrehozó tevékenységre ráerőltetni a sorozatgyártott termékekre, az üzleti életre jellemző, azonnali döntéskényszereket? Lemaradnánk valamiről, ha mindezt módszeresen átgondolva, kisebb, a közember számára is áttekinthető lépésekben oldanánk meg?

Megtisztelő, hogy felnőttek tekintjük az építkezni vágyó polgárokat és az építész társadalmat, de hogyan állhat elő olyan helyzet, hogy ha csak átmenetileg is, de nem tudhatja egy Balatonparti település önkormányzata, polgármestere, főépítész, hogy mi épül a közigazgatási határokon belül? Tisztelve a jogalkotók igyekezetét és szán-

dékait, nagyon sok nehézséget megelőzhetünk volna azzal, ha előbb készülnek el a Településképi Arculati Kézikönyvek, mint ahogyan eltörlésre kerül az először 160, aztán 300 m² alatti, először csak új, aztán már átalakított lakóházakra az építési engedélyezési kötelezettség. Vagy ha már építési engedély nem kell, legalább a kedvező településképi vélemény feltétel legyen.

A balatoni települések esetében különösen fontosnak tartom kihangsúlyozni a *települési főépítések* szerepét. Kitartó, következetes és türelmes munkával, a tervező kollégák empatikus megnyerésével, finom kritikával és segítő szakmai javaslatokkal tudják elbillenteni egy-egy hely jövőjét élhetőbb irányba. Hogy csak néhányat említek, jó példaként állhatnak előttünk Balatonfüred, Csopak, Révfülöp, Balatonboglár, Badacsony vagy Tihany főépítészei, akiknek eredményes tevékenysége önmagáért beszél.

Komoly hiányosságnak, téves döntésnek tartom a *Balaton Tervtanács* megszüntetését. Híszem és vallom, hogy ha már a jelentősebb volumenű beruházások tervezői nem építészeti tervpályázatokon kerülnek kiválasztásra (ami ösztársadalmi szempontból optimális volna), akkor legalább legyen egy szakmai szűrő, ami a „több szem többet lát” elve mentén segíti a tervező kollégákat. Hasznos személyes tapasztalataimról is beszélhetek, mint az egykori tervtanács tagja, más esetekben pedig mint a tervet a rangos szakemberekből álló zsűri előtt bemutató tervező. Tanúsíthatom, hogy minden bírálat és vélemény a magasabb színvonalú építészeti minőség és az érzékeny tájba illesztés irányába hatott. Remélem és meggyőződéssel javasolom e hasábokon is a Tervtanács újbóli felállítását és működtetését. Ez mindannyiunk és a Balaton térség egészének érdeke.

Végezetül egy személyes tapasztalatomat szeretném megosztani az olvasóval. Volt alkalmam egy ideig Ausztriában dolgozni, a Salzkammergut vidékén. Ott azt tapasztaltam, hogy teljesen természetes, hogyha tele a szálloda, akkor a vendégnek a szomszédot ajánlják, sőt ott helyben felhívják és beszélnek az érdekében. A konkurenciával. Szinte minden vendéglátóhely asztalán ott vannak a szórólapok a környék látnivalóiról, a szabadidős programokról, a látogatásra érdemes helyekről. A konkurens éttermekről is. Azt hi-

szem, van mit tanulnunk ebből. Verseny helyett összefogást, mert az csak hasznunkra válhat.

A szép táji környezet csupán a kalandvágyó vakmerőké marad, ha nincs meg hozzá a biztonságot adó infrastruktúra. És a szép épített környezet, a gondozott kertek, a tiszta közterek, a rendezett parkok és vízpartok, az árnyékos teraszok, a kellemes ücsörgők és sétányok is csak eszközök,

de kevesek önmagukban. A mégoly gyönyörű környezeti háttérrel a közérthető tájékoztatás, a vízen sikló vitorlások, a finom illatok, a jó ételek, a zamatos borok, de mindenekelőtt a kedves emberek töltik meg élettel.

Mindettől együtt (lehet) jó hely a Balaton!

RIPSZÁM JÁNOS

Tájékoztató

Baltoni Turisztikai Kutatóintézet (BATUKI)

A veszprémi székhelyű Pannon Egyetem Gazdaságtudományi Kar Gazdálkodási Intézetén belül 2015 őszén alakult meg a Baltoni Turisztikai Kutatóintézet (BATUKI). A szakmai műhely előzményét az egyetemen folyamatosan zajló oktatás-kutatási tevékenység adta. A BATUKI fő célja, hogy az eddigi kutatások szintetizálásával és új primer vizsgálatok végzésével támogassa a Balaton térség életében, ezen belül turizmusában érintett döntéshozók, piaci szereplők munkáját. A BATUKI legfőbb küldetése, hogy a Pannon Egyetem oktatással és kutatással foglalkozó szervezeti egységeként egy innovatív, az elméleti tudást és a gyakorlati tapasztalatokat integráló szakmai műhelyként a Balaton régió turizmusának meghatározó szereplője legyen.

A szakmai műhely tevékenységei közé tartozik:

- a Balaton régió turizmusát érintő kutatások végzése (fejlesztéseket megalapozó kutatások, koncepciók, stratégiák, turisztikai termékkutatások, imázsvizsgálatok és egyéb elemzések),

- együttműködések kialakítása az érintett szervezetekkel, szereplőkkel (a Balaton turizmusában érintett döntéshozók és piaci szereplők, az egyetem hazai és nemzetközi szakmai partnerei),

- a kutatási tevékenység integrálása az egyetemen zajló gazdasági képzésbe (a Balaton turizmusát érintő témakörök integrációja a tananyagba, hallgatók bevonása a kutatásokba, TDK- és szakdolgozati konzultáció),

- „tudástár” létrehozása a Balaton turizmusát érintő információk alapján (a saját kutatások és a kapcsolódó másodlagos források átfogó, felhasználóbarát megjelenítése a BATUKI kommunikációs felületein),

- a Pannon Egyetem elismertségének növelése hazai és nemzetközi szinten.

Kutatási tevékenységünk felőleli a turisztikai élménylánc egészét, a turizmusfejlesztési tervek-től kezdődően a piackutatáson és elemzésen át a

monitoringig, vagyis a megvalósult projektek sikerességének, hatásainak méréséig. Munkatársaink tudása és szakmai tapasztalata biztosítja a kutatási eredmények gyakorlati hasznosíthatóságát, kiterjedt hazai és nemzetközi kapcsolatrendszerünknek köszönhetően a kutatásokba nemzetközi szakemberek bevonása is lehetséges. Igazodva a turizmuskutatás trendjeihez, a BATUKI keretein belül megvalósuló kutatások az egyes vizsgált témák több szempontú, komplex megközelítésére törekednek.

A BATUKI által 2015-ben indított szakmai megkérdezés, a *Baltoni Turizmus-barométer* évente három alkalommal (január, május és szeptember) összegzi a térség turizmusában érintett döntéshozók szakmai értékelését és jövőbeni várakozásait. A Balaton turizmusának figyelemmel kísérése mellett a panel egy-egy konkrét témakört is körbejár (például kerékpáros turizmus, helyi értékek turisztikai szerepe, munkaerőpiaci helyzete).

A BATUKI munkatársai aktív szerepet vállalnak a Pannon Egyetem turisztikai projektjeinek előkészítésében és megvalósításában is. 2015. augusztus és 2016. november között zajlott az Európai Unió társfinanszírozását élvező *Off to Spas (676737/COSME) egészségturisztikai projekt*. Ennek fő célja egy új egészségturisztikai (balneológiai orientációjú) termék kialakítása, amely vonzó az idősebb korosztályok számára a főszezoni időszakban. 2017 januárjában indult az ugyancsak az Európai Unió támogatásával megvalósuló *Wine Lab borturisztikai projekt*, amelynek középpontjában a borturizmusban érintett szereplők közötti együttműködés, tudásmegosztás áll.

A szakmai műhely tevékenységéről folyamatosan aktualizált információkat találnak az érdeklődők a www.gtk.uni-pannon.hu/batuki címen elérhető weboldalon.

SULYOK JUDIT

A pusztuló történelmi szőlőhegyek és szőlőgazdálkodás problematikája a Dunántúlon

A zártkerti övezetek illetve e területek ingatlanjainak fenntarthatóságának biztosítása tekintélyes és a meglévő kapacitásokkal egyáltalán nem, vagy csak nehezen ellátható feladatot ró a hazai településüzemeltetésre és fejlesztésre. A témakör országos léptékben is gyakran tárgyalt, vitatott, azonban a szakpolitika e csontot mindezidáig sem kiköpní sem pedig lenyelni nem tudta. Bár a kormányzat a 2017-es évben programot indított a zártkerti övezetek fejlesztésére, bizonyos hogy az e célra szánt, feltétlenül üdvözlendő források csupán pontszerű fejlesztések végrehajtására lesznek elegendők, átfogó zártkerti programok implementációjára vélhetően nem. A Balaton térségében különös jelentőséggel bír a témakör. Az üdüülőkörzet kiemelkedő gazdasági, ezen belül főként mezőgazdasági és turisztikai potenciáljait magában hordozó táji értékei terülnék el ezekben az övezetekben. Abban a reményben közöljük a terület- és településfejlesztő geográfus szerző gondolatébresztő, vitaindító írását, hogy a témáról további érdemi és gyümölcsöző szakmai vita alakulhat ki, elősegítve ezzel a táji értékek hatékonyabb kihasználását, és az erőforrásainkkal történő eredményes gazdálkodást.

Hazánkban 120 300 hektárral lett kevesebb a szőlőművelés alatt álló terület az ország mai területére vetítve 1856 és 2016 között. De mit is takar ez az adat? Meglátásom szerint a jelenkori Magyarország egyik legnagyobb tájgazdálkodási problémája látszik körvonalazódni – és az agrár “rozsdazónák”, a rurális térszínek barnaövezetei,

a külterületek szürkeingatlanjai megszületése - e bűvös számadat mögött. Ez a jelenség fajsúlyát tekintve hasonlítható a Tisza szabályozása és az árvizek jelenkori problematikájához vagy akár a globális felmelegedés azon aspektusaiból fakadó gondokhoz, melyek a hazai erdőgazdálkodást állítja komoly kihívás elé. Céлом ezzel a vitairattal, hogy a sokadik kő behulljon a még álló vízbe: Egy folyamatot indítson el, a párbeszéd folyamatát, mely legjobb esetben megszüllhet egy megoldást vagy cselekvési tervet. De talán az is elegendő, ha dolgozatom némi fényt mutat a megoldáshoz vezető súlyos rögökkel igencsak feldúsított ösvényen.

A magyar táj, sajátosságai iránt fogékony amatőr túrázó, vagy a vájt fülű, tájgazdálkodásban jártas szakember számára egyaránt feltűnhet az a modellszerű tájfelépítés, tájszerkezet, ami fajsúlyosan a dunántúli megyéinknél mutatkozik tankönyvbe illő módon. Ezért e vidéket választottam a vitairat gerincét képező vizsgálat mintaterületéül. **Képelemben** tegyünk egy sétát a Dél-Dunántúlon! Elindulunk a templommal, kocsmával, autóbusz megállóval ékített, többnyire egyutcás, szalagtelkes településről, vagy az átmenő forgalom zaját nélkülöző zsákfalvak valamelyikéből. Elhagyva az utolsó házakat - esetleg némi gyepterület után - elérjük a szántókat, amelyeket a témánk gyűjtőpontját képező szőlőhegyek öve követ. Ezek után, vagy ezt mozaikosan felváltva az erőteljes művelés alatt álló és az esetek döntő hányadában aktív vadgazdálkodást magáénak tudó kiterjedt erdőterületek következnek. Ha a **valóságban** is megtesszük ezt a sétát, akkor nem takaros pincék és prэшázak, nagy műgonddal és odafigyeléssel pátyolgatott szőlősorok, hanem nagy valószínűséggel siralmas és lehangelő látvány fog a szemünk elé tárulni. A falvak és az erdőterületek közé települt történelmi szőlőhegyek jelentős hányada, adott esetben 80 vagy akár 100 százaléka (ez nyilván függ egy adott területegység lehatárolásától, ez már a statisztika “játéktere”) teljes egészében kihasználatlan, műveletlen, és lepusztult.

A helyzet mértékét és fajsúlyát jól szemlélteti egy példaként említhető tipikus, egyébként a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet részét képező falu, a valamivel több, mint 200 lelket számláló Hollád. Határában egy egyszerű terepi, valamint műholdas és térképi szemrevételezés után lehatárolható mintegy 2,7 km²-nyi szőlőhegy¹. Ennek területéből nagyjából 1 km² használaton kívül áll, ami a 8,2 km² területű falu teljes területének 12,2 %-a. Tehát a település területének több, mint egytizede bármiféle gondozást vagy művelést, karbantartást, hasznosítást nélkülöz. Bárki számára belátható, hogy ez kimeríti a pazarló luxus fogalmát. A nyilvánvalóan jó adottságokkal bíró területekkel semmi sem történik adott esetben évtizedek óta. Ez a helyzet egy olyan település esetében áll fenn, ami csupán néhány kilométerre található az ország második számú turisztikai desztinációjaként számon tartott – fellendülő és egyre magasabb színvonalú bor- és gasztroturizmussal rendelkező - Balatontól. Nem nehéz elképzelni, milyen arányok állhatnak fenn e tekintetben egy Somogy és Zala megye “mélyebb bugyraiban” elhelyezkedő település esetében.

Szándékosan a “szőlőhegy” szót használok, nem pedig “szőlőterület”-et, mivel a szőlőhegy egy kultúrtájtípust is jelöl, tehát sokkal többet, mint kizárólag művelési ágat, szemben a szőlőterület szóval. E szőlőhegyeken az egyes telkeket tekintve igen jelentős arányban gyümölcsös is található. Sok esetben értékes, igénytelen, a körülményeket jól tűrő, ősi gyümölcsfa fajták utolsó génbázisát jelentheti egy adott területen. E tájtípus értékét tovább növeli, hogy egy sajátosság, a Kárpát-medencére oly jellemző, méltatlanul elfeledttelepülésformát is tisztelhetünk benne.² A szőlőhegyen található telkek elengedhetetlen része a pince és/ vagy préház.³ E préházak és pincék a paraszti réteg által emelt épületek legarchaikusabb ma megtalálható és funkcionálisan értelmezhető formái, tájegységenként eltérő esztétikai és szerkezeti kivitelezéssel. Igazi népi építészeti műrecek, amelyek jelentős része pusztulásra ítéltetett, számos példányuk méltán megérett a védelemre. Bár sok helyütt folytak és folynak is⁴ a magyarországi szőlőkultúra épített örökségével kapcsolatos terepi felvételezések, a kimondottan a préházakra, pincékre szakosodott kataszter,

vagy egyéb komolyabb és átfogóbb felmérés még várat magára.⁵ Remélhetőleg várat, és egyszer megtörténik, mert drasztikus mértékben és módon fogyatkoznak ezek az épületek. A szőlőhegyek építményei között nem csak pincéket, préházakat találunk, sok helyütt felfedezhető kápolna - amely a német kultúrából átvett Szent Donát kultusz miatt számos esetben Szent Donát-kápolna - vagy utak keresztesződésében feszület, kőkereszt, vagy esetenként még használat alatt lévő kutak. További értékes, vagy inkább érdekes képződmény, a szemnek oly kedves kultúrtájelem a Dunántúlon elterjedt löszmélyút, mely a löszös üledéksorok világába enged bepillantást.

De miért ilyen fontos miért ennyire kiemelt a magyar vidéki lelkületben a szőlő és a szőlőhegy, mitől ilyen mély a kulturális gyökérzete? A szőlőhegyek kialakulása nagyjából egységes: a jobbágyság egyetlen plusz bevételi forrást jelentő tevékenysége volt ez, melyet nem kellett titkolnia, törvényesen művelhette szőlőjét és alakíthatta ki a préházat és pincét. Nagy odaadással és figyelemmel gondozták hát a gazdák a szőlőjüket, aminek kialakult a saját területi igazgatási rendszere - a hegyközségek rendszere - mint egyfajta korlátozott önkormányzattal rendelkező testületek is kialakultak.⁶ “Megyek ki a hegyre” mondják még azokon a helyeken is ahol a szőlők szinte vízszintes térszínen lettek telepítve. A szőlőhegy a parasztcsaládok féltett kincse volt, az egyetlen vagyon, amivel szabadon rendelkezhettek, az ebből nyert haszon volt az egyedül, ami valamilyen módon javíthatott élethelyzetükön. Részben ez az örökség az oka annak, hogy a mai zömmel idősebb generáció lelkében él a sokak számára érthetetlen szünni nem akaró ősi szenvedély, mellyel gondolzza a szőlőjét.

A probléma kézzel fogható, bizonyítéka a művelt szőlőterületek drasztikus visszaszorulása. E jelenség azonban más ruhát ölt a Balaton-felvidéken és mást a Dél-Dunántúlon. Az északibb területeken ez úgy jelenik meg, hogy a szőlőhegyek eredeti művelése és képe, maga a területhasználat változik meg. Tehát nem, vagy lényegesen kisebb mértékben az elhagyatottság, a lepusztultság okozza a kultúrtáji elemek erózióját. A folyamat jellemzően kétféleképpen történik. Egyrészt “alulról jövő kezdeményezésként”, vagyis a jobbara jómódú, valamelyik nagyvárosban élő tulaj-

donos, miután birtokba és tulajdonba vette a zártkerti ingatlant, rajta a szőlővel, pincével, felhagyta a szőlőműveléssel. A helyi, szigorúnak tűnő, de a valóságban be nem tartott szabályozás ellenére a házat megnagyobbítja, térburkolattal látja el a telek egy részét és sok esetben tűzvíz-medence, vagy záportározó jogcímén úszómedencét épít. Másrészt a folyamat történhet "felülről" jövő kezdeményezés alapján is. Ez esetben a helyi önkormányzat módosítja a saját szabályozási tervét, megváltoztatja a terület besorolását - engedve a társadalmi nyomásnak és az anyagi érdekeinek - átelve a kijelölt, kiszemelt területeket a szőlőművelésből a belterületi kategóriába. Ezen átminősítés után teljesen más településrendezési és építési szabályok vonatkoznak a területre. Iskolapélda erre Monoszló szabályozási terve ahol világosan látszik a kijelölt ütemek szerinti szőlőhegy beépítés. "12db beépíthető telek alakítható ki rajta, 2800 Ft / m² áron 63 000 000 millió Forint" szól a hirdetés a 35 000 m²-es Balatonfelvidéki településen fekvő telekről. A nagyobb telkeket az esetek döntő hányadában a tulajdonos a saját jól felfogott anyagi érdekei alapján feldarabolja több telekre, melyekre aztán egy-egy ház kerül, tovább zsúfolva dűlőket, apasztva a eredeti szőlőhegyi területek arányát.

A somogyi, zalai területeken azonban ez másképp jelenik meg. Itt, mint már említettem, egy történelmi hanyatlás érett fázisába lépett tájképe fedezhető fel. A változó társadalmi korban nincs szüksége az embereknek ezekre a szőlőhegyekre, és mivel a terület amin a pince és a szőlő van (vagy volt), nem annyira izgalmas például a szabadidős tevékenységek tekintetében. Az általános felfogás szerint, a tulajdonos - ha egyáltalán tud róla, hogy az övé - veszni hagyja.

Gyakran már - mint például Bocska-Börzönce közti háton, vagy a Marcalihoz tartozó Horvátkúton - az erdőben állnak az ódon pincék, préházak, bennük a szőlészeti-borászati eszközökkel, egészen szürreális látványt nyújtva. Ebből világosan látszik, hogy adott esetben 50-60 éve nem művelik a szőlőt. Ezekre a helyeken az egykori szőlőtőkék helye sem látható, mert erdő nőtt rajta. Az is előfordul, hogy élelmes vállalkozók megkeresik - ha tudják - tulajdonost és "elkérlik" a rajta lévő erdőt - ami jogilag nem erdő, tehát könnyűszerrel ki lehet vágni, mert nem engedélyköteles.

Jogi értelemben ez mindössze annyit tesz, mintha az ember kigazolná a telkét.

De hogyan lehetne orvosolni a problémát? Két dolgot rögtön le kell szögezni! Egyrészt: ne legyünk naivak, ne kergessünk csalfa álmokat: a világ változik, tudomásul kell vennünk, hogy ennyi szőlőterületre, mint ami még napjainkban jogilag az, horrorile dictu valószínűleg már nincs szükség. El kell fogadni, hogy ezeket a főleg Dél-dunántúli területeket nagyobb hányadában másképp kell hasznosítani. Másrészt: nagyon hosszadalmas és kinkeserves beavatkozások oldhatják fel e táji konfliktusokat. Azonban a lehetséges megoldásokat - mint mindig - itt is az adott tájegységhez illeszkedve kell megtalálni. A pusztuló szőlőhegyek problematikájától függetlenül is üdvös volna egy átfogó vizsgálat a hazai ingatlanpiac egészét érintően, amelynek természetesen egy szegmensét, vagy munkafázisát, fejezetét alkotná egy a zártkerti szőlőket érintő felmérés⁷.

A történelem eseménydússá tette a magyar XX. századot, az ingatlanulajdonlásokat érintő aktusokban bővelkedett az utolsó 100-150 év. Gondoljunk csak a Trianonra, vagy a '45 utáni viszonyokra, földosztásra-érvételre, TSZ-esítésre, rendszerváltozások, társadalmi-politikai berendezkedések megváltozásának sorozataira. Érdekes lenne egy teljes országos vizsgálatot lefolytatni, amely helyre tenné a tulajdonviszonyokat, a címeiket, a helyrajzi számokat, jogokat, kötelezettségeket. Ez gigászi feladat, mely első sorban a külterületekre, azon belül is primer feladatként az erdőterületeket, zártkerteket - amiben benne foglaltatnak szőlők is - kellene, hogy érintse.

Vizsgáljuk még a Dél-dunántúli területek esetén felmerülő megoldásokat, azokat ahol sokkal több a "szürke" ingatlan. Ezek esetében általában nem világos, hogy kié az ingatlan, ha tudni ki a tulajdonos, akkor egyáltalán ő tud-e róla. Ha tud róla, tudja és akarja-e a céljának megfelelően használni a területet, stb. Ha sikerült felmérni egyáltalán, hogy mekkora területről, mely telkekről van szó, akkor indokolt lenne kidolgozni egy hasznosítási tervet, amellyel meg lehet határozni, hogy a használaton kívüli területekkel mi történjen. A jelenlegi állapot a lehető legrosszabb! Átfogó célként azt fogalmazhatjuk meg, hogy közvetve egy nemzet, de első sorban a lokális

szint érdekeit szolgálva hasznosuljanak ezek az elhagyott területek.

Nagyon fontos kérdés, hogy adott esetben el lehessen-e venni attól akié, de nem műveli?⁸ Egy polgári demokráciában aligha lenne elképzelhető, hogy elveszik az emberek tulajdonát képező földjeiket, de valamiféle rendszert ki lehetne dolgozni, ami mellett elgondolkodna a tulajdonos telkének további sorsán. Ha megtörténne egy számbavétel akkor az országos ingatlannyilvántartásban, és az OTÉK-ban ez a telektípus lehetne egy jogilag definiált külön kategória, ami egyedi paraméterekkel bírna, és lehetne rá a jogban hivatkozni, hozzá intézkedéseket rendelni. Sokat segítene a helyzeten, ha ezek a területek valamilyen módon felértékelődnének, és forgalomképesé válnának, így igény merülne fel az arra hajlandóságot mutató - és egyébként egyre fogyatkozó - lakosságban, hogy vásároljon ilyen telket vagy művelje.

Lehetne együttműködési megállapodásokat kötni: például az egymás mellett álló telkeket be lehetne egy tagban erdősíteni együttműködve a szomszédos erdőgazdálkodóval és az abból keletkező haszon egy része a tulajdonost illelné meg. Nyilván évtizedek múltán keletkezne haszon, de az még mindig több a semminél. Valamint, ha esetleg a telkeknek illetve telkeknek az átminősítése is megtörténne erdőterületté, akkor vadászati jog is keletkezik, ami haszonbérbe adható. Ugyanezt a működési modellt lehetne alkalmazni, ha az elhagyott telkeken egy tagban művelt gyümölcsösök lennének. Meg lehetne határozni olyan művelési ágakat - például kivesző félében lévő gyümölcsfajták, zöldségfélék, ritka vagy hasznos fafajok, állatok, termesztésére, tenyésztésére vagy művelési módozatok - bakművelés - amik részlegesen, vagy rövidebb, hosszabb ideig adómentességet vagy egyéb kedvezményt - telepítési hozzájárulás - élveznének, így a telek felértékelődne, ami pedig forgalomképesé tenné azt.

Ki lehetne róni büntetőadót, bírságot ahhoz hasonlatosnak, mint amit a parlagfümentesítés elmaradása esetén alkalmaznak. Bár az egyszeri bírság, illetve annak a díja, amibe a kényszerkaszálást került, de jellegét tekintve hasonló. Fontos kiemelni, hogy ezeken a telkeken vígan burjánzanak az invazív fajok, hiszen senki sem kezeli őket. Minden bizonnyal nincsen csak és kizárólag egyféle gyógyír, többféle megoldás különféle

kombinációt kell fáradtságos munkával megteremtteni, alkalmazni, mely igényli az országos és a helyi szintű politika és közigazgatás akaratát, szándékát. és annak farvizén utazó beavatkozását

Végül milyen lehetőségek vannak a Balaton-felvidéken? Az északi part a Balaton „Budája”: kiemelt figyelmet élvez, pénzügyi értelemben értékesebb, forgalomképesebb telkekkel, pezsgőbb érdeklődéssel. Itt véleményem szerint a helyhatóságok terület-; és településrendezési eszközei és ilyen jellegű újítási szándéka hozhat megoldást. A mai általános szemlélet a Balaton-felvidéki települések szabályozásában egyrészt szigorú, másrészt – bár jobbitó szándéka vitathatatlan - maradi, és nem jelent nehéz feladatot egyszerűen megkerülni. Az eredményt látjuk, tehát a szabályozás nem éri el célját, nem működik, ez kijelenthető.

Szeretnék egy egyszerű példát citálni: a Balaton-felvidék térségében a cél az eredeti szőlőhegyi kultúrtáj megőrzése, ez nem kétséges. Ezt nem lehet már mindenütt megtenni, de a legtöbb helyen igen. Miért kell megőrizni? Mert nagyon sok ember szeretne hétvégi telket magának a Balaton-felvidéken, de mindenkinek nem lehet. A szőlőhegyi tájhasználat az eredeti kultúrtáj típusa e vidéknek. Annak legyen itt ingatlana, aki mindent tiszteletben tartja. Ezért is ellentmondás hogy a szőlőhegyeken nem lehet lakóingatlan, mivel a jelenlegi szabályozás tiltja ezt. Holott pont az szolgálná a célt, ha valaki ott tartósan jelen van, és figyel, vigyáz a telkére. A szabályozást úgy kell megalkotni, hogy aki szeretne és akar ott lakni, az életvitelszerűen ott lakhasson. Viszont ezért vállalnia kell, hogy bizonyos közjavakból egész egyszerűen kimarad: nem lesz szilárd burkolatú útja, nem lesz közvilágítás, de például a víziközmű szolgáltatása lehetne. A helyhatóságoknak az alapvető közműszolgáltatások mielőbbi bevezetését meg kellene oldania. Ez jelentősen felértékelné e területeket, a letelepedés, az életviteli célok szempontjából. Nem lesz a közvetlen közelben boltja, óvodája és még sorolhatnám. Neki ezért, hogy ilyen környezetben élhet, áldozatot kell hoznia amellest, hogy a területen kötelező művelést el kell végeznie. A helyhatóságoknak ezt pedig vasszigorral be kell tartatnia! Magyarán meg kell oldani a lakhatást, - sokan laknak tartósan így is a szőlőhegyeken - annak alapvető

feltételeit, így elősegítve, hogy az állandóan ott élő lakosság művelje, és művelni tudja a szőlőjét, gyümölcsösét, rendben tartva, megőrizve a tájat. Könnyen belátható, ha valaki egy helyet az otthonának tekint, lényegesen nagyobb az esélye annak, hogy azt méltó módon fogja rendben tartani.

Szerencsére akad pozitív példa is: e sorok születése közben látott napvilágot a Kormány 1578/2017. (VIII. 28.) Korm. határozata a Zártkerti Program létrehozásáról, mely három naptári évre egyenlő arányban elosztva 6 milliárd forintot rendel a zártkertek fejlesztésére. E program igen széles körben határoz meg feladatokat első sorban a meglévő genetikai sokféleség megőrzése, a környezet védelme, a külterületeken folytatott szőlő- és gyümölcsstermesztés fennmaradása, valamint a vidéki tájfenntartás érdekében. További pozitív példa, - bár ez első sorban a Balaton-felvidéki területeket érinti -, hogy sok fiatal költözött szőlőhegyre, vagy vásárolt ott ingatlant, és kezdett új életet, akár a szőlőművelés folytatásával, akár valamilyen területre jellemző vagy ott meghonosítható tevékenységgel. Közülük néhányan egymással együtt működve folytatnak gazdasági tevékenységet a vendéglátás, turizmus ágazatban, de akad köztük olyan, aki egyszerű növénytermesztést, első sorban szőlő-, gyümölcsstermesztést, vagy állattartó tevékenységet folytat.

Bárkiben felmerülhet a kérdés, hogy miért célszerű fenntartani a szőlőhegyi állapotokat, ez jelenlegi állapotában szinte csak dísz, már nem valós igények miatt léteznek a szőlőhegyek a jelenlegi méretekben. Ez az állítás javarészt igaz, ám ne felejtjük el, és tartsuk szem előtt, ha ez a művelésmód nem marad fenn, akkor ez a tájtípus a Balaton-felvidéken, a jelenlegi társadalmi-gazdasági kontextusban egyszerűen összeomlik. A térség tájkarakterének organikus, fenntartható meghatározása évszázados távlatban megtörtént. Azonban ha ehhez a jelenkor társadalma nem ragaszkodik, nem tartja fenn, akkor a Balaton-fel-

vidék, a sokunk által jól ismert és kedvelt tájegység, a maga jellegzetességeivel elbukik. Örömteli volna, ha harminc-negyven év múlva nem csupán digitális képeslapokat nézegetve emlékezhetnénk a hegyoldalakra felfutó gondozott szőlősorokra, a népi építészet emlékeire és a szőlőhegyi kultúra egyediségeire.

ANCSIN GERGELY

Jegyzetek

1. Itt fontos megjegyezni, hogy ez esetben egy nagy múltú, az Árpád-kor óta művelt és jelentős szőlőhegyről van szó, melynek területe csak 1950 óta tartozik Holládhoz és, kiterjedése mélyebbre ható viták tárgyát képezhetné. E számadat egy közelítő statisztikai szempontú becslés, mely jól szemlélteti a problémát.

2. Ennek kifejtése, taglalata bár fájó és neuralgikus pont a témakört érintően, de talán egy másik, és inkább történeti jellegű írás értékkészletéhez szolgáltatathatna alapanyagot.

3. A téma bőséges szakirodalmában, az első sorban néprajzos kutatók igen komoly terminológiai meghatározásokat rendeltek, hogy megkülönböztessék a préházakat a pincékből ezt próbálom tiszteletben tartani.

4. Lásd: Műemléki topográfiai kutatások Kőszegen és Tokaj-hegylán c. K 109323 számú OTKA pályázat

5. Nem mehetünk el szó nélkül a mellett, hogy komoly szakmai elhivatottsággal felvértezve többen foglalkoztak szőlőhegyekkel. Számos cikk, tanulmány született a témát érintően, sőt egészen nagy területeken is érintő pincefelvételezések is készültek amatőrök és profik által egyaránt. Sajnos úgy tűnik, hogy ezek a mindent elnyelő, végtelen éhségű dohos fiókok számra szolgálták etetőanyagként.

6. Citátum: (Horváth Tamás, Agrárkönyvtári Hírvilág, 2013. XX. évfolyam 1. szám)

7. Jelenleg is folyik egy egy ingatlannyilvántartás rendezési feladat végrehajtása, ennek eredményeként olvasható számtalan tulajdoni lapon a „felülvizsgálat alatti” szövegrész.

8. Minden bizonnyal a mindenkori államnak aligha lenne erre fedezete, hogy több ezer vagy tízezer ingatlant felvásároljon.

Olvasói levél

Észrevételek a Comitatus tavalyi számaihoz

A Comitatus ismét sűrűbben úgy látom, negyedévente jelenik meg, így érdemes néhány megjegyzést tenni a további munkához.

Tavaly, Közigazgatási tanulmányok címmel jelent meg egy különszám, ami két szerző (főképp Agg Zoltán írásai, de két cikkel Zongor Gábor) korábbi cikkeit tartalmazta. Érdekesség, hogy egy humoros írás is megjelent a végén, illetve a szerző fotói mellett, Zongor Gábor festményeinek fekete-fehér változatát láthatjuk. Sajnos, a nyomdatechnika ezúttal nem volt olyan sikeres, mint korábban, így a 28. oldalon egy sötét alak mutat rá egy szakálás fejére és csak a jól értesültek tudják, hogy ez a kép, A bölcsesség kora lejárt, címet viseli.

A 35. oldalon, két képet is láthatunk, az egyik a Megyefát ábrázolja és ez egy korábbi Zongor Gábor által szerkesztett kötet illusztrációja, még a másik a veszprémi hangverseny, zongora megvásárlásához felajánlott kép, ami úgy látszik nem kelt el. Pedig igen kiváló alkotás, a veszprémi vár, a nyitott zongorából emelkedik ki. Aki nagytóval is rendelkezik, az a kép címét is elolvashatja, Holdfény-árnyék-szimfónia. Látszik, hogy nem profi fotós készítette a képet, de a szerkesztőnek annyira megtetszett, hogy a 61. oldalon külön is lehozta, bár az aláírásból csak annyit lehet elolvasni, hogy fónia.

A 99. oldalon aztán ismét láthatjuk, A bölcsesség kora lejárt című festményt, ahol az ábrázolt bölcs lehunyt szemmel élvezi, amint magas homlokán egy szalamandra, egy stopper és egy dobókocka játszadozik.

A 115. oldalon szereplő békás kép feltehetően azt kívánja illusztrálni, hogy milyen a magyar közigazgatás terének elhelyezkedése, illetve utalhat Sárközi Tamás cikkére, ami a Nemzeti Középkormány-félúton? címet viseli, s mivel az írás 2003-ban jelent meg, ez igen éles kritika lehet a Medgyesi-kormány működéséről. (A 118. oldalon láthatjuk, hogyan nézett ki a két szerző egy évtizeddel ezelőtt? Talán nem ártott volna frissebb képet betenni...)

Ami a tartalmat illeti, ezúttal eljutnak a szerzők 2014-ig, sőt egy viszonylag aktuális témát is olvashatunk az egyes minisztériumok államtitkáiról, ami önmagában mutatja, hogy mennyi volt sikeres a vezető szintek csökkentése, 2010 és 2016 között. (Az államtitkárok apróbetűs névsora így is 5 oldalt tett ki, a pontos pozíció megjelölésével együtt.)

Érdekes újból elolvasni Zongor Gábor elemzését, Az új magyar önkormányzati rendszeréről, mert bár ezt a cikket a szerző még 2012 novemberében készítette, amint ezt egy lábjegyzetből megtudhatjuk, de ma is aktuális.

A kötet kiválóan alkalmas oktatási célra, a jogi előképzettséggel nem rendelkező egyetemi hallgatók számára is, pl. a közigazgatás és a választások néhány alapkérdésének megbeszélésére, és egy kis kitekintést is mutat az európai közigazgatási rendszerek bemutatása felé.

Bizonyos témákat azonban nem érint a kötet, szemben a 2008-ban megjelent korábbi változattal.

Az eredeti mű a Közigazgatási ismeretek geográfusoknak című 1998-ban megjelent jegyzetre épít, és míg 2008-ra csak az újabb és újabb választások és kormányalakítások eredményeit kellett átvezetni, addig újabb 10 év elteltével már alapvetően megváltozott a rendszer. Különösen nagyok voltak a változások a magyar területi kormányzásban és valószínűleg ennek köszönhető, hogy a dekoncentrált szervekről szóló fejezet teljesen kimaradt, hiszen a szerző-szerkesztő talán nem is tudta követni azokat a radikális változásokat, amik 2011 és 2016 között bekövetkeztek.

Hiányzik az újabb kötetből a többi hatalmi ágat bemutató fejezet is, így úgy látszik, hogy ezúttal a közigazgatás területét szűkebben értelmezi a szerkesztő, és ezért nem ír az államfőről, a bírói hatalomról és az ügyészségről, de még az alkotmánybírásról sem.

Érdekes a kötet címlapja is, hiszen még a Kossuth tér régi képét mutatja és az újabb kötet, mintha naposabb állapotában ábrázolná a parla-

mentet az előzőnél. A korábbi, Alkotmányosság, Közigazgatás, Önkormányzatok című kötet mégis oldottabb hangnemű és több rövid humoreszket is tartalmaz, bár ezek többnyire a diákokat froclizták, hiszen olyan címek jelentek meg, mint Kirúgtak, illetve egy szerelmi vallomásként bemutatott bukás története. Mindkét könyvecske a Comitatus különszámaként jelent meg, de míg korábban ezt az OTP szponzorálta, az újabb kötetnél ez elmaradt.

Érdemes lenne, komolyabb energiát is belefektetni a témába és egy vastagabb monográfiát publikálni, hiszen a magyar közigazgatás állapota, különös tekintettel az európai közigazgatási rendszerektől való eltérésekre, ezt igazán megérdemelné.

A folyóirat 2017. tavaszi és nyári számai viszont igen színvonalas írásokat tartalmaznak és közülük néhány jól kiegészíti a közigazgatási különszám tematikáját. Köszönhető ez, a Comitatus 25. évét ünneplő konferencia előadóinak, akik cikkeket is adtak az önkormányzati szemlének. Bár nem túl elegáns megoldás, de mégis üdvözlendő, hogy ha két részletben is, de közölték Navracsecs Tibor tanulmányát, Az európai közigazgatási tér alakulásáról. Ez az írás, kötelező irodalom lehet az egyetemeken és bár a szerkesztő helytakarékosági okokból lepróbetűzte, az internet ezen is segít, hiszen fent van a Comitatus ezen száma az MRTT (Magyar Regionális Tudományos Társaság honlapján. (<http://www.mrtt.hu/comitatus.html>))

Aki beleolvass a nyári számba az említett tanulmányt követő írásba, a főszerkesztő zsörtölődéseit láthatja a tudánymetrikusok ellen. Egy-egy cikk tudományosságot ugyanis olyan formai okokhoz kötik, mint a terjedelem és a hivatkozások száma.

Navracsecs Tibor írása végén, mindösszesen három felhasznált irodalom található, igaz ezek mind angol nyelven olvashatóak, de a tudományosságát az is csökkenti, hogy ezek az írások 1998 és 2003 között születtek. Megengedheti-e magának egy európai biztos, hogy nem a legfrissebb szakirodalomból válogat?! Természetesen megengedheti, hiszen ez az említett irodalom csupán kiinduló pont lehet, maga az írás saját

gondolatokat tartalmaz, ami mindenképpen méltányolandó. A szerzőnek nem kell bebizonyítani azt, hogy e témakörnek a szakértője, hiszen erről már egy önálló kötete is megjelent. Nem kell minden bekezdéshez lábjegyzetet fűzni, hogy ki mindenki írt még erről a témáról. Bár, ha a Magyar Tudományos Akadémia doktora kíván lenni, akkor a következő nagy monográfiájában ezt mégsem kerülheti el. (Mindenképpen javasolom, hogy hivatkozzon Pálné Kovács Ilona akadémikus asszonyra is, aki épp e folyóirat tavaszi számában publikálta, Szakértelem, tudásközösségek, önkormányzati reformok című írását, de az európai önkormányzati rendszerekről is jelent már meg írása a folyóiratban.)

A másik neves szerző, akit a fiatalok figyelmébe ajánlhatunk Nemes Nagy József, aki ezúttal Régiók, polarizálódás, centralizáció címmel osztotta meg gondolatait az olvasókkal.

A Comitatus ezúttal is közli PhD-hallgatók írásait, ezzel is segítve őket abban, hogy elérjék a tudományos minősítést. Mégis egy kicsit túlzásnak tartom, hogy a kitekintés rovatban egy önkormányzati szemlében, a kurd kérdésről is olvashatunk és talán kicsit távol áll a folyóirat profiljától a NATO partnerség kihívásának elemzése is.

A szerkesztőség úgy tűnik, ügyel a politikai, ideológia kiegyensúlyozottságra, hiszen az említett, közismerten liberális felfogású akadémikus asszony mellett, a konzervatív Garaczi Imre írását is közli, épp a Politikai érték - konzervatívizmus témakörében.

A vitarovatban jelent meg Patyi Elemér kritikus írása, Szakmaiság széljárás szerint címmel, ami kapcsán felvetődik bennünk a kérdés, nem lesz ebből baj? Mi lesz, ha változik a széljárás?

A nyári szám címlapján, Mandel Miklós professzor arcképe látható, aki legutóbb 10 éve került a címlapra. Ennek apropója az, hogy a professzor úr immár 90 éves lett. Ezúton is gratulálok!

A méltató írások terjedelme viszont nem mondható soknak, hiszen mindössze 10 oldal és 2 tanítvány (Agg Zoltán, Filep Gyula) emlékezik vissza. Ezúttal az zömében az MTA veszprémi területi bizottságának közigazgatási munkabizottsága által szervezett konferencia anyagok jelentek meg (köztük két hosszabb tanulmány Finta István és Zongor Gábor tollából), illetve a Szent István Egyetem doktori iskolájának oktatói és

hallgatói által készített regionális tanulmányok. (Káposzta József neve az okos városokról és a területi egyenlőtlenségekről szóló cikk szerzői között is szerepel.)

Patyi Elemér nevével ismét találkozhatunk, hiszen ő is hozzászólt az Állam, Közszolgálat, Önkormányzatok című konferencián. Ezúttal két egyetemi hallgató (Kovács Szandra, Varga Bernadett) recenzióit is olvashatjuk, a figyelemfelkeltő írások, A sci-fi politológiájáról, illetve A régi és új városokról (Artificial Town - hiszen egy angol nyelvű kötetről van szó) szólnak.

Érdekes a számok belső képanyaga, Mandel professzorról is találhatunk egy több mint 10 éves képet, de felbukkan egy-egy szerző is a lapokon, így Agg Zoltán, Zongor Gábor és Gáspár Anikó, valamint a tavaszi szám 118. oldalán szereplő fotón Navracsics Tibor beszélget Oláh Miklóssal,

akinek írásait, éppúgy mint a Balaton-rovatot, hiányoljuk a folyóiratból. (E hiányt talán pótolni tudjuk a különszámmal. – a szerk.)

NAGY PÉTER

Ajánlott irodalom

Agg Zoltán: Alkotmányosság, közigazgatás, önkormányzatok (2007), Comitatus különszám

Agg Zoltán (szerk.): Közigazgatás – térfelosztás – választások (2009), Comitatus különszám

Agg Zoltán – Zongor Gábor: Közigazgatási tanulmányok, Comitatus különszám 2016.

Nemes-Nagy József és Agg Zoltán: A politika térségi és helyi szintjei In: Bernek Ágnes (szerk.) A globális világ politikai földrajza. 436 p. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002. pp. 385-430.

A Comitatusról

A Comitatus Önkormányzati szemlélet a folyóirat nevét viselő Comitatus Társadalomkutató Egyesület alapította, és az első számot 1991 júliusában a Veszprém Megyei Önkormányzat Közigazgatási és Informatikai Szolgáltató Irodája adta ki. A kiadó 15 évig az Agg Zoltán vezette megyei önkormányzati iroda volt, majd 2007-től az egyesület folytatta a kiadói tevékenységet, értelemszerűen más kondíciók, infrastruktúrális feltételek és lehetősége mellett. A folyóirat kezdetektől vállaltan a Megyei Önkormányzatok Országos Szövetségének (MÖOSZ) a folyóirata volt, egészen 2012 év végéig.

A folyóirat alapító szerkesztőbizottsági elnöke Zongor Gábor, felelős kiadó és szerkesztő: Agg Zoltán (1994-től főszerkesztőként), alapító szerkesztők: Oláh Miklós és Hudi József. 1998-2002-től a szerkesztőbizottság elnöke Fertő László, majd 2002-től a mindenkori MÖOSZ-elnök, előbb Balogh László, majd Ódor Ferenc, 2013-ig pedig dr. Szűcs Lajos. Alapító szerkesztőbizottsági tagok prof Mandel Miklós, prof Nemes Nagy József, prof Pálné Kovács Ilona (2013-tól az MTA levelező tagja) és ide sorolható a fél évvel később csatlakozó prof Szilágyi István.

2013-tól a lap már nem a területi

önkormányzati szövetség, hanem a Comitatus Társadalomkutató Egyesület tudományos folyóirata. Így ma Magyarországon a Comitatus az egyetlen, közhatalmi szervezetektől és önkormányzati szövetségektől független, vidéken szerkesztett országos önkormányzati szaklap.

A több mint negyedszázad alatt 225 lapszám jelent meg és a szakmai-tudományos tanulmányok mellett, mindig helyt adott, az önkormányzatok vezetőinek és munkatársainak publikációi számára is. Szerzőink között egyetemi oktatók, tudományosan minősített kutatók is szerepelnek.

A lap a megyei indíttatása mellett mindig is felvállalta az országos önkormányzati ügyek megvitatását, a területi együttműködések, a regionalizmus, a térségfejlesztés és térségi kapcsolatok ügyét. Az utóbbi időben egyre többször jelentet meg cikkeket PhD-hallgatóktól, mivel tudományosan minősített folyóiratként, mind több doktori iskola ismeri el a Comitatus megfelelő publikációs fórumként.

A Comitatus kezdetben havonta (évi egy-két összevont számmal), majd 2012-ben kéthavonta, míg az utóbbi években félévente-negyedévente, összevont és különszámok formájában jelent meg, figyelemmel a rendelkezésre álló, egyre szűkülő anyagi forrásokra. 2017-ben sikerült négy alkalommal megjelenni, hála

a támogatóknak (Veszprém megyei jogú város, Bük városa, MTA Veszprémi Területi Bizottsága, OTP Bank Nyrt és a magánszemélyek.)

A Comitatus Önkormányzati Szemle nem „csupán” tudományos folyóirat, hanem egy több mint negyedszázada működő szellemi műhely is. A folyóirat nyomtatott formában eljut az egyetemekre, könyvtárakba, a folyóiratot támogató önkormányzatokhoz. Az utóbbi számok fellelhetők az interneten az mrtt.hu honlapon. Terveink szerint visszaállítjuk a 2007-2013 között működő önálló honlapunkat is, s így 2004-től kezdődően a korábbi számaink is ismét olvashatók lesznek a neten.

A folyóirat mellett azonos nevű kiadással az alábbi kötetek jelentek meg:

Agg Zoltán - Zongor Gábor: Közigazgatási tanulmányok, Comitatus 2016. évi tematikus különszáma

Agg Zoltán és Leveleki Magdolna (szerk.): Az éghajlatváltozás társadalmi hatásai a Balaton térségében, Comitatus 2015. tavaszi tematikus száma

Közbenső állomás. Agg Zoltán cikkei és tanulmányai, 2013. 80. o.

Agg Zoltán (szerk.): Közigazgatás, térfelosztás, választások, 2009. 152. o.

Agg Zoltán: Alkotmányosság, közigazgatás, önkormányzatok, 2008. 106 o.

Szemes Mária – Berta Györgyné: Új építőkockák – Társadalmi, gazdasági helyzetkép Veszprém megyéről, 2006., 48 o.

Agg Zoltán: Politikai földrajz és megyerendszer, 2005., 176 o.,

Megyék, régiók, Európai Unió (szerk.: Agg Z.), Comitatusban megjelent tanulmányok, 2003., 310 o.

Új szereposztás – Önkormányzati választások 2002. (szerk.: Oláh Miklós – Agg Z.) 408 o.

Kit a szó nevéen szólít – 2002-es parlamenti választások Veszprém megyében, (szerk.: Oláh M.), 2002., 302 o., kemény borító

Rendszerváltó önkormányzók (1990-2000) (szerk.: Zongor Gábor – Agg Z.), 2001., 228 o.

Forradalom és tanácsok – Adalékok Veszprém megye közigazgatási történetéhez (1956) (1982-1990) (szerk.: Zongor G.), 2000., 160 o.

3/b – Az 1998-as önkormányzati választások Veszprém megyében (szerk.: Oláh M.), 2000., 464 o.

3/a – Az 1998-as parlamenti választások Veszprém megyében (szerk.: Oláh M.), 1999., 224 o.

Építőkockák – Adottságok és lehetőségek – Veszprém megye társadalma és gazdasága az ezredforduló küszöbén (szerk.: Agg Z.), magyar–angol, magyar–német és magyar–francia változatban, 1999., 88 o.

Átépités – Közigazgatás, területfejlesztés, városmarketing (szerk.: Agg Z.), 1996., 298 o.

Ezüstvasárnap – tanulmányok – önkormányzati választások 1994. december 11. (szerk.: Oláh M.), 1995., 294 o.

Hát én immár kit válasszak? – Az 1994-es parlamenti választások Veszprém megyében (szerk.: Oláh M. – Zongor Gábor), 1994., 372 o.

A rendszerváltás és a megyék – Válogatott tanulmányok (szerk.: Agg Z. – Pálné Kovács Ilona), 1994., 240 o.

Az átmenet – avagy Veszprém megye a rendszerváltás időszakában – tanulmányok (szerk.: Oláh M.), 1995., 640 o.

A lebegő megye – Cikkék és tanulmányok (1991-1994) (szerk.: Agg Z.), 1994., 412 o.

Önkormányzati választások Veszprém megyében 1990. (szerk.: Oláh M.), 1991., 236 o.

Szokatlan szerepben – avagy hogyan válasszunk színidirektort? – A veszprémi színigazgató-választás dokumentumai (szerk.: Oláh M.), 1991., 320 o.

Agg Zoltán: Mi lesz veled vármege? – Hogyan tovább városfejlesztés?, 1991., 148 o.

Oláh Miklós – Zongor Gábor: Rendszerváltás I. – Választás 1990., 1993., 252 o.